

د معاصر اسلامي اقتصاد پيژندنه

د اوسني دورې بشپړه لارښوونې

د معاصر اسلامي

اقتصاد پيژندنه

ليکوال : بشير الله دنجيبي،

فهرست

شمیره	عنوان
۱.	د کتاب په اړه خوټکي
۲.	لومړی فصل - اسلامي اقتصاد څه ته وايي
۳.	غربي اقتصادي نظرياتو ته لنډه کتنه
۴.	د اسلامي اقتصاد ظهور
۵.	د اسلامي اقتصادي سيستم اصول
۶.	د اسلام له نظره د مصرف کوونکي تيوري
۷.	اوسنی اقتصادي سيستم څه ډول اسلامي شي؟
۸.	دوهم فصل - د اسلامي او غير اسلامي اقتصادي سيستمونو پرتله
۹.	اسلام او سوسياليزم
۱۰.	اسلام او کپيتاليزم:
۱۱.	اسلامي اقتصادي سيستم
۱۲.	په اسلامي اقتصادي سيستم کې ثبات
۱۳.	دریم فصل - اسلامي بانک
۱۴.	په نړۍ کې د اسلامي بانکونو لست
۱۵.	اسلامي بانکونه څرنگه کار کوي:
۱۶.	د اسلامي بانکي سيستم غوره والی

۱۷.	څلورم فصل - د تمویلولو اسلامي لارې
۱۸.	سود یا ربا:
۱۹.	ربا په قرآن او حدیث کې:
۲۰.	د سود په اړوند څو شبهات او اعتراضات:
۲۱.	د ربا (سود) د حراموالي اقتصادي منطق:
۲۲.	د تمویلولو اسلامي طریقې
۲۳.	سکوک (اسلامي بانډ):
۲۴.	پنځم فصل - اسلامي اقتصادي پرمختګ
۲۵.	د اقتصادي پرمختګ د کچې لارې:
۲۶.	پرمختګ د اسلام له نظره:
۲۷.	ځنې غربي اقتصادي تیوريو ته کتنه
۲۸.	د اقتصادي پرمختګ غربي تیوريو په اړه څو وروستی خبرې
۲۹.	شپږم فصل - د اسلامي هیوادونو تر مینځ اقتصادي همکاري
۳۰.	په اقتصادي برخه کې پر نورو تکیه کول او پایلی یې
۳۱.	اقتصادی یووالي ته لیوالتیا او په مخ کې پراته خنډونه
۰.	د اقتصادي ائتلاف لارې
	اووم فصل - انفلاسیون:
۳۴.	د انفلاسیون ډولونه
۳۵.	د انفلاسیون اغیزې:
۳۶.	اسلامي اقتصاد او انفلاسیون:
۳۷.	د انفلاسیون د کنټرول ځانګړې لارې
۳۸.	اتم فصل - د اسلامي اقتصاد مهمی مسئلې
۳۹.	نرخ ټاکل د اسلام له نظره
۴۰.	بیمه (انشورینس):

د معاصر اسلامي اقتصاد پيژندنه

بشير الله نجيمي

- ۳ ۴۱. بیمه د اسلام له نظره:
۴۲. د مروجې بیمې خلاف د اسلامي علماوو دلايل
- ۴ ۴۳. تکافل يا اسلامي بیمه
۴۴. نهم فصل - په اقتصاد کې د حکومت رول
۴۵. د حکومت دندې
۴۶. د حکومت د عايد سرچينې
۴۷. لسم فصل - د اسلامي دولت مالي او پولې پاليسي
۴۸. د اقتصادي پرمختگ لپاره ضروري ټکي
۴۹. په اسلامي هيواد کې ماليه (ټکس)
۵۰. زکات
- ۷ ۵۱. زکات او اقتصادي ثبات
- ۱ ۵۲. د زکات او ټکس تر منځ توپير
- ۱ ۵۳. اسلامي پولې پاليسي
- ۷ ۵۴. ماخذونه

دوهم چاپ
کال ۱۳۸۸/۲۰۰۹ م

د کتاب پيژندنه

نوم : د معاصر اسلامي اقتصاد پيژندنه
تاليف : بشير الله نجيمي
کمپوز : مؤلف
ناشر : د القلم د ژباړې او خپرنې خپرنډويه اداره
آدرس : يونيورسټي روډ، ارباب روډ، گل حاجي پلازه، اطاق: ۴۰۶
شمير : ۱۰۰۰
نيټه : حمل ۱۳۸۸، مارچ ۲۰۰۹ م
د چاپ نوبت : دوهم

د چاپ حقوق خوندي دي

د کتاب په اړه څو ټکي

علم نعمت دی، خو مونږ خوار افغانان له نورو نه زیات له دې لوی نعمت نه بې برخې یو، هغه افغان نیکمرغه او بختور دی چې پدې بده ورځ کې د زده کړې امکانات تر لاسه کوي، او زیات بختور خو هغه دی چې د لوړو زده کړو فرصت په لاس ورځي. پدې حساب زه هم ځان بختور شمیرم چې الله تعالی په داسې ځای کې د تحصیل شرایط راته برابر کړل چې د نورو ساینسي علومو ترڅنګ د اسلامي علومو بنسټونه او تدریس هم په کې کېږي، زما مطلب د اسلام آباد نړیوال اسلامي پوهنتون دی، کوم چې پر نورو خدمتونو سربیره یې افغاني ټولني ته هم زیات شمیر په پوهه او علم سمبال خادمان وړاندې کړيدي. ما د اسلام آباد په نړیوال اسلامي پوهنتون کې د اسلامي اقتصاد د لیسانس په دوره کې د خپلې زده کړې په دوران کې د غربي اقتصاد او اسلامي اقتصاد په اړه ګټور معلومات ترلاسه کړل او همغه وخت دا هیله راسره پیدا شوه چې د اسلامي اقتصاد په اړوند څه ولیکم، دا مې خپله دنده وبلله ځکه چې د اسلامي اقتصاد زده کړه او تدریس په ډېرو لږو اسلامي هیوادونو کې تر سره کېږي او زموږ په هیواد کې خو د جنگونو او د کفارو د تېریو په وجه دې خواته هیڅ پاملرنه نه ده شوې. له نېکمرغه چې د ماسترۍ په دوران کې د اسلامي اقتصاد یو مشهور او تکړه اقتصاد پوه ډاکتر عبد الرحمان یسري (1) له مصر څخه د اسلام آباد نړیوال اسلامي پوهنتون ته د تدریس لپاره تشریف راوړ او ما ته دا ویاړ راپه برخه شو چې له نوموړي څخه د Current issue in Islamic Economic په نامه د اسلامي اقتصاد یو مضمون ولولم. په دغه دوران کې مې د اسلامي اقتصاد په اړه د یوه داسې کتاب لیکلو ته پیل وکړ چې معاصرې اقتصادي نظریې او تیورۍ په کې رانغښتې وي. ددغه کتاب له

¹ - د مصر په سکندریه پوهنتون کې د اقتصاد استاذ دی.

لیکلو څخه زما هدف دا دی چې که وکولی شم د اقتصاد محصلینو ته د اسلامي اقتصاد په اړوند تازه مفکوره او نوي معلومات وړاندې کړم تر څو دوی د پوهې وهڅول شي چې د اوسني اقتصادي سیستم اسلامي کولو لپاره متې راوغاړي او پدې ډول سره ځانونه او ملت د دنیا او آخرت دواړو په کامیابو سره سرلوړي کړي.

کوبښن کړی مې کړی په کتاب کې د اقتصاد د محصلینو اړتیاوې په پام کې ونیسم، ډېرې اقتصادي موضوعګانې په لنډ ډول راوغاړم او له ډېر ژور او اوږده بحث څخه ډډه وکړم. همدا راز پدې کتاب کې ځینې اقتصادي ترمالوژۍ او اقتصادي اصطلاحات کارول شوي دي او دا فرض شوېده چې ګران لوستونکي به تر یوه حده د اقتصاد په بنسټیزو اصولو او قواعدو پوهېږي. همدا راز په کتاب کې اسلامي اقتصاد له غیر اسلامي اقتصاد سره په پرتلیزه توګه څېړل شوی او د اسلامي اقتصاد په اړوند معاصرو پرمختګونو او د اسلامي اقتصاد د عملي کولو هڅو ته پکې اشاره شویده.

دغه کتاب د اقتصاد پر محصلینو سربیره د هغه چا لپاره هم ګټور بولم چې غواړي د اسلامي اقتصاد په اړوند تازه معلومات تر لاسه کړي، خو هغوی شاید په ځېنو اقتصادي اصطلاحاتو او تحلیلونو کې له څه مشکل سره مخ شي، خو بیا هم تمه ده پوره ګټه ورنه واخلي. کوبښن مې کړی ټول هغه څه چې ما د تحصیل په دوران کې د اسلامي اقتصاد په اړوند زده کړي ولیکم او ددې ترڅنګ مې دا هم کړي چې د ځېنو اسلامي اقتصاد پوهانو مقالې په لنډه توګه راوژباړم او په کتاب کې ځای ورکړم. د یادولو وړ ده څرنګه چې زه په خپله د ډاکتر عبد الرحمان یسري له نظریاتو څخه ډېر متاثر یم نو ځکه دغه کتاب هم په زیاترو مسایلو کې د نوموړي د نظریاتو تر سیوري لاندې لیکل شوی دی.

درنو لوستونکو، څرنګه چې دا زما لومړنۍ لیکنه ده، نو ښکاره خبره ده چې تیروتنې او غلطۍ به پکې شوې وي، که څه هم ما تر خپله وسه کوبښن کړی چې د اشتباهاتو مخه ونیسم، خو بیا هم کتاب له غلطیو نه تش نه وینم، نو که تاسو ښاغلو ته کومه غلطې په مخه درځي، هیله ده چې په بښنې سره مې ونماځئ او د خپلې مهربانۍ له

مخې يې راته په گوته کړې تر څو په راتلونکې کې سمه او تصحيح شي.
 په پای کې له محترم استاذ سلطان محمود صلاح څخه ډیره مننه کوم چې د کتاب په
 تصحيح او چاپ کې يې مرسته راسره وکړه او هم له محترمو وروڼو هر يو عزت الله ،
 قاري محمد نعيم او محیب الله رحیمی نه ډیره مننه کوم چې د ليکلو په بهير کې يې
 خپله مرسته نه ده رانه سپمولې.

له رحمان خداى نه د خپل دې عاجزانه خدمت د قبول سوال کوم او ټولو هغو دوستانو
 ته د اجر او ثواب دعا کوم چې له ما سره يې په دې برخه کې مرسته کړيده.

په درنښت

بشيرالله نجيمي

اسلام آباد، پاکستان

۲۰۰۵/۹/۱۱

لومړی فصل

اسلامي اقتصاد څه ته وايي؟

په نړۍ کې درى غټه اقتصادي سيستمونه موجود دي چې هغه عبارت دي له:
 کپيټاليزم، سوسياليزم او اسلام څخه. سوسياليزم يا کمونيزم په ځينو هيوادونو لکه
 روس، چين او داسې نورو کې پلى شو، خو نن سبا دغه هيوادونه بيا دکپيټاليزم په لور
 روان دي او کمونيستي اقتصادي سيستم له مينځه تللى دى. کپيټاليزم اقتصادي
 سيستم تر اوسه په پښو ولاړ دى مگر دغه دواړه وضعي اقتصادي سيستمونه يوازې د
 انسان مادي اړتياوو ته درناوى کوي او د هغې د لاسته راوړنې او پوره کولو لارې چارې
 بڼي، روحي اړتياوو ته په کې پام نه دى شوى، بل دا چې دا اقتصادي سيستمونه
 انسانانو د خپل فکر په اساس جوړکړي دي، د آسماني لارښوونو او اصولو په اساس نه
 دي ولاړ، نو ځکه کامياب او گټور نه دي، خو اسلامي اقتصادي سيستم يوازینی
 سيستم دى چې د مادي او روحي اړتياوو دواړو د پوره کولو لارې چارې په کې ښودل
 شوې دي. (اسلامي اقتصادي سيستم له نورو سيستمونو سره په دوهم فصل کې په
 پرتليزه توگه خپرل شوى دى). اسلامي اقتصادي سيستم د الله (ج) د اوامرو او احکامو په
 رڼا کې جوړ شوى، خو متاسفانه چې داسلامي خلافت له زرينې دورې څخه وروسته په
 بشپړه توگه نه دى پلى شوى که څه هم په دې وروستيو کې په دې برخه کې هڅې روانې
 دي.

ولې اسلامي اقتصاد؟ غربيانو چې کوم اقتصادي سيستم جوړکړى دى هغه د دوى د
 خپلو اقتصادي او کلتوري عاداتو او حالاتو په نظر کې نيولو په اساس جوړ شويدي. د
 بيلگې په توگه سود، خود غرضي او داسې نور په کې گډ شوي دي او د دوى ټول
 اقتصادي سيستم په همدغو اصولو ولاړ دى او څرگنده ده چې د دوى ټول اصول د
 انسانانو په وسيله جوړ شوي دي، نو مونږ نشو کولای چې غربي اقتصادي تگلاره په پټيو

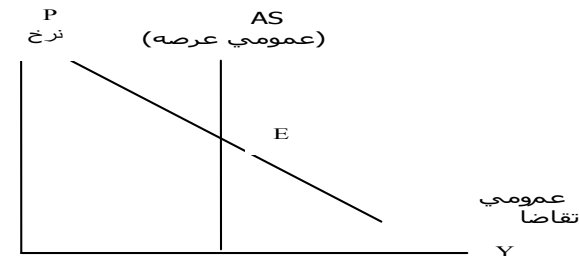
سترگو عملي کړو، ځکه مونږ خپل بشپړ نظام لرو او الله (ج) د ځني کارونو او اعمالو له کولو څخه منع کړي يو او څرنگه چې دا ژوند يوه آزموينه ده، نو مونږ بايد نه يوازې د دنيا د ژوند په اړوند فکر وکړو بلکې آخرت هم بايد په نظر کې ونيسو، په همدې بنسټ زموږ اقتصادي سيستم بايد د قرآن او احاديثو د اصولو په مراعاتولو او د هغې په رڼا کې جوړ شي.

غربي اقتصادي نظرياتو ته لنډه کتنه:

په عمومي ډول سره غربي اقتصادي تيوري په دوو برخو ويشل شوې ده کلاسيکل او کېنيزين اقتصادي مفکوره.

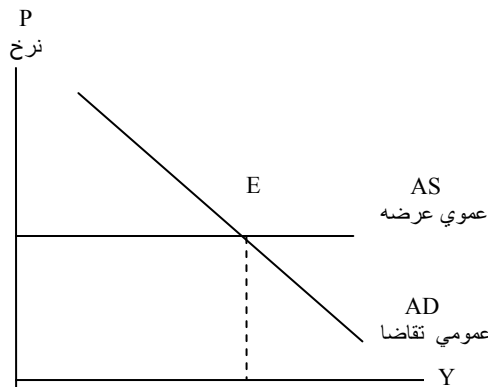
کلاسيکل اقتصادي نظريه: ددې نظريې اقتصاد پوهان پدې نظر دي چې په اقتصاد کې بايد هميشه ټول وسايل پکار اچول شوي وي، بشپړ توظيف (Full Employment) وي نوځکه دوی فرض کوي چې د عمومي عرضې خط عمودي دی او دوی پدې نظر دي چې حکومت بايد په مارکېټ کې هيڅ مداخله ونکړي، سربيره پردې دوی دا هم فرض کوي چې مارکېټ فعال (موثر يا Efficient) دی او د تنخوا اندازه بدلیدونکې ده (Flexible Wage)، او که مارکېټ (تقاضا او عرضه) په خپل حال پرېښودل شي تعادل مينځته راځي.

مگر کلاسيکل اقتصادي سيستم د لوی زوال (Great depression 1930) نه وروسته له ناکامۍ سره مخ شو او د کېنيز نظريو ډېر شهرت وموند.

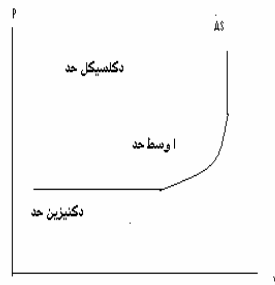

کېنيزين اقتصادي نظريه:

کېنيز وويل چې حکومت بايد په مارکېټ کې فعال رول ولري او عمومي تقاضا (غوښتنه) (Aggregate Demand) بايد ترتيب شي. پدې سيستم کې دوی دا فرض کوي چې د عمومي عرضې (Aggregate Supply) له اړخه کوم مشکل نشته او هر څومره شي چې وغواړو توليد کړو توليد کېدی شي، اصلي مشکل يوازې د تقاضا له اړخه دی.

او تقاضا بايد د حکومتي لگښتونو په وسيله کنټرول شي، دوی دا هم وايي چې د تنخوا اندازه يا حد ثابت دی، (Wages are Rigid)

په دغه گراف کې د عرضې د خط (Supply Curve) درې واړه برخې

ښودل شوې دي اسلامي هيوادونه ټول په اوسط حد کې واقع دي، ددې دا معنی شوه چې اسلامي هيوادونو خپل ټول وسايل په کار ندي اچولي او ددې ترڅنگ دوی د توليد له اړخه هم مشکلات لري.

مگر مونږ ته دا معلومه ده چې له اوو اسلامي هيوادونو (کويت، سعودي، ليبيا، قطر، متحده عرب امارات) څخه پرته چې ټول تيل توليدونکي هيوادونه دي نور ټول اسلامي هيوادونه د غريبو يا وروسته پاتې هيوادونو په ډله کې راځي. زمونږ مارکېټونه او زمونږ مالي سيستم دومره موثر او فعال نه دی چې د غربي هيوادونو له حالت سره د برابري وي او زمونږ حالات او شرايط له هغو شرايطو نه ډير توپير لري د کومو په بنا چې د لويديځ اقتصاد پوهانو اقتصادي تيوري جوړې کړې دي.

له بل اړخه په اسلامي هيوادونو کې اصلي مشکل د عرضې (Supply) او يا توليد له لوري دی، تقاضا موجوده ده مگر مونږ د خپلې اړتيا وړ شيان په خپله نشو توليدولی، اسلامي هيوادونو ته پکار ده چې د عرضې اړخ ته (Supply) Side د ډيره پاملرنه وکړي ځکه د تقاضا له اړخه مشکل کم دی، په اسلامي هيوادونو کې چې کومه کمه تقاضا موجوده ده مونږ هغه هم په خپله نشو پوره کولای او د نورو بهرنيو هيوادونو څخه ډير تجارتي وسايل اخلو.

نن سبا په غربي هيوادونو کې د اقتصادي ثبات ساتنه (Stabilization) غټه مسئله ده، يعنی د هغه بشپړ توظيف چې دوی ترلاسه کړی ثابت ساتنه او د هغې ترڅنگ د انفلاسيون کنټرول يوه مهمه مسئله ده. خو زمونږ (اسلامي هيوادونو) مشکل دا نه دی، زمونږ په هيوادونو کې پوره توظيف (full employment) نشته، بېکاري زياته ده، مونږ ته لومړی دا پکار ده چې خپل توليدات زيات کړو، ترڅو خلکو ته روزگار برابر شي او د عوامو د ژوند سطحه ورسره ښه شي.

له بله پلوه غربي هيوادونو د الله (ج) اوامر له پامه غورځولي دي، دوی يوازې د مادي اړتياوو (material need) د پوره کولو په هڅه کې دي او روحي خوشحالي يې له پامه غورځولي ده چې ددې په وجه د دوی په وگړو کې د ځان وژنې کچه ورځ په ورځ زياتيږي

او سره له دې چې د ژوند ټول مشکلات يې هم حل دي بيا هم ذهني او روحي راحت او ډاډه نلري ددوی ځينو اقتصاد پوهانو دغه خبره منلې ده. يو غربي اقتصاد پوه وايي چې د مال او دولت زياتيدل حتما د خوشحالی د زياتيدو باعث نگرځي، بلکې يوازې د انتخاب ساحه (Range of Choice) ورسره زياتيږي.

يعنی که يو سړی ۱۰۰۰۰۰ افغانی عايد ولري او بل سړی ۲۰۰۰۰۰ افغانی عايد ولري پدې صورت کې لومړنی سړی يوازې هغه شيان اخستلاي شي چې قيمت يې د افغانیو ۱-۱۰۰۰۰۰ تر مينځ وي او دوهم سړی د ۱-۲۰۰۰۰۰ افغانیو تر مينځ قيمت لرونکي شيان اخستلاي شي دا د دې معنی ورکوي چې د لومړي سړي د انتخاب ساحه د دوهم سړي د انتخاب له ساحې څخه کمه ده، مگر دا ددې معنی نه ورکوي چې هر ورو دې هغه سړی چې ډير عايد لري خوشحاله او آرامه وي، کېدای شي چې هغه سړی چې کم عايد لري له هغه بل نه ډير آرام او روحا سوکاله وي.

الله(ج) په قرآن کې فرمايي: **الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ**. (الرعد: 27)

ترجمه: (دغه رجوع کوونکي) هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی دی او آرام نيسي زړونه ددغو (مومنانو) په ذکر دالله (ج) سره، واورى خبردار شئ چې په ذکر دالله (ج) سره مطمئن کېږي آرام نيسي زړونه.

يعنی خوشحالي د الله(ج) له اړخه ده او هر څوک چې د الله (ج) اوامر مني او د هغه عبادت کوي الله (ج) هغوی خوشحاله او آرام ساتي.

سره له دې چې ډيرو اسلامي هيوادونو کوبښښ وکړ چې د غير اسلامي اقتصادي نظرياتو او فارمولو په عملي کولو سره، خپل اقتصادي مشکلات حل کړي مگر د دوی ټولي هڅې ناکامې شوې او ددې په وجه ډير اسلامي هيوادونه د سود تر بوج لاندې راغلل، د مثال په ډول پاکستان د خپلو پيداوارو (داخلي ناخالص محصول GDP) تقريبا ۲۵% يوازې د سود په ورکولو مصرفوي، نو مونږ ته پکار ده چې اسلامي اقتصاد عملي کړو او لدې لارې د دواړو دارينو کاميابي ترلاسه کړو.

داسلامي اقتصاد ظهور:

اسلامي اقتصاد په تدريجي ډول پرمختګ کړی، په تيرو وختونو کې له نورو علومو سره ګډ و، لکه د قرآن کریم په احکامو کې، د فقهاء او تاريخ ليکونکو په لیکو کې د اسلامي اقتصاد په برخه کې لاندنيو علماؤ ډېر کار کړی دی:

امام ابويوسف (d182/798)²، ماوردي (d450/1058)، ابن حزم (d456/1046)، الغزالي (d 505/1111)، ابن تيميه (d 728/1328)، ابن قيم (d 751/1350)، ابن خلدون (d 808/1406) او شاه ولي الله (d 1176/1762) ډېر د قدر وړ کار کړی دی. مګر لکه څرنګه مو چې مخکې ذکر وکړ په دې دوران کې اسلامي اقتصاد له نورو علومو لکه فلسفه، فقه او نورو سره ګډ و.

د ابن خلدون کتاب (مقدمه) کوم چې د تاريخ د معرفت په اړوند ليکل شوی، خو ځينو اقتصادي نظريو ته هم پکې ډېره توجه شوې ده. ابن خلدون په دې کتاب کې د اقتصاد، سياست، ټولنيزو عاداتو او رواجونو او د حکومتونو د زوال او عروج تر مينځ د اړيکو او تړاو مسئله څيړلې ده. د ابن خلدون ځينې اصول او نظريات کوم چې ده تقريبا شپږ پيړۍ وړاندې ويلي وو دومره پرمختللي وو چې د نننۍ زمانې له نظرياتو او تيوريو سره ډير ورته والی لري. ابن خلدون په هر صورت په داسې وخت کې ژوند کولو چې د مسلمانانو سياسي او ټولنيز زوال شروع شوی و. هغه صحيح ويلي وو چې: علم او ساينس هغه وخت پرمختګ کوي کله چې يوه ټولنه په خپله د پرمختګ په حال کې وي، له دې څخه وروسته کله چې مسلمانان د زوال سره مخ شول د اقتصاد په برخه کې کله ناکله پرمختګ مينځ ته راتلو مګر دا په پراخه پيمانه نه و، يعنې له ابن خلدون څخه وروسته پدې برخه کې چا کوم غټ کار ونکړ، پرته له يو څه کارڅخه چې ځينو علماؤ لکه المقريزي، الدواني او شاه ولي الله وکړ نور کوم د پام وړ کار ندي شوی.

پدې دوران کې غربي اقتصادي علومو ډېر پرمختګ وکړ، د ۱۸۹۰ لسيزې په دوران کې د الفرډ مارشال لخوا د اقتصادي اصولو په نامه کتاب چاپ شو او لدې څخه وروسته د

اقتصاد علم په غرب کې د يوه مستقل علم په ډول وپيژندل شو. خو اسلامي اقتصاد تر دوهم نړيوال جنگ پورې همداسې له نورو علومو سره ګډ پاتې شو، زيات اسلامي هيوادونه له دوهم نړيوال جنگ څخه وروسته آزاد شول په دغه وخت کې اسلامي هيوادونه د خپلو ويجاړو سيستمونو ترڅنګ د اقتصادي سيستم د جوړولو او بيا پر پښو دريدلو په هڅه کې شول ځکه دغه سيستمونه د نړيوال جنگ او د کفارو د حملو په وجه له مينځه وړل شوي وو، څرنګه چې په هغه وخت کې نور اقتصادي سيستمونه په سود ولاړ وو او سود د اسلام له نظره ناروا دی (د اسلامي اقتصاد او نورو اقتصادي سيستمونو تر مينځ ډېر توپيرونه شته او يوازې سود ندي) نو ځکه دوی دا اړتيا وليده چې خپل اقتصادي سيستم د اسلام د اصولو او قوانينو په چوکاټ کې جوړ کړي.

په هر صورت لکه څرنګه مو چې وړاندې يادونه وکړه انفرادي هلې ځلې په دې بريالۍ نشوې چې اسلامي اقتصاد د يوه مستقل علم په ډول نړيوالو ته ور وپيژني نو د ګډو هلو ځلو اړتيا پيداشوه. تر څو پورې چې په کال ۱۹۷۶ د فبروري په مياشت کې د اسلامي اقتصاد په اړه په مکه مکرمه کې لومړنی نړيوال کنفرانس جوړ شو او پدې وسيله اسلامي اقتصاد د يوه مستقل علم په ډول دنيا ته معرفي شو او همدې د اسلامي اقتصاد مشهورتيا او پدې لاره کې د کار کولو لپاره لاره برابره کړه. ددغه کنفرانس په جوړولو کې ډاکتر محمد نجات الله صديقي، ډاکتر محمد عمر او پروفيسر خورشيد احمد فعال رول ولوبولو. په دغه کنفرانس يا سيمينار کې د ډاکتر محمد نجات الله صديقي لخوا د پخوانيو اسلامي علماؤ د اقتصادي نظرياتو په باب يوه مقاله يا رساله وړاندې شوه، دغې مقالې په اسلامي اقتصاد باندې د بحث کولو بنسټ کېښود. ځينو نورو ادارو هم په دې اړوند مهم رول ادا کړی دی چې لدې جملې څخه مهمې په لاندې ډول دي:

- دې اسوسيشن اف مسلم ساينټيسټ (The Association of Muslim Scientist)، داسلامي ساينسي علماؤ ټولنه، چې په ۱۹۷۲ کال په امريکا کې جوړه شويده.

² - (d182/798) دغه ۱۸۲ ميلادي کال، او د هغه لاندی ۷۹۸ هجري کال شیی

• دي اسلامك فونډيشن ، لاييسٽر ، بریتانیا ، (The Islamic Foundation, Leicester, UK,) اسلامي موسسه په بریتانیا کې په کال 1973 کې جوړه شوې ده.

• اسلامك ډیولوپمنټ بنك (Islamic Development Bank) اسلامي پرمختیایي بانک، اسلامي ریسرچ او ټریننگ اداره، کال ۱۹۸۳، جده سعودي عربستان.

• نړیواله اسلامي اقتصادي پوهنځی. مالیزیا، ۱۹۸۳ کال.

• نړیواله اسلامي اقتصادي پوهنځی. اسلام آباد، پاکستان ۱۹۸۳

د اسلامي اقتصادي بانک په اړوند د ډېر کار په وجه اسلامي پرمختیایي بانک نړیوال اسلامي اقتصادي پوهنځی. اسلام آباد ته یوه جایزه هم ورکړیده (IDB Prize).

"الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا" (الفرقان: 1)

ترجمه: هغه (الله ج) چې خاص هم ده ته دی ملک سلطنت د آسمانونو او د ځمکې او نه یې دی نیولی هیڅ ولد او نشته ده ته شریک (مل) په ملک سلطنت کې او پیدا کړی دی الله (ج) هرشي پس په اندازه کړی یې دی هغه (شي) په اندازه کولو سره.

لدينه دا څرگندېږي چې د وسايلو کمی نشته، مگر مشکل دا دی چې مونږ پدې نه يو توانيدلي چې ددغو وسايلو څخه په موثر ډول کار واخلو. ددې خبرې مطلب دا شو چې الله (ج) د انسانانو لپاره پوره وسايل او د اړتيا وړ شيان په دې ځمکه کې پيدا کړي دي، خو دا دې ته اړتيا لري چې مونږ د هغو د پلټنې او کارونې لپاره موثر گامونه اوچت کړو او دا ويره غلطه او بې ځايه ده چې ځينې خلک وايي که د نړۍ نفوس زيات شي نو انسانان به له لوږې سره مخ شي.

اوس دا سوال پيدا کيږي چې اسلامي اقتصادي سيستم ولې ندی عملي شوی؟

مونږ بايد پدې پوه شو چې اسلامي اقتصاد د نبی کریم صلی الله عليه وسلم په وخت کې او د هغه نه وروسته وجود درلود، سود حرام شوی و، د زکات سيستم وجود درلود او اسلامي دولت په خپله زکات را ټولولو، حتی د حضرت عمر بن عبد العزيز رضي الله عنه په وخت کې د مسلمانانو اقتصاد دومره پياوړی شوی و چې داسې څوک نه پيدا کېدل د زکات پيسې واخلي، مگر وروسته بيا د کفارو له خوا اسلامي سيستم له مينځه يوړل شو او هم په وروستيو کلونو کې د اسلامي دولتونو مشرانو دې ته سمه توجه ونکړه. خو بايد ووايو چې پدې وروستيو کلونو کې اسلامي اقتصاد ته ډېر کار شوی دی او ډېر اسلامي بانکونه جوړ شوي دي او څرنگه چې دغه بانکونه کامياب دي، نو ځينو سودي بانکونو هم د اسلامي بانکونو کړکۍ (Islamic Banking window) خلاصې کړې دي لکه د سیتي بانک (City Bank)، د چین د شانگهاي بانک (Shang

اسلامي اقتصادي سيستم :

لکه څرنگه مو چې مخکې وويل مونږ نشو کولای غیر اسلامي اقتصادي سيستم عملي کړو، نو ځکه را ته پکار ده چې يو داسې اقتصادي سيستم جوړ کړو چې د اسلام په اصولو ولاړ وي. اسلامي اقتصادي سيستم هغه سيستم ته وايي چې ټول اقتصادي مشکلات د قرآن او احاديثو په رڼا کې حل کړي.

دکتور عبدالرحمان يسري اسلامي اقتصاد په لاندې ډول تعريفوي:

اسلامي اقتصاد هغه علم دی چې له هغو اقتصادي وسايلو نه بحث او خبرې کوي کوم چې د الله تعالی له خوا د حلالو شيانو د لوړ امکانې توليد او هغو خدمتونو د برابرولو لپاره ورکړل شويدي کوم چې نن او په راتلونکې کې د ټولنې لپاره په کار راځي.

کپيټاليزم او نور اقتصادي سيستمونه وايي چې وسايل محدود دي او اړتياوي لامحدودې دي. مگر په اسلام کې دا نظريه نشته، اسلام وايي چې الله تعالی ټول وسايل او موجودات په يوه ټاکلې اندازه پيدا کړي دي لکه چې الله (ج) فرمايي :

Hai Bank)، سنتر چارتر بانک او داسې نور غیر اسلامي بانکونه اسلامي بانکي سیستم په مخ بیایي. نوره تفصیلي څیړنه د اسلامي بانک تر عنوان لاندې فصل کې کتلی شئ. ددې ترڅنګ غربي هیوادونه هم په دې هڅه کې دي چې د اسلامي اقتصاد په اړوند معلومات ترلاسه کړي چې په دې لړ کې په انگلستان کې د اسلامي اقتصاد او فایننس په نامه یوه پوهنځی هم جوړه شویده.

له نیکمرغه پدې وروستیو کې په ځینو اسلامي هیوادونو کې د اسلامي اقتصاد پوهنځی جوړې شوي دي لکه په پاکستان، ایران، مالیزیا، سعودي عربستان او داسې نورو هیوادونو کې، دوی کوبنښ کوي چې د اسلامي اقتصاد د عملي کولو لپاره اسلامي اقتصاد پوهان وروزي او د اسلامي اقتصاد د پلي کولو لپاره لاره برابره کړي. پدې اړوند ډېر پرمختګ شوی دی او ان شاء الله په نژدې راتلونکې کې به په مکمل ډول د اسلامي هیوادونو اقتصاد اسلامي شي.

د اسلامي اقتصادي سیستم اصول:

په لنډ ډول د اسلامي اقتصاد اصول په لاندې ډول دي، یعنی اسلامي اقتصاد په لاندینو ستونو ولاړ دی:

1. د سود حراموالی:

سود چې په عربي کې ورته ربا وايي، داسې ندي چې یوازې د اسلام په دین کې حرام دی، بلکې په ټولو اسماني ادیانو لکه نصرانیت، یهودیت کې هم حرام دی، خو متاسفانه چې اوس یهودانو او نصرانیانو خپل دین پرېښی او سود خوري.

سود اخستل له کبیره گناهونو څخه یوه لویه گناه ده او څوک چې سود اخلي الله (ج) هغوی ته ویلي چې له الله (ج) سره د جنگ لپاره دې تیار شي، الله (ج) فرمایي:

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٧﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنَّا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَّا تَظْلَمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ."

(البقرة: ٢٧٧-٢٧٨)

ترجمه: ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړې دی وویرېږئ له الله (ج) نه او پرېږدئ هغه چې پاتې شوي دي له سوده که یې تاسې مومنان. پس که ونه کړ تاسې (داکار) نو آگاه شئ (ځان تیار کړئ) تاسې په جنگ له (طرفه د) الله (ج) او رسول دده، او که توبه گاره شوی تاسې (له اخستلو د سوده) نو شته تاسو لره اصل د مالونو ستاسې مه کوی تاسې ظلم (چې سود به هم غواړئ) او نه دې ظلم کاوه شي پر تاسو (چې له راس المال څخه مو څه کم کړی شي).

اوسني بانکونه چې گټه ورکوي هغه سود دی. په اسلام کې د پانګونې ډیرې داسې لارې شته چې د سود څخه پاکې دي چې تفصیل به یې وروسته (د تمویلولو اسلامي لارې) تر عنوان لاندې راشي.

2) زکات:

زکات په لغت کې پاکوالي او په اصطلاح کې ودې او زیاتوالي ته وايي. زکات د اسلام دریمه بنا ده، زکات د نصاب د پوره کیدو په صورت کې له لاندینو دریو شیانو پرته په هر څه کې فرض دی:

○ د تولیداتو وسایل یا فکتورونه هغه وسایل چې یو شخص په خپل کاروبار کې ور څخه کار اخلي، مثلاً یو سړی یوه کمپنی لري نو په هغه کمپنۍ باندې زکات نشته بلکې د هغې په تولید کې زکات فرض دی.

○ لومړنۍ اړتیاوې، لومړنۍ اړتیاوې هغه دي چې د یوه شخص د ژوند لپاره ضروري وي چې په هغه باندې زکات نشته مثلاً یو شخص یو کور لري او په خپله په کې اوسېږي، نو په هغه زکات نشته، مګر که ډیر کورونه ولري او په کرایه یې ورکړي وي نو بیا زکات ور باندې شته.

○ د نصاب له حد نه کمه شتمني.

زکات په هر بډای مسلمان فرض دی او نصاب یې په لاندې ډول سره دی (3):

- په بیکاره سپما او شتمنی (روپیو، پیسو) باندې 2.5% زکات دی.
  - طبعی زیرمې (معدنیات...) چې د زکات اندازه یې ۲۰% ده.
  - هغه شیان چې په تولید کې یې له کپیتل (capital) او محنت (labor) دواړو څخه کار اخستل شوی وي پدې ډول شیانو کې ۵% زکات دی. مثلاً یو سپری یوه کارخانه لري او په هغه کې په خپله هم کار کوي په دې صورت کې نوموړی باید ۵% زکات ورکړي.
  - هغه تولیدات چې په هغه کې یوازې د کپیتل یا محنت (labor) څخه استفاده شوي وي چې پدې کې د زکات اندازه ۱۰% ده، مثلاً یو سپری د شاتو د مچيو کار و بار کوي په دې کې د نوموړي سپري یوازې کپیتل په کار اچول شوی دی او دده څه خاص محنت په کې نه شته، نو په دې صورت کې نوموړې باید ۱۰% زکات ورکړي.
  - هغه ځمکه چې د باران په وسیله اوبه کېږي د هغې په پیداوړو کې ۱۰% زکات دی او هغه ځمکه چې په بله وسیله اوبه کېږي مثلاً د واټر پمپ په وسیله د هغې په پیداوړو باندې ۵% زکات دی
  - په څارویو کې هم زکات شته چې د نصاب حد یې مختلف دی، او د بحث د نه اوږدولو په خاطر یې دلته له یادولو نه تیرېږو.
- نوټ: دغه پورته ذکر شوي اندازې د زکات د ځینو معاصرو اسلامي علماوو او اقتصاد پوهانو نظریه ده او دوی خپل نظر د باراني او غیر باراني محکې د پیداوړو په زکات باندې قیاس کړی دی، خو مشکل په دې کې دا دی چې څرنگه معلومه کړی شي چې په یوه کار و بار کې یوازې کپیتل او یا یوازې محنت کارول شوی دی؟ دغه کار لږ شاتته

3- د زکات دغه حد (اندازه) یا ریټ د محترم استاذ حسن الامین د لیکچر څخه را اخستل شوي نوموړی د اسلام آباد په نړیوال اسلامي پوهنتون کې د اسلامي اقتصاد استاذ دی.

4- کپیتل هر هغه شي ته وایي چې اقتصادي ارزښت ولري لکه ماشین آلات، کور، موټر او داسې

مشکل دی او د دقت غوښتنه کوي.

د زکات د لگښت ځایونه:

د زکات د لگښت د ځایونو په اړوند الله (ج) په قرآن شریف کې فرمایلي دي: « إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةَ قُلُوبِهِمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ » (التوبة: 59)

ترجمه: بیشکه همدا خبره ده چې صدقې (زکات صرفیږي) لپاره د فقیرانو او مسکینانو او عاملانو د هغه او هغو ته چې الفت اچولی شي په زړونو د دوی کې (له اسلام سره) او (صرفیږي) په (خلاصولو) د غاړو کې او پور وړو او په لاره د الله (ج) کې او مسافرانو (چې مال ورسره نه وي)، (مقررره او لزم کړې شوې ده دغه) فریضه (زکات) له (جانبه) د الله (ج) او الله (ج) په هرڅه بڼه پوه او د حکمت خاوند دی.

په دغه آیت شریف کې الله (جل جلاله) د زکات آته مستحقین ذکر کړي دي:

- I. فقراء
- II. مساکين
- III. العاملین (د زکات راټولونکي یا د زکات راټولولو عمله)
- IV. مولفه القلوب (هغه کسان چې زړونه یې اسلام ته مایل شوي وي)
- V. ابن السبیل (مسافر)
- VI. في الرقاب (غلامان) چې ځانونه پرې آزاد کړي.
- VII. في سبيل الله (جهاد).

زیات شمیر اسلامي علماء پدې نظر دي چې د زکات پیسې یوازې په دغه پورته ذکر شويو آتو لارو کې مصرف کېدای شي او حکومت نشي کولی چې دا په نورو حکومتي کارونو او خدماتو کې لکه سړک جوړولو او داسې نورو کې مصرف کړي، خو ځنې نور معاصر علماء عقیده لري چې دغه پورته ذکر شوي لست ته وسعت ورکولی شو، دوی

وايي چې په عاملين کې نه يوازې زکات راټولونکي شامل دي بلکې پدې کې د حکومت ټول مامورين شامل دي او په في سبيل الله کې نه يوازې مجاهدين او جهاد شامل دي بلکې دا حکم هر نيك کار ته شامل دی لکه د بنوونځيو، سرکونو او روغتونونو جوړول او داسې نور.

د زکات نور تفصيل په لسم فصل کې د اسلامي دولت مالي او ټولني پاليسي تر عنوان لاندې ولولئ.

3) عدل او د عايد منصفانه ویش:

عدل په اسلام کې د ملاد تير حيثيت لري، نو په اقتصادي چارو او د عايد په ويشلو کې عدل ډير ضروري دی. اسلام ددې خلاف دی چې دولت د څو کسانو په لاس کې جمع او ذخيره شي او د ټولني نور وگړي په غربت کې ژوند وکړي. د عايد د منصفانه ویش او له غريبانو سره د مرستې په خاطر زکات فرض کړی شوی دی، لدې څخه علاوه شتمنو مسلمانانو ته د صدقې او خيرات ورکولو توصيه هم شوی ده، چې دغه پورته ذکر شوي شيان د عايد د منصفانه ویش او عدل د مينځ ته راتگ لارې برابروي. د عدل د تامين او فقر د له منځه وړلو په هکله ډيرې اسلامي لارښوونې وجود لري د مثال په توگه په يوه حديث شريف کې راځي:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ وَمَا أَكَلَتْ الْعَافِيَةَ مِنْهُ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ⁵

ترجمه: د جابر بن عبد الله څخه روايت دی چې رسول الله (ص) وفرمايل: چا چې شاړه ځمکه آباده کړي له نو دا د هغه شوه.....

لدې نبوي ارشاد څخه دا څرگندېږي چې وسایل بايد په موثر او عادلانه ډول وویشل شي او داسې کوښښ وشي چې ټول شته وسایل وکارول شي او خلک ترې گټه اوچته کړي ددې

⁵-المصدر: سنن احمد، الكتاب: باقي مسند المكثرين، الباب: مسند جابر بن عبد الله (رض)، رقم الحديث: ۱۴۵۵۰

تر څنګ دا هم بايد له ياده و نه ايستل شي چې دا جواز نلري چې يو کس ډېره مخکه ونيسي او بيا د هغه د آبادولو توان ونه لري او شاړه پاتې شي. د عدل په اړوند الله تعالی فرمايي:

إِيَّايَهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ [المائدة: 7]

ترجمه: «اي هغو کسانو چې ايمان مو راوړې دی (يعنی اي مومنانو!) اوسئ تاسې محکم ولاړ په حق باندې) لپاره دالله (ج) (اوسئ تاسې) شاهدان په قسط (عدل او انصاف) سره».....

اسلام د عايد د عادلانه ویش امر کوي او له اميرانو څخه غواړي چې د ټولني له غريبانو سره مرسته وکړي او څوک چې د غريبانو سره مرسته نه کوي، زکات نه ورکوي او تل د مال او دولت د جمع کولو په هڅه کې وي دهغوی په اړوند الله (جل جلاله) فرمايي:

.....وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ (التوبة: 33- 34)

ترجمه: «او هغه کسان چې خزانه کوي سره زر او سپين زر او نه لگوي هغه په لاره د الله (ج) کې، نو زيری ورکړه دوی ته په عذاب دردناک سره، په هغه ورځې چې سختې سرې به کړي شي دغه خزانه په اور د جهنم (دوزخ) کې نو داغلی به شي په هغه سره وچولي (ټنډې) د دوی او اړخونه د دوی او شاگانې د دوی «او ویلی به شي ورته» دا هغه شي دی چې خزانه کړي و تاسې د پاره د نفسونو (ځانونو) خپلو، نو وڅکئ تاسې «خوند د سزا» هغه «مال» چې وی تاسې چې خزانه کاوه به مو «په دنيا کې اوس درته بلا شو په عقبا کې»

4) اقتصادي آزادي:

اسلام کې ټول وگړي او ادارې په خپلو اقتصادي فعاليتونو کې پوره خپلواکي لري. او

حکومت بې ځايه مداخله نشي کولی، مگر دغه آزادي د شريعت تر چوکاټ پورې محدوده ده، هغه پدې معنی څه شي چې شريعت منع کړي هغه منع دي د بيلگې په توگه يو صنعت کار نشي کولی چې په يوه اسلامي هيواد کې شراب توليد کړي.

5) د شخصي ملکيت حق:

د شخصي ملکيت مطلب دا دی چې يو وگړی کولی شي شخصي دارايي او شتمني ولري او حکومت بيځايه په هغه کې د مداخلې حق نه لري، نا ويلي دي پاتې نه وي چې په کمونيستي سيستم کې د شخصي ملکيت حق نشته.

6) حلال او حرام:

اسلامي اقتصادي سيستم د نورو اقتصادي سيستمونو په خلاف د حلال او حرام سرحدونه لري دا په دې معنی چې هر هغه شي چې شرعا ناروا دی په اسلامي هيواد کې څوک ددې حق نه لري چې هغه توليد کړي او يا هغه وپلوري. د بيلگې په توگه څوک ددې حق نه لري چې شراب توليد کړي او يا د خنزير غوښه وپلوري که څه هم خلك يې غوښتنه وکړي. په دې اړوند الله (ج) تعالی فرمايي:

[يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ] (البقرة: 167)

ترجمه: اي خلکو! خورئ تاسې له (ځينو هغو) شيانو څخه چې په ځمکه کې دي حلال پاک (بې شبهې) او پيروي مه کوئ تاسې د (اثر د) قدمونو د شيطان! (شيطان پسې مه ځئ! او دده په وسوسه د هوی او هوس متابعت مه کوئ!) بيشکه چې شيطان تاسې لره د بنمن دی بڼکاره.

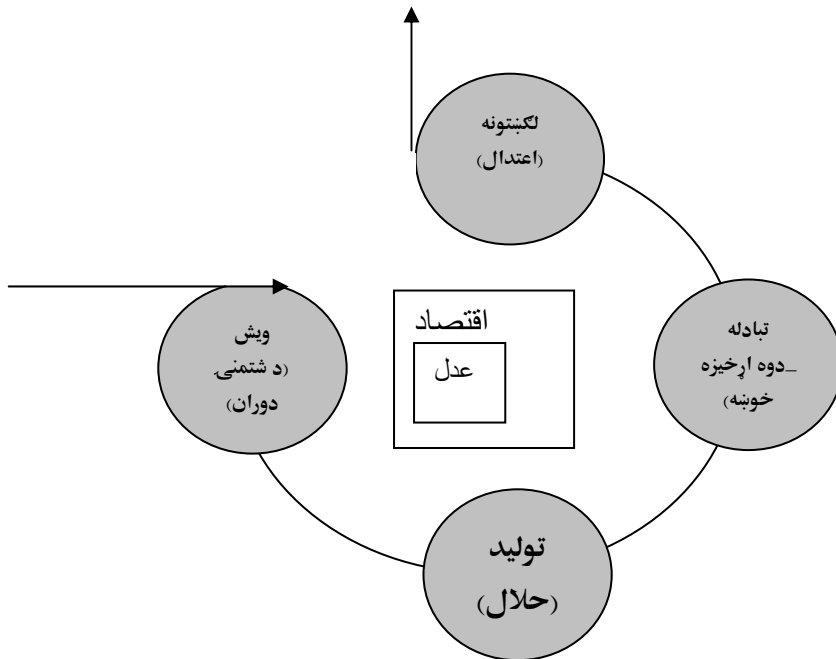
7) د عايد په لگښت کې اعتدال (د اصراف، او تبذير منع):

الله تعالی په قرآن کریم کې فرمايي:

1 يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ [الأعراف: 30]

ترجمه: اي زامنو د آدمه! واخلئ تاسې زينت (بنايست) خپل په نزد د (وخت) د هر لمانځه (په آغوستلو د پاكو كاليو د عورت ستر) او خورئ او چښئ او اسراف ((بې ځايه خرڅ)) مه كوئ تاسې، بيشکه چې الله (ج) نه خوښوي مسرفان (بې ځايه خرڅ كوونكي).

لدینه څرگندېږي چې مسلمانان د بيځايه مصرف (په نا موثر ډول سره د وسايلو د کارونې) څخه منع کړی شويدي. موږ کولی شو چې د اسلامي اقتصادي سيستم دغه پورته ذکر شوي اصول او ځانگړنې په لاندې شکل کې وښيو:

په پورتنی شکل کې وینو چې اسلامي اقتصاد په عدل ولاړ دی او د اسلام د حکم په اساس تولید باید یوازې تر حلالو شیانو پورې محدود وي او د شیانو تبادلې باید د دواړو خواوو په خوښه وي، لگښت کې اعتدال یا میانه روي عملي شي او عاید باید په عادلانه ډول وویشل شي او شتمني د یو څو کسانو په لاسونو کې جمع نه شي.

8) د میراث اسلامي قانون:

د میراث د اسلامي قانون په مراعاتولو سره فیوډالیزم له مینځه ځي او په ټولنه کې د امیر او غریب تر مینځ د توپیر په کموالي کې لویه مرسته کیدلی شي. مونږ په دې ځای کې د میراث د احکامو او د هغې د ویش د لارو چارو له یادونې څخه تیرېږو ځکه هغه ځانگړی بحث دی او ددې کتاب موضوع نه ده.

9) د حکومت مثبت رول:

په اسلامي اقتصاد کې حکومت د یوې مرکزي پلان جوړونکې ادارې په شکل کار نه کوي، لکه څرنګه چې په کمونستي اقتصادي سیستم کې دی بلکې په اسلام کې حکومت د اقتصادي سیستم د خرابیو یا کمزورتیاوو د لیرې کولو لپاره کار کوي، د احتکار د له منځه وړلو او په مارکېټ کې د شرعي قوانینو د پلي کولو دنده په غاړه لري. د موضوع نور تفصیل په نهم فصل کې په اقتصاد کې د حکومت رول تر عنوان لاندې راځي.

10) د غرر، قمار، نجش او دوکې منع:

غرر د قرارداد یا تړون پیر او پلور د معاملې د له مینځه وړنې (فسخه) کولو له اهمو اسبابو څخه یو دی. غرر په لغوي ډول سره د خطر (Risk) او دوکې معنی ورکوي. د غرر

تعریف 6، امام سرخسي (Sarakhsi) په دې ډول کړی دی: غرر هغه وخت مینځ ته راځي کله چې د یوه تړون یا سودا پایله او انجام مبهم او ناپېژندل شول وي پدې معنی چې که د یوه قرارداد یا سودا پایله او عواقب مبهم پاتې شي، نو غرر منځ ته راځي. د ابن خلدون له نظره په خرڅلاو کې هغه وخت غرر مینځ ته راځي کله چې پلورونکي ته دا نه وي معلومه چې هغه څه خرڅ کړي دي او پیروونکي (اڅستونکي) ته دا نه وي معلومه چې څه یې پیروډلي دي.

مثال: په یوه تړون کې دوې بیعې: دا معنی ورکوي چې یو قرارداد یا سودا په دوو عقدونو یا تړونونو پورې تړاو ولري، دا په دې ډول چې پلورونکي (باع)، پیروونکي (مشتري) ته ووايي چې زه دا څیز (شي) په تا باندې په ۱۰۰ افغانیو نقدو او په ۱۵۰ افغانیو قرض خرڅوم، او پیروونکي یې قبول کړي، ووايي قبوله مې ده خو بې له دې څخه چې نرخ مشخص کړي چې په کوم قیمت به یې اخلي، په نقدو یې اخلي او که په قرض؟. په دې کې غرر، نا معینتوب شته یعنی نرخ یا قیمت ټاکلی او معین نه دی. ځکه چې پلورونکي په دې نه پوهیږي چې په کوم قیمت یې ورنه واخیست.

د گټې او یا پیسو تر لاسه کولو ټولې هغه طریقي او لارې کومې چې په خالص ډول سره په قسمت پوري تړلې (متکي) وي د قمار تر حکم لاندې راځي. همدا راز دوکه ورکول هم د اسلام په مبین دین کې په کلکه منع شویده، په قرآن کریم کې اللّٰه تعالیٰ فرمایي:

[يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.] (المائدة: 89)

ترجمه: ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنی ای مومنانو!) بیشکه هم دا خبره ده چې شراب او قمار او بتان او غشي (د فال، دا څلور واړه ټول) پلټ دي له کار د شیطان څخه دي نو ځان وساتئ تاسې له دې څخه له پاره ددې چې نجات ومومئ تاسې (په ځان ساتلو سره).

⁶ - د ډاکټر طاهر منصوري کتاب (Islamic law of contract)، آتم فصل، صفحه ۹۵-۹۸

په يوه حديث شريف کې د دوکې په اړوند پيغمبر (ص) فرمايي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى صَبْرَةَ طَعَامٍ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا فَنَالَتْ أَصَابِعُهُ بَلَلًا فَقَالَ مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ قَالَ أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كِي يَرَاهُ النَّاسُ مِنْ غَشِّ فُلَيْسَ مَنِّي. ⁷

ترجمه: له ابو هريره (رض) څخه روايت دی چې نبی کریم (ص) د غلې (خوراک) په يوه درمن تير شو، خپل لاس يې پکې وردننه کړ گوتې يې لمدې شوې نو ويې فرمايل دا څه دي اي د غلې څښتنه! هغه وويل باران پرې شوی دی اي د الله (ج) رسوله، رسول (ص) وفرمايل: نو دا لاندۀ غنم دې سرته نه راوړل چې خلک يې ويني، څوک چې چل ول کوي له مونږ څخه نه دي.

نجش (تيزول) هم منع دي، او هغه دا چې يو څوک د يوه شي د پيړدلو لپاره قيمت جگ ووايي خو د اخستلو اراده يې نه وي بلکه صرف ددې لپاره چې بل سپری پری ورتيز کړي لورۀ بيه وايي تر څو دغه شي بل څوک په لورۀ بيه واخلي.

نبی کریم صلی الله عليه وسلم او د هغه ځينو اصحابو به په مارکېټ کې پيړودل او پلورل مشا هده کول او نظارت به يې کولو او لدينه يې هدف په مارکېټ کې مداخله نه وه بلکه هدف يې د ظلم (دوکې او فريب) مخنيوی و.

الله پاک په سوره المطففين کې فرمايي:

۱ وَيَلِّ لِلْمُطَفِّفِينَ (1) الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ (2) وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ.

ترجمه: افسوس، هلاک، خرابي يا کنده د دوزخ ده کم کونکې لره (په پيمانۀ او تول کې) هغه (کسان) هر کله چې ځان ته اخلي پيمانۀ نو پوره اخلي او کله چې پيمانۀ ورکوي يايې تلي هغوی ته نو کمي کوي (پوره يې نه ورکوي).

11) احتکار:

12) احتکار کونکی هغه شخص دی کوم چې په قصدي ډول غذايي مواد ذخيره کوي او يا يې ددې لپاره پټوي چې بيه لوړه کړي.

په اسلام کې احتکار (يا انحصار) منع دی، نبی کریم صلی الله عليه وسلم داسې فرمايلي دي: عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَحْتَكَرَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ طَعَامًا ضَرَبَهُ اللَّهُ بِالْجَذَامِ وَالْإِفْلَاسِ ⁸.

ترجمه: له عمر بن الخطاب (رض) څخه روايت دی وايي چې ما له رسول الله (ص) څخه واوريدل چې ويل يې: څوک چې له مسلمانانو نه غله منع کړي (احتکار وکړي)، الله پاک به يې د جزام په ناروغۍ او په تنگدستی اخته کړي.

د اسلام له نظره د مصرف کونکي تيوري

د غير اسلامي اقتصادي سيستمونو فکري مشران وايي چې انسان خود غرضه دی او غواړي چې صرف خپلې اړتياوې پوره کړي. او د دوی په اند د انسان اړتياوې (ضروريات) لامحدود دي. خو سمه خبره دا ده چې حتمي نده ټول خلک په عام ډول او مسلمانان په خاص ډول خود غرضه واوسي، د بيلگې په توگه که يو بډايه سپری يوه غريب سپری ته خيرات ورکړي پدې سره هغه (شتمن) ته روحي خوښي ورپه برخه کېږي او مونږ وينو چې ځينې کفار هم بيله کوم شخصي هدف څخه د غريبانو مرسته کوي، خو ټول دا ډول ندي.

کفار يوازې د دنياوي خواهشاتو پوره کول خپل هدف گڼي، مگر مسلمانان په خپلو مصرفي فعاليتونو کې آخرت هم په نظر کې نيسي او د خپلې شتمنۍ يوه برخه د الله (ج) په لاره کې او بله برخه د خپلو اړتياوو د پوره کولو لپاره کاروي. په عامه توگه د انسانانو اړتياوې په درې ډوله دي:

⁸ - المصدر: سنن ابن ماجه، الكتاب: التجارات، الباب: الحكرة والجلب، رقم الحديث: ۲۱۴۶

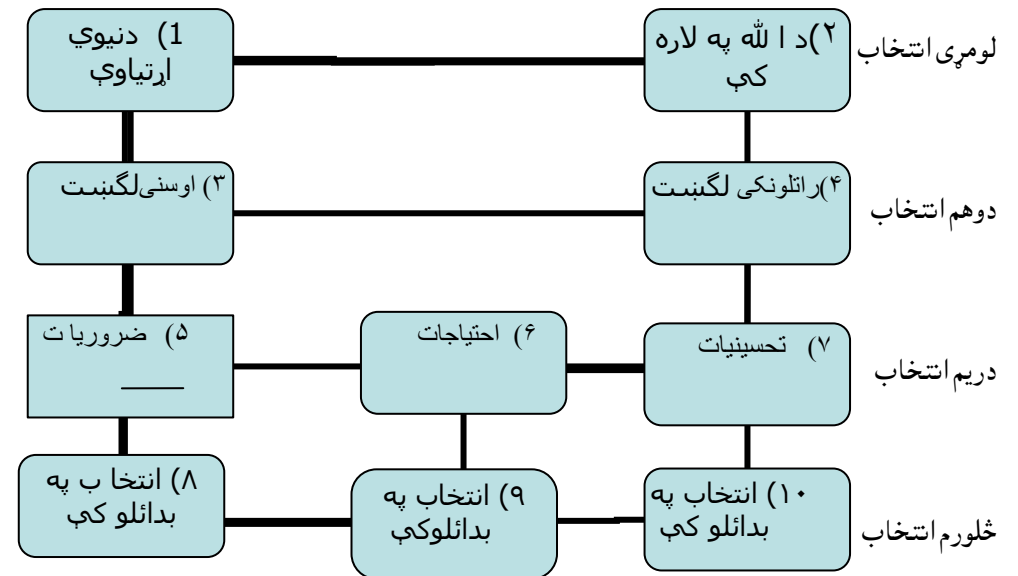
⁷ - المصدر: صحيح مسلم، الكتاب: الايمان، الباب: قول النبي من غش فليس منا، رقم الحديث: ۱۴۷

پورته ذکر شوي اړتياوې ځنې لږ او ځنې نورې ډېر اهميت لري.

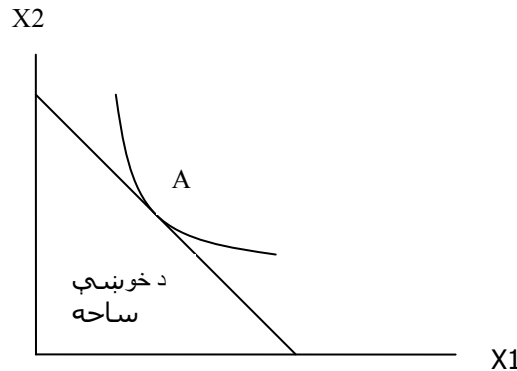
د وسايلو په ویش کې د مصرفونکي انتخاب:

په لاندې چارټ کې د مصرف کونکي مصارف په ترتيبې ډول سره بنودل شويدي:

په کپیتالستي سیستم کې د مصرفونکي انتخاب:

لکه مخکې مو چې یادونه وکړه په کپیتاليزم کې مصرف کونکی خپل عايد د دنيوي شيانو له جملې څخه په هغو توکپو يا شيانو مصرفوي چې هغه ته ډېره يوتيليتي (فايده ، خوند) پکې ښکاره شي په لاندې شکل کې مونږ فرض کوو، چې يوازې دوه اجناس موجود دي x_1 او x_2

نو مصرف کونکی به خپل عايد په دغه دواړو اجناسو په داسې ډول ویشي يا مصرفوي چې د دواړو اجناسو څخه لاسته راتلونکی يوتيليتي يا خوند اعظمي شي. او په دغه شکل کې هغه د (A) په نقطه کې مينځ ته راځي چيرې چې د توپير نه موجوديت منحنی (Indifference Curve) د بوديجې (Budget Line) له خط سره مماس دی.

د لگښت لپاره د اسلام عادي فورمول:

مسلمان مصرفونکي (Consumers) خپل عايد يوازې په دنيوي توکپو (شيانو) باندې نه

په اړتياوو د وسايلو د توزيع يا ویش قانون: وسايل لومړی ضرورياتو، بيا

احتياجاتو او که بيا هم وسايل پاتې شي نو تحسينياتو ته گونبي کېدی شي

مصرفوي بلکې د الله (ج) په لاره کې هم مصرف کوي او د هر شي پيرودل (اخستل) نه غواړي د مسلمان اړتيا تر مصلحت پورې اړه لري، هر هغه شي چې مصلحت په کې وي هغه د مسلمان اړتيا ده.

د امام شاطبي له خوا مصلحت په پنځه ډوله بنودل شوی دی چې هغه ته المقاصد الشرعيه هم ويلاي شو او هغه پنځه مصلحتونه په لاندې ډول دي:

۱- د ځان ساتنه ۲- د دين ساتنه ۳- د مال ساتنه ۴- د عقل ساتنه ۵- د نسل ساتنه. نو هر هغه شي چې له انسان سره د پورته ذکر شوو مصلحتونو په ساتنه کې مرسته کوي مصلحت گڼل کېږي، خو ټول مصلحتونه يو شان اهم ندي. د بيلگې په توگه که يو سپری له ډېري لورې سره مخامخ شي چې دده د مرگ خطر وي پدې حالت کې ډير مصلحت پدې کې دی چې يو څه وخوري حتی چې مرداره هم خوړلی شي، اما که يو څوک مور وي او بيا هم يوشې اخلي نو پدې کې کم مصلحت دی.

احتياجات دري مرحلې يا پولې لري، او هغه په لاندې ډول دي:

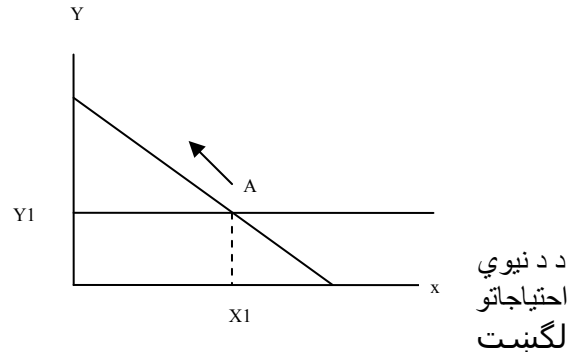
۱- د اړتيا هغه حد يا پوله چې د پورته ذکر شويو پنځو مصلحتونو (شرعي مقاصدو) ساتنه ورباندې کېږي.

۲- د اړتيا هغه حد چې د پنځو مصلحتونو (شرعي مقاصدو) محافظت نور هم ورباندې تقويه کېږي.

۳- د اړتيا هغه حد چې د دغو مصلحتونو (شرعي مقاصدو) ساتنه ورسره بڼه يا غوره کېږي.

په لاندې شکل يا گراف کې د يوه مسلمان لگښت بنودل شوی دی او په دې ډول سره يو مسلمان د دنيوي او اخروي لگښت يا اهدافو تر مينځ حرکت کولی شي.

د الله په لاره
کې لگښتونه

د اسلام له نظره يو سپری خپل عايد په دوو شيانو مصرفوي يو دنيوي اړتياوې او بل د الله په لاره کې (اخروي اړتياوې) که چيرې فرض کړو ددغه سپري د دنيا اړتياوې (X_1) وي، نو دغه شخص به د خپل عايد (Y_1) برخه د الله په لاره کې په مصرف رسوي او ددغه سپري تعادل د (A) په نقطه کې مينځ ته راځي پدې ځای کې مونږ د توپير د نه شتون خط (Indifference Curve) مفکوره نه کاروو، د (A) نه پورته ټولې نقطې غوره دي معنی دا چې د الله په لاره کې چې څومره ډېر مصارف وشي هغومره ثواب لري، مگر دنيوی اړتياوې هم له پامه نشو غورځولای. اوس سوال دا دی چې څومره لگښت بايد وشي؟ ددې لپاره يو خاص قانون نشته مگر تر ټولو بڼه منځنۍ لگښت يا اوسط مصرف دی، رسول الله (ص) فرمايي:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَرْجَسَ الْمَزْنِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ السَّمْتُ الْحَسَنُ وَالتَّوَدُّةُ وَالْاِقْتِصَادُ جُزْءٌ مِنْ أَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوءَةِ.

ترجمه: عبدالله بن سرجس مزني (رض) وايي چې رسول الله (ص) فرمايلي: غوره اخلاق، دوستي او ميانه روي د نبوت له څلورويشتمې برخې نه يوه برخه ده.

نو مونږ بايد په دنيوي کارونو کې اصراف ونکړو ځکه چې هغه نا روا دی. په غیر اسلامي سیستم کې د یوه سپري ضرورت یا خواهشات د ټولني له اړتیاوو سره په ټکر کې واقع کېږي شي، مگر په اسلام کې د یوه شخص ضرورت د مصلحت په بنا ټاکل کېږي او هغه شخص یې په خپله بڼه ټاکلی شي مگر شخصي مصلحت د ټولني له مصلحت سره سمون لري یعنې په تضاد کې نه واقع کېږي. د بیلگې په توګه د اسلام له نظره یو سپري نشي کولی چې شراب وخوري او یا یې تولید کړي که څه هم دا سپري اصرار وکړي چې زه د پته ضرورت لرم او یا دا چې د شرابو په تولید کې ګټه کوم، ځکه چې دا لومړی مصلحت ندی او که چیرې شخصي مصلحت د ټولني له مصلحت سره په تضاد کې واقع کېږي نو بیا د ټولني مصلحت د اولیت حق لري.

ددې لپاره چې مقاصد شرعيه تر لاسه شي دوه ډوله موسسې یا ادارې پکار دي:

۱- داوطلبانه اداره: دغه ته فرض کفایي کارونه هم ویلي شو چې یو مسلمان له بل سره په داوطلبانه ډول مرسته کوي او یو بل ته امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوي (په نیکو کارونو امر او له بدو څخه منع کوي)

۲- اجرائي اداره: دغه اداره ددې لپاره جوړېږي تر څو مصرف کونکي له ناروا کارونو څخه منع کړي او هغوي د پته اړ باسي چې د اسلام مطابق کار وکړي دغه ادارې ته حکومت ویلي شو چې د مصرف کونکي په عمل کې په لاندې صورتونو کې مداخله کولی شي:

I. د حرامو شیانو پیرودل - پلورل

II. په تحسیناتو او یا حاجیاتو کې اصراف

III. په تحسیناتو ټول یا زیات مصرف کول او د ضروریاتو له پامه غورځول.

اوسنی اقتصادي سیستم څه ډول اسلامي شي؟

ټول اسلامي امت په دې باندې توافق لري چې د اسلامي هیوادونو اوسنی اقتصادي سیستم په داسې اصولو ولاړ دی چې له اسلامي شریعت سره په تضاد کې دی. لدینه مو مخکې هم یادونه وکړه. ټول مسلمانان دا هیله لري چې زر تر زره اسلامي اقتصادي سیستم جوړشي تر څو د دنیا او آخرت دواړو بری تر لاسه کړي. اوس دا سوال پیدا کېږي چې څرنگه کولی شو خپل اقتصادي سیستم اسلامي کړو او هغه اعمال چې له اسلامي شریعت سره په تضاد کې دي څه ډول له مینځه یوسو؟ پدې اړوند اسلامي اقتصاد پوهان دوه نظریې لري:

۱- یو دم اسلامي کول

۲- په تدریجي توګه اسلامي کول

یو دم اسلامي کول: ددې نظریې پلوي اقتصاد پوهان لکه دکتور سید طاهر (9) پدې نظر دي چې اسلامي حکومت ته پکار ده یو دم ټولې اقتصادي ادارې په اسلامي اصولو برابرې کړي یعنې په ټولو ادارو کې لکه بانکونو او داسې نورو کې سود بند کړي او ددې تر څنګ نور اسلامي قوانین عملي کړي. د دوی دلیل دا دی چې اسلام مکمل دین دی او د اسلام د اصولو نه مراعاتول لویه ګناه ده که څه هم د لږ وخت لپاره وي، دغه ډله اقتصاد پوهان د قرآنکریم په دې آیت باندې استدلال کوي چې فرمایي: **الْيَوْمَ يَتَسَاءَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ** (المائدة: 2)

ترجمه: نن ورځ نا امیده شول هغه کسان چې کافران شوي دي له (ابطال د) دین ستاسې نو مه ویرېږي له دغو (کفارو نه) اې مومنانو! او ویرېږئ له مانه، نن ورځ مکمل کړ ما

9- دکتور سید طاهر د اسلام آيا د په زړه وال اسلامي پوهنتون کې د اسلامي اقتصاد استاذ دی

تاسې ته دین ستاسې او تمام (پوره مې کړ پر تاسې) نعمت (ددین په اکمال) او غوره کړ ما تاسې ته اسلام له جهت ددین، نو هر څوک چې اړشو (خوراک دحرام شي ته) په سخته لوربه کې حال دا چې نه وي مائل گناه ته پس بې شکه چې الله (ج) بڼه مغفرت کونکی دی (د خطایاتو) ډېر رحم والا.

دغه ډله اقتصاد پوهان وایي چې د اسلام دین مکمل دین دی نو اقتصادي سیستم باید په تدریجي ډول سره نه بلکې یو دم اسلامي کړی شي.

۲- تدریجي اسلامي کول: دغه ډله اقتصاد پوهان لکه دکتور عبد الرحمان یسري (10)، او داسې نور دا وایي چې ننني اسلامي هیوادونه د شریعت د اصولو څخه لیرې تللي دي او په لنډ وخت کې دا ممکنه نده چې ټول اقتصادي سیستم اسلامي کړي شي، ددې لپاره یو څه وخت ته اړتیا شته او دوی وایي چې دغه کار باید په تدریجي ډول سره وشي، او دوی له غیر اسلامي اقتصادي سیستم څخه اسلامي سیستم ته اوږدېدل په مختلفو مراحلو ویشي:

د ضرورت مرحله:

په اسلامي فقه کې دا قاعده شته چې وایي: [الضروریات تبیح المحضورات] یعنی کله داسې حالات راتلای شي چې یو مسلمان دینه اړ باسي په موقتي ډول د شریعت له عمومي حکم څخه لیرې شي، سرغړونه وکړي او دا استثنايي حالات دي، دبیلگې په توگه که څوک له سختې لورې سره مخامخ شي یعنی دمرگ خطر یې وي او د خوراک لپاره حلال څه نه وي هغه کولی شي مرداره، یا د داسې حیوان غوښه وخوري چې د غوښې خوړل یې په عادي حالت کې حرام وي. دینه ضرورت ویل کېږي، مگر دومره باید

¹⁰ - پروفیسور دکتور عبد الرحمان یسري د مصر په سکندریه پوهنتون کې د اقتصاد استاذ دی، او د اسلامي اقتصاد له غټو علماوو څخه شمیرل کېږي.

وخوري چې یوازې ژوندی پرې پاتې شي او ځان پرې مړول جواز نلري.

په اوسني وخت کې د اسلامي اقتصادي سیستم د پلي کولو لپاره ډېر کمزوري کونښنونه روان دي او هغه هم په تیت او پرک ډول سره، نو ځکه اوس اضطراري حالت دی او ددې لپاره چې اقتصادي سیستم د شریعت د اصولو مطابق وگرځولې شي، په موقتي ډول سره به د ځینو غیر شرعي کارونو له سرته رسولو څخه خلاصی شونی نه وي. په دې مرحله کې اقتصاد پوهان باید لاندې تحقیق (څیړنه) وکړي:

(الف): اسلامي اقتصاد پوهان باید اضطراري حالت وڅیړي او هغه پروژې یا کارونه چې خلک یې ضروري او اضطراري بولي وڅیړي او د هغې په اړوند ډیټا او معلومات راجمع کړي او هم ددیني علماؤ او فقهاوو سره ورباندې مشوره وکړي، چې آیا دا ضرورت دی او که نه؟

(ب): هغه کسان یا پروژې چې په رښتیا ضرورت لري هغوی ته باید لارښوونه وشي، او هغوی ته ددغه مشکل داسې حل وښودل شي چې شریعت ته نژدې وي (البته که پوره شرعي حل ممکن نه وي) او هم د ضرورت د اوږدوالي موده وټاکل شي ځکه ضرورت د شریعت په بنا یو موقتي شي دی نه دایمي، نو اقتصاد پوهان باید په ډېر دقت او احتیاط سره د ضرورت د مرحلې اوږدوالي وټاکي.

مثال: که اوسنی اقتصادي سیستم په نظر کې ونیسو په ډېرو اسلامي هیوادونو کې اسلامي بانکونه وجود نلري، که چیرې یو مسلمان صنعتکار د خپلې فابریکې د چلولو لپاره قرض ته اړتیا ولري او داسې څوک وجود ونلري چې له ده سره مرسته وکړي او دغه صنعتکار په سود باندې د قرض اخستلو د شرعي حکم په اړوند فتوی وغواړي او ووايي چې زه دا منم چې سود حرام دی، خو زه پیسو ته اړتیا لرم آیا د ضرورت په بنا په موقتي ډول سودي قرض واخلم او که نه؟ اسلامي اقتصاد پوهان ددیني علماؤ سره په مشوره دا باید وڅیړي او وگوري چې دا د ضرورت تر حکم لاندې راتلی شي او که نه؟ او دا دې په

پام کې ونیسي چې که دغه سپری پور وانه خلی نو کېدی شي دده کمپنی بنده شي او په دې سره به ډېر غریب کارگران له کاره گوښه شي او دا هم له یاده ونه باسي چې په اسلام کې یوه فقهي قاعده ده که چیرې څوک له دوو غیر شرعي کارونو سره لاس او گریوان وي او له دواړو څخه خلاصی ناشونی وي، نو هغه کار به کوي چې کمه گناه ولري.

I. اوسطه مرحله

په منځنۍ یا اوسط مرحله کې د ځینو ټاکل شوو اهدافو لاسته راوړل ضروري دي. مخکې لدې څخه چې آخري مرحله (Structural Change) عملي کړی شي. په دغه مرحله کې باید په عوامو او ټولنه باندې کار وشي تر څو زیات کسان یا یوه لویه ډله جوړه کړی شي چې د اسلامي اقتصاد اصول قبول کړي او د تقویې هڅه یې وکړي. ددې تر څنګ ځنې داسې پروژې یا فابریکې جوړې شي چې د شریعت په اصولو برابرې وي.

په دغه مرحله کې اسلامي اقتصاد پوهانو ته بنیایي لاندې کارونو ته پاملرنه وکړي:

(الف): د هغو قواوو او ځواکونو په اړوند معلومات او ډیټا راجمع کول چې د اسلامي اقتصاد د اصولو خلاف دي او د اقتصادي سیستم د اسلامي کولو په مخ کې خنډ واقع کېږي او بیا ددغو ځواکونو کمزورې او پیاوړې نقطې (ټکي) معلوم شي او بیا ددې کوښښ وشي چې لومړی د هغوی ضعیفې نقطې له مینځه یووړل شي او په موقتي ډول د هغوی قوي ټکي یا عناصر پرېښودل شي.

(ب): اقتصادي محققین (څیړونکي) باید دغه کمزوري ټکي په خپلو څیړنو او مطالعو کې په نښه کړي او داسې لارې او پالیسۍ وښيي چې هغه ورباندې له مینځه یووړل شي.

(ت): داسې پروژې پیدا کول او په هغوی باندې تحقیق کول کومې چې په بشپړه توګه د اسلامي اقتصاد په اصولو جوړېدی شي. دغه پروژې به د آخري مرحلې لپاره د ستنې یا

بنسټه شکل ولري او په دغو پروژو باندې به آخري مرحله (Structural change Phase) ولاړه وي.

(ث): د اسلامي اقتصاد اصول او گټې باید د خبري رسنیو (Media) له لارې عوامو ته وښودل شي او ددې تر څنګ په منځنیو، عالي ښوونځیو او پوهنتونونو کې زده کوونکو ته د اسلامي اقتصاد په اړوند زده کړه ورکړل شي.

مثال: په هغو قواوو کې چې د اسلام د اصولو د پلي کولو په مخ کې خنډ ګرځي یو کمزوری ټکی انحصار (Monopoly) دی، چې د ډېرو اسلامي هیوادونو وګړي ورسره مخ دي. ددې مسئلې اسلامي حل دا دی چې ددغو شیانو یا تجارتي توکېو بدیل (Substitute) جوړشي، خو پداسې شکل دا ډول پروژې او یا کمپنۍ جوړول په کار دي چې دغه شیان تولید کړي او پرینږدي چې قیمتونه یې ډېر جګ شي او په دغو پروژو یا کمپنیو کې د اسلامي لارو په وسیله لکه د مشارکت او یا د مضاربت پانېو (Mudaribah Certificate) د عرضه کولو په ذریعه او یا د تمویلولو د یوې بلې اسلامي لارې په وسیله د زیات شمیر خلکو ګډون یقیني کړی شي. په دغه شکل سره به په راتلونکي کې د انحصار (Monopoly) (11)، د مینځ ته را تګ مخنیوی وشي.

دوهم مثال: انفلاسیون هم یو له هغو مشکلاتو څخه دی چې اسلامي هیوادونه ورسره مخ دي او دا په مخالفو قواوو کې (غیر اسلامي اقتصاد کې) یو ضعیف ټکی دی، اوس ددې لنډ مهاله اسلامي حل په مینځنۍ مرحله کې تر څو پورې چې مکمل سیستم اسلامي کېږي څه کول په کار دي؟ په داسې حال کې چې په اسلامي هیوادونو کې مالي او پولې پالیسۍ په سودي سیستم باندې ولاړې دي؟ په موقتي ډول د انفلاسیون حل باید پیدا کړي شي. ددې لپاره چې د انفلاسیون مضر اثرات کم کړي شي. دغسې حل باید د

11- مناپولي هغه حالت ته وايي چې په هغه کې یوه کمپنی یا یو سوداګر په دې وتوانېږي په انفرادي ډول سره په نرخ باندې اغیز وکړي یعنې کم یا زیات یې کړي شي. چې زیاتره وخت نوموړی شخص د خپل شخصي مفاد لپاره په بي انصافه ډول قیمتونه جګوي.

شريعت لخوا تصديق شي او دا بايد په تدريجي توگه وي تر څو مكمل اسلامي حل پيدا كړي شي. د مثال په ډول آيا انډيڪسيشن¹² كېدى شي او كه نه؟ او يا كوم بل حل وموندل شي. بل مثال: وگورئ د ټيكنس سيستم چې په اسلامي هيوادونو كې په ځانگړې توگه په حقيقي مسلمان باندې كوم چې د زكات په اداكولو كې صادق دى لوى فشار او بوج دى.

آيا دا ممكنه ده چې په سياسي سطحه كې داسې يو حركت په كار واچول شي چې د زكات پيسې له ټيكنس څخه كمې كړي او پدې اړوند اقتصاد پوهان تحقيق وكړي چې په دې كار سره فوايد عامه (Public Interest) ته زيان نه رسيږي او همدا رنگه اقتصاد پوهان بايد دا وڅيړي كه چيرې د زكات په وسيله ټيكنس عوض شي نو عواقب به يې څه وي.

II. وروستۍ مرحله (The structural change phase)

دا د اسلامي اقتصاد د اصولو د پلي كولو وروستۍ مرحله ده، او يوازې هغه وخت شروع كېدى شي چې د منځنۍ مرحلې اهداف لاسته راوړل شي. په دې مرحله كې به د اقتصاد پوهانو كار يا څيړنه دى شيانو ته شامله وي: په موثر ډول كارونه، په عادلانه توگه د عايد ويش، او د شريعت د اصولو پر بنا د زياتو پروژو جوړول او ددې تر څنگ د لوى اقتصاد (Macro Economic) جوړول د شريعت د اصولو مطابق، او د داسې پاليسيو جوړول چې د هغو په وسيله ټول هغه كارونه او ادارې وټول شي كومې چې د شريعت د اصولو مطابق كارنكوي.

¹²- انډيڪسيشن دپته وايي چې د پيسې ارزښت په بل شي مثلا سرو زرو پورې وټول شي په دې ډول سره چې اوس په دغه رويو دومره طلا كيږي نو كله چې ته ماته قرض بيرته راكوې دومره پيسې به راكوې تر څو چې دغه اندازه سره زر ورباندې واخستل شي.

دوهم فصل

د اسلامي او غير اسلامي اقتصادي سيستمونو پرتله

د اسلامي اقتصادي سيستم او نورو اقتصادي سيستمونو تر مينځ ډېر توپيرونه وجود لري چې مهم يې په لاندې ډول دي:

- اسلامي اقتصاد د اسلامي دين او ژوند لپاره د اسلامي دود لازمي يوه برخه ده او نور اقتصادي سيستمونه د انسانانو پر نظريو او قوانينو ولاړ دي.
- په اسلامي اقتصادي سيستم كې زكات شته په نورو سيستمونو كې زكات نشته.
- په اسلام كې سود حرام دى مگر په نورو اقتصادي سيستمونو كې سود كارول كېږي.

اوس به په هر يوه باندې په لنډ ډول سره رڼا واچوو.

اسلام او سوسياليزم:

سوسياليزم د انفراديت يوه نظريه ده، چې په هغه كې حكومت ته پراخ واك وركول كېږي. سوسياليزم د كارل ماركس په وسيله مينځ ته راغى لومړى په روسيه او وروسته په شمالي كوریا، كېوبا، چين او د شرقي اورپا په ځينو هيوادونو كې عملي شو، پدې وسيله يې ډېر شهرت پيدا كړ. ماركس دا نظريه درلوده چې مادي او اقتصادي حالات د تاريخ د مهمو پيښو د راوړل كېدو اساسي وجه يا عامل دى او دغه فكتور(ماده، اقتصادي حالت) د ټولني دود، عنعنات او طبيعت جوړوي او نور ټول فكتورونه لكه كلچر، مذهب، دين، ټولنيز تعلقات او سياسي كارونه ټول په اقتصاد

پورې تر او لري.

مارکس د تاریخ په شرحه کې د دیالیکتیک ماتریالیزم (Dialecticmaterialism) له نظریې څخه کار اخستلو. سوسیالیزم په حکومتي ملکیت (Public ownership) باندې ولاړ دی او په اکثره مسا ئلو کې حکومتي پلان ضروري گڼي او ددې تر څنګ عاید په مساوي ډول ویشي. د سوسیالزم له مخې د ټولو بد بختیو او حوادثو اصلي عامل د شخصي ملکیت حق دی او له همدې ځایه دوی عقیده لری چې د شخصي ملکیت حق باید له چا سره نه وي .

د سوسیالزم مهم خواص:

- د تولید د وسایلو عمومي ملکیت: یعنی د تولید ټول وسایل باید له عوامو څخه واخستل شي یا د حکومت په کنټرول کې شي او یا اشتراکي فارم ورته جوړ شي چې ټول وگړي په کې په گډه کار وکړي.
  - مرکزي اقتصادي پلان: د حکومت له خوا د اقتصادي امورو له پاره لکه تجارت، صنعت او داسې نور مرکزي پلان جوړېږي او د هماغه اهدافو د لاسته راوړلو له پاره هر شخص یا هرې فابریکې ته وظیفه ورکول کېږي چې لزم عمل وکړي .
  - د شخصي آزادی له مینځه وړل: په دې سیستم کې ټول وگړي مکلف دي چې د مرکزي پلان مطابق کار وکړي، ټول د ټولني خدمتکار گڼل کېږي او اقتصادي آزادي نه لري.
  - د عاید مساویانه ویش: په سوسیالیستي یا کمونستي اقتصادي سیستم کې عاید په مساویانه ډول سره ویشل کېږي پرته له دې چې طبیعي توپیر په نظر کې ونیول شي او دا ددې باعث گرځي چې خلک له کار کولو څخه ډډه وکړي. په اسلام کې د عاید ویش په عادلانه ډول سره دی خو طبیعي توپیر په نظر کې نیسي د بیلگې په توګه که څوک ډیر کار کوي ډیر عاید به لاسته راوړي او که کم کار کوي کم عاید به لاسته راوړي .
- د سوسیالیزم ناوړه اغیزې:

- له کار کولو څخه ډډه کول: لکه څرنګه مو چې مخکې ذکر وکړ په سوسیالیزم کې د شخصي ملکیت حق نشته او عاید په مساویانه ډول سره ویشل کېږي نو ځکه څوک د بڼه زړه نه بڼه کوي چې ډیر کار وکړي ځکه پدې کې دوی ته خاصه گټه نه وي.
- زیاتره وخت عرضه له تقاضا څخه کمه وي ځکه حکومت د ځینو شیانو نرخ له خپل اصلي قیمت څخه کم ټاکي او دا ددې باعث گرځي چې تقاضا زیاته کړي او په مقابل کې یې عرضه دومره نه وي، چې دا بیا د راشن کولو باعث گرځي او په ځینو حالاتو کې د تور مارکېټ د مینځ ته راتګ باعث هم گرځي چې په هغه کې بیا څیزونه له حکومتي ټاکل شوي قیمت څخه په لوړ قیمت خرڅېږي .
- څرنګه چې د تولید وسایل لکه فابریکې او داسې نور د حکومت په لاس کې وي نو دا د کمپنیو تر مینځ د رقابت د کمولو او یا له مینځه وړلو باعث گرځي او په دې سره د وسایلو د موثر استعمال مخنیوی کېږي.

اسلام د مارکس نظریه په مکمله توګه ردوي

کارل مارکس له مذهب څخه انکار کوي او مذهب د اقتصادي حالت تابع گڼي چې دده دا ادعا حقیقت نلري. د مارکس د دیالیکتیک ماتریالیزم (Dialecticmaterialis) نظریه هم د منلو وړ نده او د نړۍ ډېر جنګونه او تاریخي پېښې صرف په مادي شیانو او اقتصادي حالت پورې ندي تړلې، لدینه علاوه اسلام شخصي ملکیت ته اجازه ورکوي کوم چې د مارکس په فلسفه کې وجود نلري.

د ۱۹۹۰ کلونو په پیل کې د کارل مارکس په فلسفه ولاړ سوسیالیستي سیستم د روسیې د ماتې سره یو ځای له زوال سره مخ شو، او سوسیالیستي هیوادونو د سوسیالیزم یا کمونیزم د ۷۵ کلنې تجربې څخه وروسته سوسیالیستي سیستم پرېښود او کپیټالیستي سیستم ته بیا را وگرځیدل

ددې تر څنګ کمونیزم د کپیټالیزم په شان عقیده لري چې خوشحالي او ذهني سکون د مادي اړتیاوو په پوره کولو پورې تړلی دی چې دا هم حقیقت نلري او دا موضوع مونږ

مخکې یاد کړې وه ، خو په لنډ ډول ویلی شو چې روحي خوشحالی د الله (ج) له طرفه ده او په دولت او دارایی پورې مکمل تړاو نلري الله تعالی فرمایلي: ..... أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ (الرعد 27). یعنې بیشکه چې د الله په ذکر سره زړونه سکون مومي.

د پخواني شوروي اتحاد له ړنگیدو وروسته د کپیتالیزم آزاد مارکېټ نور هم قوت وموند سربیره پر دې د گلوبلایزن نارو نور هم د کپیتالیستي سیستم د تقویه کولو کوبنښن کوي. مگر په پوره آزاد مارکېټي سیستم کې هم ډېر مشکلات شته، لکه انحصار (Monopoly)، د مارکېټ نا موثریت، او د امیر او غریب تر مینځ د توپیر زیاتوالی.

د اسلام له نظره د حکومت رول محدود مگر اړین (ضروري او اهم) دی او دا موضوع، د حکومت رول په اقتصاد کې، تر عنوان لاندې په تفصیل سره ذکر شویده. دلته یوازې پدې بسنه کوو چې د ځینو عام المنفعه شیانو برابرول د حکومت وظيفه ده او شخصي سکټور ته د هغوی ورکول موثر ندي او یا په بل عبارت دا د عوامو په ضرر تمامیږي.

اسلام او کپیتالیزم:

کپیتالیزم یو اقتصادي سیستم دی په کوم کې چې د تولید ټول او یا زیات وسایل لکه مخک، فابریکې، سرکونه... او د ویش سیستم تر شخصي ادارې (Management) لاندې کارول کېږي چې گټه ترلاسه کړي. په لومړنیو مرحلو کې به په دغه سیستم کې ټوله سلسله د زیات رقابت په وسیله مخکې بیول کېده چې په دې سره د څو کسانو سره د دولت د جمع کېدو میل نور هم پیاوړی شو، مگر وروسته لوی شرکتونه مینځ ته راغلل او د حکومت مداخله او کنټرول په مارکېټ کې زیات شو (13).

کپیتالیزم د صنعتي انقلاب په دوران کې مینځ ته راغی او په انفرادیت

(Individualism) او خود غرضی یا شخصي مفاد (Self interest) باندې تکېه لري.

د کپیتالیزم مهم خواص:

- اقتصادي آزادي: په کپیتالیزم کې پوره اقتصادي آزادي شته څوک چې هرڅه وغواړي تولید کړي تولیدولی یې شي. هر څوک کولی شي چې خپلې پیسې بل چاته په سود ورکړي او یا په سود سره قرض واخلي او داسې نور پداسې حال کې چې په اسلام کې سود ناروا دی او د حلال او حرام مفکوره شته ده.
- د شخصي ملکیت حق: د شخصي ملکیت حق په کپیتالیزم کې شته هر فرد کولی شي چې خپل عاید څرنگه چې وغواړي ویې کاروي او خپل دولت او شخصي مال زیات کړي حکومت په کې د مداخلې حق نه لري. په اسلام کې هم د شخصي ملکیت حق شته مگر تر شرعي اصولو لاندې.
- د حکومت محدود رول: د کپیتالیستي اقتصادي سیستم بل صفت دا دی چې حکومت باید په مارکېټ کې مداخله ونه کړي، خو پدې وروستیو کې په کپیتالیستي سیستم کې هم په اقتصادي فعالیتونو کې د حکومت لاسوهنه تر یوه حده منل شویده، مگر د حکومت رول په کې محدود دی. په اسلامي اقتصادي سیستم کې د حکومت رول محدود مگر مهم دی او هغه په تفصیل سره په نهم فصل کې راځي.

د کپیتالیزم ناوړتیا:

- د عاید غیر عادلانه ویش: کپیتالیستي سیستم داسې اصول لري چې د هغې په وجه سره امیر نور هم امیر کېږي او غریب نور هم غریب کېږي، په دغه سیستم کې شتمن د غریبو خلکو له غریبۍ څخه ناوړه گټه اخلي، سود په دغه سیستم کې وجود لري چې په دې سره له شتمنوسره د دولت جمع کېدل شروع کېږي او په ټولنه کې دوه طبقې مینځ ته راوړي یوه لویه غریبه طبقه او بله کوچنۍ امیره طبقه.

• غیر مفید اقتصادي فعالیتونه: ځنې وخت کله چې بڼه فصل یا بڼه تولید شوی وي او عرضه له تقاضا څخه زیاته شي نو په کپیتالیستي سیستم کې تولیدونکی د نرخونو د کمیدو له ویرې خپل تولید کړي توکې له مینځه وړي تر څو نرخونه کښته نشي. په داسې حال کې چې ډیر خلک به هغه شي ته اړتیا لري. ددې ډیر عملي مثالونه شته دي چې یو یې د نرخونو د ښکته کیدو او گټې د کمیدو له ویرې د امریکا د متحده ایالاتو له خوا غنم په سمندر کې اچول دي.

• مضر رقابت: په کپیتالیستي سیستم کې د فابریکو او صنعت کارانو تر مینځ سخت رقابت موجود وي، رقابت د اقتصادي پرمختګ او د نویو شیانو او تکنالوژۍ د ایجاد لپاره بڼه دی مګر چې هغه تعمیري رقابت وي خو له بده مرغه ځنې وخت داسې رقابت صورت نیسي چې په هغه سره یو قوي صنعت کار یا فابریکه یوه ضعیفه فابریکه یا صنعت کار له پښو غورځوي چې دغه ډول رقابت غیر مفید دی. د مثال په توګه کله چې یوه نوې کمپنۍ مارکېټ ته داخلېږي ددې له ویرې چې په راتلونکې کې به قیمتونه ښکته شي د مارکېټ پخوانۍ کمپنۍ په قصدي ډول سره د محدود وخت لپاره د خپلو تولیداتو قیمتونه ښکته کوي او کله چې هغه نوې داخله شوې کمپنۍ مجبورا له مارکېټ څخه ووزي دغه کمپنۍ بیا خپل نرخونه ډیر او چټ کړي او په دې وسیله له عوامو سره زیاتې او ظلم کوي.

د نولسمې پېړۍ په آخر کې سوسیالیستانو او کارګرو پدې سیستم باندې ډېرې نیوکې وکړې، او د ادم سمیت کپیتالیزم (آزاد مارکېټ سیستم) یې د مشکلاتو سره مخ کړ، او د حکومت د مداخلې غوښتنه یې وکړه. په شلمه پېړۍ کې د اقتصادي لوی زوال (Great depression) ۱۹۲۹-۱۹۳۳ په وجه ډېر شیان بدل شول او په کپیتالیستي سیستم کې ډېر بدلون راغی چې په هغه کې یې د حکومت مداخله قبوله کړه. د انحصار (Monopoly) په ضد قانون جوړ شو ددې تر څنګ د کارګرو منظمې او فعالې ټولني جوړې شوې

یو ډېر اهم شي چې اسلامي اقتصاد له نورو څخه بیلوي هغه نظریه ده، اسلام د نړۍ

ژوند یو امتحان بولي. اسلامي اقتصادي سیستم د اسلامي اصولو په نظر کې نیولو په بنا جوړ شوی دی، کوم چې د انسانانو لپاره د دواړو جهانونو کامیابي غواړي نو ځکه ددغه سیستم ریښې په اسلامي شریعت کې دي.

ددغه سیستم هدف په یوه وخت کې د ژوند د مادي او روحي اړتیاوو پوره کول دي، بالعکس کپیتالیزم په مادي فلسفه باندې ولاړ دی او په مکمل ډول په مادي پرمختګ او غوره کیدو تمرکز لري هغه هم یوازې په دې جهان کې، آخرت له پامه غورځوي. د اسلامي اقتصاد بل صفت دا دی چې ټول اقتصادي کارونه یا فعالیتونه لکه مصارف، پانګه اچونه، تولید، او اقتصادي پرمختګ او داسې نور په پټه توګه د اسلامي اخلاقو تابع وي لدې امله شخصي مفاد (خود غرضي) او د شخصي گټې قوانین په مکمل ډول سره د عملي کېدو وړندي، یانه کارول کېږي. له بله اړخه خود غرضي او معاشرتي گډوډي له کپیتالیزم څخه سرچینه اخلي.

ورورگلوې او ساده ژوند د اسلامي اقتصاد د یو صفت دی بالعکس ځان ښودنه او ناوړه رقابت د کپیتالیزم غوښتنه ده.

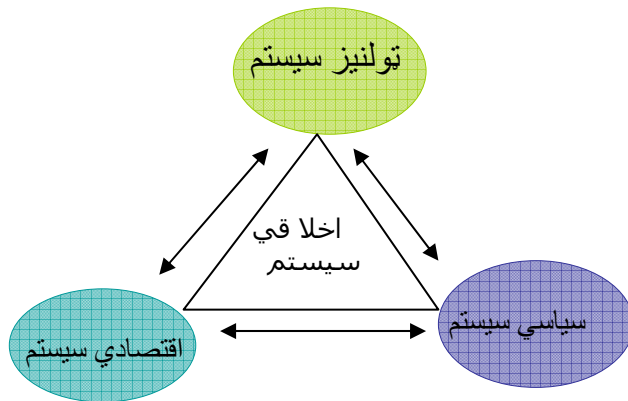
د اسلام له نظره له انسان سره چې کوم مال او دولت دی هغه ورسره د امانت په ډول ایښودل شوی او هغه باید د الله (ج) د اوامرو مطابق وکارول شي، خود کپیتالیستي نظریې مطابق هر سړی د خپل مال اصلي مالک گڼل کېږي او هر رنگه یې چې وغواړي کارولی (استعمالولی) شي.

په اسلامي اقتصادي سیستم کې د حکومت رول د معاشرې اهدافو په لاسته راوړلو کې ډېر فعال او اهم دی مګر په کپیتالیستي سیستم کې دومره فعال ندی.

اسلام د یوه او یا څو کسانو سره د دولت د جمع کېدو خلاف دی، زکات او صدقه د دې رنځ او مشکل مخنیوی کوي مګر په نورو سیستمونو کې دا ډول علاج وجود نلري.

اسلامي اقتصادي سيستم:

اسلام د ژوند مکمل نظام دی او په دې کې ټول درې واړه سیستمونه اقتصادي، ټولنيز او سياسي سیستمونه یوله بل سره تړاو لري او د یوه او بل په موثریت باندې زیاته اغیزه لري. او د دوی ټولو مرکزي ټکی یا اصل اخلاقي (شریعت، عقیده) سیستم دی.

د اسلامي اقتصادي سيستم اساسي خواص مخکې ذکر شوي دلته یوازې یو څو بیا تکراروو.

- اسلامي اقتصاد د اخلاقو په وسیله تنظیم شوی اقتصادي سیستم دی او د اسلام د اخلاقي فلسفې یوه برخه ده. مگر په مقابل کې غیر اسلامي اقتصادي سیستمونه اخلاق په نظر کې نه نیسي.
- شخصي فعالیتونه آزاد دي مگر د شریعت تر چوکاټ لاندې، داسې مطلقه آزادي کومه چې په کپیتالیستي سیستم کې شته په اسلام کې نشته او د اسلام له نظره د هر شي اصلي مالک الله (ج) دی او مونږ باید د هغه د اوامرو مطابق عمل وکړو.
- اسلامي اقتصاد یو واضح هدف لري او هغه د ټولنيزې هوساینې او ورورگلوۍ

مینځ ته راوړل او ساتنه ده.

- کار د تولید اهم فکتور دی او کار د عاید د تولیدولو او ویشلو او د عاید د لاسته راوړلو قانوني لاره ده.
- سود حرام دی د اسلام له نظره پیسې یوازې د پیر او پلور (Exchange) وسیله او د شتمنی ذخیره (Store of wealth) ده او په پیسو باندې د سود اخستل حرام دي.

په اسلامي اقتصادي سیستم کې ثبات:

په اسلام کې سود سخت منع شوی دی. اسلامي اقتصاد غواړي چې د پیسو برابر ونه په کاروبار کې د شراکت (Equity) په بنا وشي، نه د سودي قرض او پروژو په بنا، بلکې لارمې ده د نورو اسلامي لارو لکه مشارکت، مضاربت او داسې نورو په بنا تمویل (Financ) شي. لدې څخه څرگند یږي چې اسلامي اقتصاد په ونډو یا شراکت (Equity base) ولاړ سیستم دی او بالمقابل کپیتالیستي سیستم په سودي قرض باندې ولاړ دی.

د ثبات د کتلو لارې: د یوه اقتصادي سیستم ثبات کېدی شي چې په تجربی (Empirical) او یا په تحلیلي (Analytical) ډول سره وڅیړل شي. څرنگه چې تر اوسه داسې یو هیواد نشته چې په پوره ډول یې اسلامي اقتصادي سیستم عملي کړی وي. نو مونږ کوښښ کوو چې له تحلیلي طریقې څخه کار واخلو او په دې ډول د اسلامي اقتصادي سیستم ثبات وښیو، ددې هدف لپاره کولی شو چې لږ تر لږه درې دلیلونه وړاندې کړو.

1) ډېر اقتصاد پوهان په دې نظر دي چې د کپیتالیستي سیستم د نا ثباتۍ یوه اهمه وجه دا ده چې دا سیستم په سودي قرض باندې ولاړ دی یعنې زیاترې پروژې او یا فابریکې په سودي قرض باندې چلیږي چې دغه د بې ثباتۍ غټ عامل دی. یو اقتصاد پوه

«مینسکي (Minsky)» دا نظر لري چې معا صر کپیتالیستي سیستم په لنډ مهاله قرضو باندې ولاړ دی، یعنې د کمپنیو زیاتره ماشین آلات یا کپیتال¹⁴ په فرضي پیسو باندې اخستل شوي دي او کله چې د دغه لنډ مهاله قرضونو د بیرته سپارلو وخت راشي کمپنۍ نور لنډ مهاله قرض اخلي تر څو پخوانی قرض سره له سوډه ادا کړي او دا سلسله دوام پیدا کوي. که چیرې کمپنۍ خوش قسمته وي او گټه زیاته وکړي نو ښه تر ښه ټول قرض به ادا کړي، خو که کمپنۍ تاوان وکړي او یا اقتصادي زوال مینځ ته راشي نو بیا د کمپنۍ سره پیسې نه وي چې قرض ادا کړي نو پدې صورت کې به یا کمپنۍ له مینځه ځي، یا (Bank carupt) کېږي.

هینري سایمن (Henry Simon) یو بل اقتصاد پوه وایي: د اقتصادي بې ثباتۍ خطر هغه وخت کمیدلی شي چې قرض وانه خستل شي خصوصاً لنډ مهاله قرض، یعنې که چیرې د شراکت (Equity) په بنا پانگونه وشي غوره به وي.

2) سفته بازی (Speculation): د پیسو هغه ډول تقاضا او ساتنه چې لوړ سود ورباندې وگټل شي یا د پیسو احتکار آمیزه تقاضا (Speculative demand of Money) د اقتصادي سیستم د بې ثباتۍ یو عامل گڼل کېږي. په اسلامي سیستم کې د نا ثباتۍ دغه عامل او وجه ډېره کمه وي، ځکه له یوه اړخه په اسلام کې سود منع دی او له بله اړخه د زکات عملي کول خلک د ښه هڅو چې اضافي پیسې له ځان سره ونه ساتي کومې چې ددې (Speculation) هدف له پاره په کار یږي، همدارنگه اسلامي اخلاقي او امر احتکار سخت منع کوي نو ځکه پدې سیستم کې د (Speculative) فعالیت کم دی.

3) نړیواله پانگونه: (International Finance):

که چیرې نړیواله پانگونه او د پیسو انتقال له یوه هیواده بل هیواد ته په نظر کې ونیسو نو د معمولي سود (Interest rate) په فرق سره د یوه هیواد څخه بل هیواد ته

¹⁴ - هر هغه شي ته وایي چې یو اقتصادي ارزښت ولري لکه کور، مخکه، ماشین الات، موټر ....

خلک پیسې نقلوي او پدې وجه په یوه هیواد کې کله پیسې زیاتېږي او کله کمېږي چې دا هم د اقتصادي بې ثباتۍ یو عامل دی.

کله چې په یوه هیواد کې د سود حد زیات وي هغه هیواد ته له بهر څخه پیسې داخلېږي (Capital inflow) او کله چې د سود اندازه کمه شي، نو له هغه هیواد څخه پیسې بهرته انتقالېږي، یعنی (Capital outflow) صورت نیسي، چې په دې سره د یوه هیواد د پولې واحد ارزښت را لویږي.

په اسلامي اقتصادي سیستم کې سود نشته او پانگه اچونه دگټې او تاوان د شریکولو په بنیاد کېږي، یعنی اسلامي سیستم په حصصو یا ونډو (Equity Shares)، باندې ولاړ دی او دا د اوږدې مودې لپاره وي، نو ځکه که په یوه اسلامي هیواد کې دگټې اندازه زیاته او یا کمه شي عوام په لنډ وخت کې پیسې له یوه هیواد نه بل ته نه انتقالوي، یعنی که د گټې معمولي توپیر وجود هم ولري ډېر خلک نه غواړي چې خپل حصص ونډې (Shares) له یوه هیواد څخه بل هیواد ته یوسي (په یوه هیواد کې یې خرڅ او بل کې یې واخلي) ځکه دوی د اوږدې مودې لپاره پانگونه کړي وي.

درېم فصل

اسلامي بانک

اسلامي بانک د لومړي ځل لپاره د شخصي (انفرادي) کونښنونو په نتیجه کې را مینځته شو ځکه چې معاصر بانکونه په سود باندې ولاړ وو او سود د اسلام له نظره ناروا دی، نو ځکه ځنې ویښ مسلمانان د حکومتونو له بې تفاوتۍ څخه مایوسه شول او په انفرادي ډول یې دا هلې ځلې شروع کړې خو وروسته ځنې اسلامي هیوادونه په دې کونښن کې ورسره شامل شول لکه پاکستان، ایران، سوډان....

لومړنی اسلامي بانک په کال ۱۹۶۳م کې د مصر په یوه وړوکی ښار چې د بیت عمر په نوم یادېږي جوړ شو، دغه بانک د یو څوکسانو د شخصي هلوځلو په نتیجه کې جوړ شو د حکومت مرسته ورسره نه وه ملگرې. په هغه وخت کې د سیاسي ملاحظاتو په وجه دوی دغه بانک ته د اسلامي بانک نوم نه و ورکړی. لدینه وروسته د اسلامي بانکونو جوړیدل پیل شول چې مهم یې په کال ۱۹۷۵ کې د اسلامي پرمختیایي بانک جوړیدل و. دغه بانک د یوه نړیوال بانک یا مرستندویه ادارې په ډول چې بې سوده قرض ورکوي جوړ شو.

په همدغه کال کې د دوبي اسلامي بانک جوړ شو او ورپسې په کال ۱۹۷۸ کې د مصر د الفیصل اسلامي بانک او د سوډان او کویت بانکونه (FinanceHouse)، جوړ شول لدینه وروسته د ډېرو نورو اسلامي بانکونو د جوړیدو لړۍ پیل شوه او تر اوسه داوم لري.

د کویت اسلامي بانک څوارلس څانگې لري، د مصر د الفیصل اسلامي بانک څلورویشت څانگې لري چې د مصر په ټولو ښارونو کې خورې دي. اسلامي پرمختیایي بانک د پانگونې او پرمختگ اوه څانگې لري. د اسلامي هیوادونو له جملې څخه د سوډان هیواد تر ټولو ډېر اسلامي بانکونه لري لکه البرکه بانک، فیصل اسلامي بانک، اسلامي بانک د

مغربي سوډان لپاره، د سوډان اسلامي بانک اوځنې نور چې ټول بې سوډه پانگونه(سرمایه اچونه) او قرض برابر وي وجود لري.

د اردن اسلامي بانک څوارلس څانگې لري او له برياليو بانکونو څخه دی دا بانک ۶۵۰۰۰ څخه زیات پیسې اچونکي او مالي حساب لرونکي (Depositor) لري. د نورو اسلامي بانکونو بر خلاف دې بانک ته کمپنۍ ویل کېږي او ددې د حصصو یا ونډو (Shares) تجارت د عمان د حصصو د راکړې ورکړې په مارکېټ یا سټاک اکسچینج کې ترسره کېږي. او ددې بانک ونډې د اردن د ټولو نورو بانکونو له حصصو څخه بڼه فعالیت کوي.

په لنډ ډول ویلی شو چې تر اوسه پورې د ټولو اسلامي بانکونو شمیره تقریباً له ۲۶۵ څخه زیاته ده او په ټولو اسلامي بانکونو کې د \$۲۴۰ بیلونه روپیو څخه زیاته سرمایه (کپیتل) په کار اچول شویده.

اسلامي بانکونه د سود پرځای د گټې او تاوان د شریکولو پر بنیاد ولاړ دي. د اسلامي بانکونو وده یا پرمختگ (Growth rate) په کال کې د ۱۰% څخه تر ۲۰% پورې دی. په پیل کې له خلکو سره دا گمان و چې اسلامي بانکونه به کامیاب نه شي او د غربي او په سود ولاړ سیستم د مقابلې توان به ونلري مگر د دغو توقعاتو برخلاف اسلامي بانکونه ډېر بريالي وختل او د غربي بانکونو بڼه مقابله یې وکړه او په همدې وجه غربي بانکونه متاثر شول او ځینو غربي بانکونو هم د اسلامي بانکونو کړکۍ خلاصې کړې او زیار یې وکړ تر څو د اسلامي بانکواری تقلید وکړي د دغو بانکونو څخه څو مهم په لاندې ډول دي

- سټنډرډ چارټر بانک
- سیتي بنک (City Bank) چې په کال ۱۹۸۳ کې یې د اسلامي بانک کړکۍ خلاصه کړه
- Klient Benson (Unit Trust) Credit, Swiss
- First Boston (Personal Investment account)
- Austrian Leader's Bank (Unit trust)

• د چین د شانگهای بانک

په نړۍ کې د اسلامي بانکونو لست (15):

اسلامي بانکونه په ټوله نړۍ اسلامي او غیر اسلامي هیوادونو کې خواره دي په لاندې لست کې مونږ په هر هیواد کې یو څو اسلامي بانکونه د بیلگې په توگه را اخستي دي:

هیواد	د اسلامي بانک نوم
البانیا	عرب البنین اسلامک بانک، ټیرانه
الجزایر	بانک البرکه د الجیري، الجیریز
استرالیا	مسلم کمیونیتی کوآپریټو استرالیا
استرالیا	مسلم کمیونیتی کریډیټ یونین
بحرین	الامین کمپني فار سیکپوریتیز انډ انوسټمنټ فنډ
بحرین	البرکه اسلامک انوسټمنټ بانک
بحرین	عرب اسلامیک بانک
بحرین	بحرین اسلامک بانک
بحرین	بحرین اسلامک انوسټمنټ کمپنۍ
بحرین	انوسټر بانک
بنگلډیش	فرسټ اسلامک انوسټمنټ بانک
بنگلډیش	اسلامک بانک، بنگلډیش
بنگلډیش	فیصل اسلامک بانک

¹⁵ - دغه لست مکمل نه دي که تاسو غواړي چې مکمل لست وگورئ نو د اسلامک ایکنامکس په نوم کتاب چې پروفیسر عبدالحمید ډار او پروفیسر میا محمد اکرم لیکلی له ۲۰۸ مخ څخه تر ۲۳۰ مخ پورې وگورئ.

لبنان	البركه بانك
لبنان	بانك اف بيروت
لكسامبورگ	فيصل فايننس
لكسامبورگ	فيصل هولڊنگ لكرامبرگ
لكسامبورگ	تكافل
ماليزيا	عرب ماليزين مرچنت بانك، برهڊ، كولالمپور
ماليزيا	بانك اسلام برهڊ، كالالمپور
ماليزيا	اسلامك بانكنگ انډ تكافل ڊيپارٽمنٽ بانك
مراكش	فيصل فايننس، مراكو
مراكش	فيصل فايننس، (نيڊرلنڊ)
نايجيريا	حبیب نايجيرين بانك لميٽيڊ
نايجيريا	احمد زرکي انډ کو
عمان	بانك مسقط انٽرنيشنل
عمان	عمان عرب بانك
پاڪستان	الفيصل انوسٽمنٽ بانك لميٽيڊ، اسلام آباد
پاڪستان	التوفيق انوسٽمنٽ بينڪ لميٽيڊ، لاهور
پاڪستان	فيصل بينڪ لميٽيڊ
فلسطين	عرب اسلامك بانك
فلسطين	عرب اسلامك انٽرنيشنل بانك
فلسطين	د فلسطين انٽرنيشنل بانك
قطر	قطر انٽرنيشنل اسلامك بانك
قطر	قطر اسلامك بانك دوحة
روس	بدر بانك
سعودی	اسلامك ڊولوپمنٽ بانك، جدہ

بروناي	اسلامك بانك اف بروناي، برحڊ، دارالسلام
بروناي	اسلامك ڊيولوپمنٽ بانك اف بروناي، برحڊ
بروناي	تبونگ امانه اسلامي، بروناي
فرانسہ	سوسائيتي جنرل
فرانسہ	کپيٽل گايڊينس
فرانسہ	الجيرين سوعدی ليزينگ هولڊنگ کمپني
گمبيا	عرب گمبين اسلامك بنڪ
جرمني	بانك سپيه ايران
جرمني	کامرس بانك
جرمني	ڊچ بانك
هند	المين اسلامك فاينشل انډ انوسٽمنٽ ڪارپورشن، لميٽيڊ
هند	بانك موسڪات انٽرنيشنل
هند	الفلاح انوسٽمنٽ لميٽيڊ
انڊونيزيا	البركه اسلامك انوسٽمنٽ بانك
انڊونيزيا	بانك معاملات انڊونيشيا، جڪارتا
انڊونيزيا	دل مال اسلامك ٽرسٽ
ايران	بانك ڪشاورزي، تهران
ايران	بانك مسکن ايران، تهران
ايران	بانك ملت، تهران
ايران	بانك تجارت.
عراق	عراقي اسلامك بانك فار انوسٽمنٽ انډ ڊولوپمنٽ
ايتاليا	بانك سپيا، ايران
اردن	جوردن اسلامك بانك
کويت	انٽرنيشنل انوسٽمنٽ گروپ

سعودی	نیشنل کمرشل بانک لمیٹید، جدہ
سعودی	سعودی امریکن بانک، جدہ
سعودی	سعودی ہالینڈ بانک
سینیگال	بانک الجزیرہ
جنوبی افریقا	بانک اسلامی سینیگال
سریلانکا	البرکہ بانک لمیٹید، ڊورین
سوڈان	امنتا اسلامک بانک
سوڈان	امنتا تکافل لمیٹید
سوڈان	سوڈانیز اسلامک بانک
سویس	کوپولہ اسیٹ منیجمنٹ، جنیوا
سویس	دارالمال اسلامی ترست، (اس.ای)، جنیوا
سویس	فیصل فائیننس (سویزرلینڈ) اس.ای، جنیوا
سویس	یونائیٹید بانک آف سویزرلینڈ
ترکبہ	البرکہ تورکش فائیننس ہوز، استنبول
ترکبہ	فیصل فائیننس انسٹیٹیوشن، استنبول
امارات	ابو دوبي اسلامک بانک
امارات	گلپ انٹرنیشنل بانک، ابو دوبي
امارات	نیشنل بانک آف دوبي
انگلستان	البرکہ انٹرنیشنل لمیٹید، لندن
انگلستان	البرکہ انوسٹمنٹ کو. لمیٹید، لندن
انگلستان	الصفاء انوسٹمنٹ فنڊ
انگلستان	بانک سیفا، ایران
انگلستان	تکافل (یو.کی) لمیٹید، لندن
ایرلینڈ	المیزان کموڈیٹی فنڊ فی ای سی، ڊربین

ایرلینڈ	د اسلامک انوسٹمنٹ کمپنی، اس ٹی. ہیلبیر
امریکا	المنزل اسلامک فائینشل سرویس
امریکا	امریکن فائینشل ہوز
امریکا	یونائیٹید مورگیج
امریکا	امین ہوزنگ کوآپریٹو، سائفرانسیسکو
یمن	صبا اسلامک بانک، صنعاء
یمن	فیصل اسلامک بانک
یمن	یمن اسلامک بانک
یمن	یمن نیشنل انوسٹمنٹ کمپنی، صنعاء

اسلامی بانکوںہ خرنگہ کار کوی؟

اسلامی بانکوںہ د سود پر خای د اسلامی پانگونہ (سرمایہ اچونہ) طریقہ کاروی اوددی تر خنگ نور عادی بانکی خدمتوںہ ہم وړاندی کوی د پانگہ اچونہ اسلامی شکلونہ پہ لاندی ډول دی :

- مشارکت
- مضاربت
- مرابحه
- بیع سلم
- بیع موجل
- اجاره
- استصناع

دغه ټول په پنځم فصل کې په تفصیل سره ذکر شويدي او دلته یې یوازې د نومونو یادول کفایت کوي.

بانکي خدمتونه:

د اسلامي بانک لخوا وړاندې کېدونکي خدمتونه په لاندې ډول سره دي.

1) جاري حساب (Current account): اسلامي بانکونه هم د نورو عادي بانکونو په شان دا خدمت سرته رسوي یوازینی توپیر یې دا دی چې له پیسې ایښودونکي نه ددې اجازه اخلي چې دغه پیسې په خپلو نورو بانکي فعالیتونو کې وکاروي. بانک په دې باندې کومه گټه نه ورکوي او یوازې د ساتنې دنده لري او مالک یې هر وخت کولی شي له خپل بانکي حساب څخه پیسې وباسي، بانک ددغه بانکي حساب ضامن دی او د دوی لخوا تضمین کېږي.

2) د پس انداز حساب (Saving account): اسلامي بانک دغه خدمت د څه مصرف (لگښت) څخه پرته اجراکوي، هیڅ سود او یا گټه نه ورکوي مگر د بیرته سپارلو په وخت کې شاید ځنې بانکونه پیسې اچونکي ته د تشویق پخاطر یو خاص امتیاز ورکړي. د بیلگې په توگه: د یوې وړې پروژې تمویل او یا ځنې تحفې ورکول او دا هغو کسانو ته ورکول کېږي کوم چې زیاته سپما (saving) کوي او دا سود نه گڼل کېږي ځکه له مخکې معین شوی ندی او د بانک په خوښه پورې اړه لري چې ورکوي یې او که نه او که ورکوي یې نو څومره ورکوي؟ ددې د جواز دلیل د نبی کریم صلی الله علیه وسلم (ص) یو حدیث دي چې فرمایي: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ لَرَجُلٍ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِنٌّ مِنَ الْإِبِلِ فَجَاءَهُ يَتَقَاضَاهُ فَقَالَ أَعْطُوهُ فَطَلَبُوا سَنَّهُ فَلَمْ يَجِدُوا لَهُ إِلَّا سَنًّا فَوْقَهَا فَقَالَ أَعْطُوهُ فَقَالَ أَوْفَيْتَنِي أَوْفَى اللَّهُ بِكَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ خِيَارَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً (16)

ترجمه: له ابی هریره رضي الله عنه څخه روایت دی وايي: د یو سړي په نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوښ پور ؤ، نوراغی د خپل پور غوښتنه یې کوله، نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل ورته ورپې کړئ، اصحابو رضي الله تعالى عنهم اوښ ولتیاوه خو هغه ته برابر یې ونه موند، بلکې له هغه نه یې ښه وموند، نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل ورته ورپې کړئ، هغه سړي وویل زما حق دې پوره راکړ، الله پاک دې ستا حق پوره درکړي، نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: بیشکه ستاسې غوره ستاسې غوره راکړه ورکړه کوونکي دی.

ددغه پورته حدیث څخه څرگندېږي چې دا زیادت سود نه بلکه د احسان په معنی دی او احسان گڼل کېږي.

3) د پانگوني حساب (Investment deposit): دغه ډول بانکي حساب د اسلامي بانکونو ځانگړی خدمت دی، چې له "سپرده پس انداز و یا سپرده ثابت" سره څه اندازه ورته والی لري، خو تر مینځ یې ډېر توپیر هم شته.

د تیوري له مخې دا پیسې اچونه (deposit) نده بلکې بانک ته پیسې ورکول دي چې هغه یې د مضاربت په اساس دده له اړخه وکالتا وکاروي پدې صورت کې پیسې ایښودونکی رب المال یا د مال خاوند او بانک مینجر (مضارب) یا وکېل دی. پیسې پدې شرط بانک ته ورکول کېږي چې گټه او تاوان پکې شریک وي خو دگټې حصه یا اندازه له وړاندې نه د بانک او پیسې ورکونکي له خوا ټاکل کېږي. یا په بل عبارت د دغو پیسو له کارونې نه چې کومه گټه لاسته راځي هغه د دوه اړخیزې موافقې په اساس ویشل کېږي او بانک نشي کولی له مخکې نه دا ووايي چې پیسې اچونکي ته به څومره گټه ورکوي مثلاً لس زره، شل زره... بلکې یوازې فیصدي یې ټاکل کېږي د مثال په توگه داسې موافقه کېږي چې د گټې ۶۰% به د پیسې ورکونکي او پاتې ۴۰% به د بانک برخه وي.

د پیسو د لېږدونې خدمت:

اسلامي بانک د نورو بانکونو په شان له یوه ځای نه بل ته د پیسو په لېږدونه کې هم

¹⁶ - المصدر: صحيح بخاري، الكتاب: الوكالة، الباب: وكالة الشاهد والغائب جائزة، رقم الحديث: ۲۱۴۰

مرسته کوي او ددې خدمت په بدل کې کمیشن (مزدوري) اخلي او همدارنگه د تجارت په کولو کې له تجار سره مرسته کوي او ددې په بدل کې هم یوه اندازه مزد یا اجوره اخلي چې دا شرعاً جواز لري.

د اسلامي بانکي سیستم غوره والی:

اسلامي بانک پر سودي بانکونو باندې په څلورو دلایلو سره غوره والی لري:

1) عدل

2) موثریت

3) ثبات

4) پرمختګ یا وده

دا په لاندې ډول سره په لنډه توګه شرحه کوو او ورسره به په دغو څلورو شیانو کې اسلامي بانک له نورو بانکونو سره پر تله کړو.

1) عدل: د اسلامي بانک بنسټ پر عدل ولاړ دی د پیسو ورکونکي (Depositor) او سرمایه کارونکي (Investor) ترمنځ پوره انصاف کوي یعنې ګټه او تاوان یې سره شریک دی. په سودي سیستم کې ظلم دا دی چې پیسې ورکونکي ته ټاکلی سود ورکول کېږي او د اړونده پروژې په ګټه پورې څه تړاو نه لري هغه ګټه که زیاته وي او که کمه د پیسو ورکونکي لپاره سود ټاکل شویدی او په ځینو حالاتو کې د پیسو ورکونکي حقيقي ګټه د انفلاسیون له امله منفي هم شي ځکه پدې سره د پیسو د اخستنې قدرت کمېږي یعنې پیسې بې قدره کېږي.

حقيقي سود = نامینل سود - انفلاسیون. په هره اندازه چې انفلاسیون زیاتېږي په هغمه اندازه سره حقيقي سود کمېږي.

همدارنگه سودي بانکونه له پیسو کارونکي (investor) څخه غواړي چې راس المال سره له سوډه (په قرض اخستل شوې پیسې + سود) واپس کړي که هغه ګټه کړې وي او که

تاوان، یعنې هر ورو به پیسې سره له سوډه بیرته ورکوي چې پدې سره ځنې وخت نوموړی دیته اړ کېږي چې خپله کمپنۍ له اصلي قیمت څخه په کمه بیه خرڅه کړي تر څو په سوډ اخستل شوې پیسې واپس ورکړي چې په دې سره ډېر وګړي بیکاره کېږي. په اسلامي اقتصادي سیستم کې څرنگه چې سوډ ناروا دی نو بانکونه د ګټې او تاوان د شریکولو په بنیاد پروژې تمویلوي او د پیسو ورکونکي ګټه د پروژې له ګټې سره تړلې ده.

2) موثریت: په اسلامي بانکي سیستم کې تمویل (Financing) د کار یا پروژې پر موثریت ولاړ دی او یوازې هغو پروژو ته پانګه ورکول کېږي کومې چې ډېره ګټه ولري ځکه چې بانک په خپله په ګټه او تاوان کې شریک دی او که په کوم کار کې ګټه ونه شي نو بانک هیڅ شي نه شي ترلاسه کولای. بالعکس په سودي بانکي سیستم کې بانک د کار و بار له بریالیتوب او ګټې سره څه خاصه علاقه نلري د دوی هدف یوازې د خپلو پیسو سره له سوډه ترلاسه کول دي، ګټه که لږ وشي که ډېره ددوی سوډ ټاکلی دی او ددې لپاره چې ددوی پیسې سره له سوډه واپس شي دوی زیاته ګروي اخلي، او هغه چاته پور ورکوي کوم چې شتمن وي که څه هم هغه کار یا پروژه د کومې لپاره چې دغه سړی پور اخلي غیر موثره یا بې فایدې وي، مطلب دا چې بانک یوازې د پور اخستونکي (Credit worthiness) د ضمانت ارزښت ته ګوري، د کار له موثریت سره یې علاقه نه وي.

3) اقتصادي ثبات: څرنگه چې په اسلامي بانکي سیستم کې پیسې برابر و نه دي، نو ځکه مسوولیت (Liability) او شتمنی (Asset) دواړه بدلون منونکی دي، چې په دې وجه همیشه تعادل برقرار وي. ددې لپاره چې دا موضوع څرګنده شي یو څه تشریح ته اړتیا لري، مونږ ته دا معلومه ده چې په سودي سیستم کې سوډ له مخکې ټاکل کېږي او د پیسو کارونکي ته به هر ورو هغه اندازه ګټه ورکوي، نو په ځینو حالاتو کې چې د هغه شخص هغه کار و بار یا کمپنۍ د کومې لپاره یې چې پیسې اخستي دي ګټه

ونکړې او د پیسو او ورسره د سود د ورکولو وخت راشي، بانک نوموړی شخص مجبوروي چې خپل کار و بار او یا کمپنۍ بنده کړي، سامان یې خرڅ کړي ترڅو ددوی پیسې ورکړی شي چې په دې وجه په ټولنه کې بیکاري نوره هم زیاتېږي.

سربیره پر دې که چیرې مونږ سودي سیستم په نظر کې ونیسو نو سود په خپله د ناښاتۍ یو مهم عامل دی او هغه په دې ډول که چیرې په یوه هیواد کې سود لږ کم شي او یا په یوه بانک کې سود کم کړي شي، نو خلک خپلې پیسې له دې بانک څخه بل بانک او یا بل داسې هیواد ته نقلوي چې لوړ سود ورکوي او دغه د پیسو انتقال (capital flight) د داخلي اقتصادي سیستم د ګډوډۍ او رکود باعث ګرځي. له نیکمرغه چې په اسلامي بانکي سیستم کې ګټه او تاوان سره شریک دي نو د ګټې د نه کېدو په صورت کې بانک ته هیڅ هم نه ورکول کېږي او د هغه سړي کار و بار دوام مومي ترڅو ګټه وکړي.

۴) اقتصادي پرمختګ (Growth): اقتصادي پرمختګ هغه وخت ممکن دی چې د نوي تکنالوژۍ، پرمختللي بشري قوې او یا د کومې بلې وجې په اثر د یوه مللک پیداوار زیات شي او په دې سره د خلکو د ژوند سطحه لوړه شي. د نوي او پرمختللي تکنالوژۍ او د تولید د نیولارو پیدا کول ډېرو تجربو او زیات لګښت ته اړتیا لري، ورسره د تاوان احتمال هم پکې زیات وي ځکه ځنې وخت نوي ایجاد شوي تکنالوژۍ او یا تجارتي توکي مارکېټ نلري او یا بنه کار نه کوي نو د دغه پورته ذکر شویو دلایلو په وجه صنعت کار د پرتله زړه نه بنه کوي چې په دې ډول پروژو باندې پانګه ولګوي ځکه که تاوان هم وشي دی به هر ورو سود او اصل پیسې بانک ته واپس ورکوي. خو څرنګه چې په اسلامي اقتصادي سیستم کې ګټه او تاوان شریک دي نو صنعت کار او یا کار و بار کونکی په ډاډه زړه په نیو پروژو باندې پانګه لګولی شي ځکه د بانک او صنعت کار ترمنځ ګټه او تاوان دواړه شریک دي.

څلورم فصل

د تمویلولو اسلامي لارې

څرنګه چې په اسلام کې سود حرام دی نو مونږ باید د تمویلولو (Finance) داسې لارې پیدا کړو چې له سود څخه پاکې وي، له نیکمرغه ډېرې داسې اسلامي لارې شته چې له سوده پاکې او د ګټې او تاوان د شریکولو پر بنیاد ولاړې دي لکه مضاربت، مشارکت، بیع سلم، بیع موجل، مزارعه، استصناع.

ربا یا سود یوازې په اسلام کې حرام ندي، بلکې له اسلام څخه مخکې په یهودي او نصراني ادیانو کې هم الله (ج) سود حرام کړی و. د سود نظام اسلامي هیوادونو ته د ۱۹ - ۲۰ پیړیو په دوران کې د غربي سیکولر هیوادونو او د هغوی د بانکونو په وسیله رانقل شو، ځکه په دغه دوران کې ډېر اسلامي هیوادونه د کفارو مستعمرې وې. مخکې له دې چې د تمویلولو پورته ذکر شوي اسلامي لارې و څیړو لارمه بولو د سود په اړوند څه معلومات وړاندې کړو:

سود یا ربا:

ربا په لفظي ډول زیاتوالي او اضافه والي ته وايي. الله (ج) فرمایي:

أَوْ مَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبًّا لِيَرْبُوهَا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوهَا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ [الرّوم: 38]

ترجمه: او هغه څه چې ورکوی یې تاسې له سود نه، د پاره ددې چې زیات شي په مالونو د خلکو کې پس نه زیاتېږي هغه په نزد د الله (ج) او هر هغه څه چې ورکوی یې تاسې له زکات څخه چې اراده لری تاسې په هغه سره د ثواب (او رضا) د الله (ج) پس دغه هم دوی

دي زياتونكي (دحسانتو خپلو) ..

ابوبکر جصاص ربا داسې تعريفوي: (دا يو داسې قرض دی چې د يوې ټاکلې مودې لپاره پدې شرط ورکول کېږي چې قرض اخستونکي به د بيرته سپارلو په وخت له اصلي قرض سره سره ټاکلې زياتوالی هم ورکوي).

پورتنی تعريف لاندینی برخې يا اجزا لري:

- ربا زياتوالی دی په اصل مبلغ باندې
- دا پر اصلي مبلغ داسې يو تفاضل دی چې بيرته ورکول يې يوه معاهدوي يا پخپله خوښه منل شوې وجيبه ده .
- دا يو معين تفاضل دی چې د معين وروسته تاديه کولو يعنې ټاکلې مودې په مقابل کې اخستل کېږي.

ربا په قرآن او حديث کې:

د ربا په اړوند په قرآنکريم کې لاندې آيتونه نازل شوي دي. او زه يې دلته په د نزول د ترتيب په اساس ذکر کوم:

i. [وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبًّا لِيَرْبُوًّا فِيْ اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُوْنَ] (الروم 38)

ترجمه: او هغه څه چې ورکوي يې تاسې له سود نه، د پاره ددې چې زيات شي په مالونو د خلکو کې پس نه زياتېږي هغه په نزد د الله (ج) او هر هغه څه چې ورکوي يې تاسې له زکات څخه چې اراده لری تاسې په هغه سره د ثواب (او رضا) دالله (ج) پس دغه هم دوی دي زياتونکي (دحسانتو خپلو).

ii. [وَاخْذُوْهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِيْنَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا] (النساء 160)

ترجمه: او (په سبب) د اخستلو د سود حال دا چې په تحقيق منع کړي شوي وو دوی (په تورات کې) له غه (سوده) او (په سبب د) خوړلو د دوی مالونه د خلکو په ناحقه سره، او

تیار کړی دی مونږ له پاره د کافرانو د دوی څخه عذاب دردناک.

iii. [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ] (آل عمران 129)

ترجمه: اي هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی يعنې اي مومنانو! مه خورئ سود! په دې حال چې دوه چنده په دوه چنده (وي) او له الله تعالی نه وويرېږئ چې بری مو په برخه شي.

iv. [الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَاتْتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُ اِلَى اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خَالِدُوْنَ] (البقرة 274)

ترجمه: هغه کسان چې خوري (يعنې اخلي) سود (له خلکو) نه پاخيږي دوی (د قيامت په ورځ کې) مگر لکه چې پاخيږي هغه څوک چې حواس يې خراب کړي وي شيطان (د عربو په گمان له (خپله) اثره. دا (حال د دوی) په سبب د دې چې دوی ويل بيشکه هم دا خبره ده چې تجارت خو هم داسې دی (په جواز کې) لکه سود حال دا چې حلال کړی دی الله (ج) تجارت او حرام کړی يې دی سود....

v. [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ] (البقرة 277)

ترجمه: اي هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی وويرېږئ له الله (ج) نه او پريږدئ هغه چې پاتې شوي دي له سوده که يې تاسې مومنان.

د ربا په اړه يو شمير احاديث:

i. عَنْ جَابِرٍ قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكِلَ الرِّبَا وَمُؤْكِلَهُ وَكَاتِبَهُ

وَشَاهِدَيْهِ وَقَالَ هُمْ سَوَاءٌ (17)

ترجمه: له جابر (رض) خخه روایت دی وایی: چي رسول اکرم (ص) لعنت ویلی په سود خورنکي، سود ورکونکي او سود لیکونکي او شاهدانو یې او ویې فرمایل چې دوی سره برابر دي په گناه کي.

ii ... أبا سعيد الخدري رضي الله عنه قال جاء بلال إلى النبي صلى الله عليه وسلم بتمر برني فقال له النبي صلى الله عليه وسلم من أين هذا قال بلال كان عندنا تمر ردي فبعته منه صاعين بصاع لنطعم النبي صلى الله عليه وسلم فقال النبي صلى الله عليه وسلم عند ذلك أوه أوه عين الربا لنا تفعل ولكن إذا أردت أن تشتري فبع التمر ببيع آخر ثم اشتريه (18)

iii. ترجمه: له ابوسعید (رض) خخه روایت دی بلال (رض) نبي کریم (ص) ته برني خرما (يو) ډول غوره خرما ده، راوړه، نو نبي کریم (ص) ورته وفرمایل، چې د ادې له کومه کړه؟ بلال (رض) وفرمایل: له مونږ سره بیکاره خرما وه، نو دوه پیمانې مې په یوه پیمانې خرخي کړې ترخو نبي کریم (ص) ته یې ورکړو چې ویې خوري، نو نبي کریم (ص) وفرمایل: وئ وئ، اصل سود اصل سود، داسې مه کوه، او کله دې چې غوښتل چې بڼه خرما واخلي نو خپله بیکاره خرما خرخه کړه او نوره بڼه په بيله بיעه واخله.

iv. عَنْ عَبْدِ بَنِ الصَّامِتِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمَلْحُ بِالمَلْحِ مَثَلًا بِمَثَلٍ سَوَاءٌ بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَدٍ فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ (19)

ترجمه: له عباده بن صامت (رض) خخه روایت دی چې نبي کریم (ص) وفرمایل: سره زر په

سرو زرو، سپين زر په سپين زرو، غنم په غنمو او وربشې په وربشو، خرما په خرما، او مالگه په مالگه، يو رنگ او يو برابر، لاس په لاس، خو کله چې دا ډولونه سره مختلف وو بيا مو چې خرنگه خوبښېرې هغسې يې خرخ کړئ، خولاس په لاس.

v. عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَانَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَأَتَّبِعُوا الدِّينَارَ بِالدِّينَارِينَ وَلَا الدِّرْهَمَ بِالدِّرْهَمَيْنِ (20)

ترجمه: له عثمان بن عفان (رض) خخه روایت دی چې نبي کریم (ص) وفرمایل: يو دينار په دوه ديناره او يو درهم په دوه درهمو مه خرخوئ.

د ربا ډولونه:

ربا په دوه ډوله ده، ربا الفضل او ربا النسيئه:

۱- ربا الفضل (سود په وسيله د زيادت): دا د دوه همجنسو توکپو يا شيانو غير مساويانه تبديلولو په صورت کې مينځ ته راځي. مثلاً يو کيلو غنم په دوه کيلو غنمو باندې. ربا الفضل په همجنسو شيانو کې صورت نيسي، يعنې که يو سړی له بل سړي سره همجنس شي تبادلې کوي نو بايد په مساوي اندازه باندې وي (وزن، شمير، پیمانې) او که يواړې زيات ورکړي دا بيا سود کېږي.

۲- ربا النسيئه (د وروسته والي سود): دا هغه ربا ده چې د همجنسو يا غير همجنسو شيانو د تبديل په صورت کې مينځ ته راځي په دې ډول چې زيادت د وخت په مقابل کې وي. مثلاً که څوک يوه کس ته اوس درى کيلو غنم ورکړي په دې شرط چې يو کال وروسته به دى څلور کيلو غنم ورکوي دا ربا نسيئه شوله ځکه په دې کې دغه زيادت (يوه کيلو اضافه غنم) د وخت په مقابل کې ترې اخستل کېږي

20- المصدر: صحيح مسلم، الكتاب: المساقاة، الباب: الربا، رقم الحديث: ۲۹۶۷

17- المصدر: صحيح مسلم، الكتاب: المساقاة، الباب: لعن اكل الربا و موكله، رقم الحديث: ۲۹۹۵
18- المصدر: صحيح البخاري، الكتاب: الوكالة، الباب: اذا باع الوكيل شيئاً فاسداً فبيعه مردود، رقم الحديث:

19- المصدر: صحيح مسلم، الكتاب: المساقاة، الباب: الصرف وبيع الذهب بالورق نقداً، رقم الحديث: ۲۹۷۰

د سود په اړوند څو شبهات او اعتراضات:

ځينو علماؤ د ربا او بانكي سود (Interest) تر مينځ د توپير كولو كوښښ كړي:

- ځني حضرات دا وايي چې د ربا حرمت يوازې تر ربا مضاعفه پورې محدود دی، ځكه چې په قرآنكريم كې راغلي دي:

[يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ] (آل عمران 129)

ترجمه: اي هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی يعنې اي مومنانو! مه خورئ سود! په دې حال چې دوه چنده په دوه چنده (وي).

او لدې آيت شريف څخه دا مطلب اخلي چې مركب (Compound) سود حرام دی، مگر ساده سود نه دی حرام.

مگر دا خبره غلطه ده له قرآن او حديث څخه دا څرگنديږي چې دواړه قسمه سود حرام دی. په قرآنكريم كې الله (ج) فرمايلي دي: 1 [وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَشِيَّةً ۖ إِلْمَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِن قَتَلْتُمْ كَانَ خَطِيئَةً كَبِيرًا] (الاسراء 30)

ترجمه: مه وژنئ تاسې اولاد خپل د ويرې د فقره، ځكه چې هم دا مونږ روزي وركوو دوی ته او تاسې ته هم، بيشكه چې قتل د دوی ده خطا (گناه) لويه.

د پورتنې آيت مطلب دا نه دی چې له بلې وجه يې وژنئ. نو ددې څخه څرگنديږي چې هر ډول سود (ساده او مركب) دواړه ناروا دی.

- دكور په كرايه باندې قياس: ځني كسان وايي څرنگه چې د كور د استعمال په بدل كې كرايه اخيستل جواز لري په همدې ډول د پيسو د استعمال په بدل كې د سود اخستل جايز دي. مگر كور او پيسې ډېر توپير سره لري كور استهلاكي شي ندى او پيسې، مالگه، غنم او داسې نور استهلاكي شيان دي او دكور په استعمال سره كرايه دار له كور څخه منفعت اخلي او كور خرابيدى هم شي.

- صرفي او استهلاكي قرض: يوه عالم محمد دولي په كال ۱۹۵۰ كې داسې نظر وركړ چې سود په استهلاكي (consumption goods) شيانو كې راځي. مگر هغه قرض چې

د پانگې اچونې او يا د توليد او كار و بار لپاره اخستل شوي وي په هغه گټه وركول (سود) جايز دي. مگر دغه ادعا او دليل د سود جواز نشي كېدى ځكه له قرآنكريم او احاديثو نه دا څرگنديږي چې دواړه قسمه سود ناروا دی.

- ځينو اقتصادپوهانو كوښښ وكړ چې د انفلاسيون په وجه د سود جواز پيدا كړي. دوى وايي چې څرنگه د پيسو ارزښت د وخت په تيريدوسره د انفلاسيون په وجه كمېږي نو د بانك سود يوازې د انفلاسيون په مقابل كې وركول كېږي تر څو د پيسو اصلي ارزښت ثابت پاتې شي. خو حقيقت دا دی چې په دې وجه مونږ سود نشو حلالولى، ددې ترڅنگ كه چيرې نرخونه كم (deflation) شي او يا ثابت پاتې شي بيا دا نظريه خپله دفاع نشي كولي. او څوك به دپته حاضر نشي چې د خپلو پيسو څخه كمې له بانك څخه واخلي. د انفلاسيون د مضرو اثراتو د له مينځه وړلو په خاطر شايد منا سب انډيکسيشن (Indexation) د منلو وړ وي. او يا بايد مونږ داسې پولي سيستم جوړ كړو تر څو د پيسو ارزښت ثابت پاتې شي.

- ضرورت: سنهوري يو بل عالم وايي چې نن سبا د قرض په وسيله د كار و بار او پروژو تمويلول ډېر عام شوي دي، حتى دا د ضرورت مرحلې ته رسيدلي دي. مگر دا ضرورت له هغه ضرورت سره مشابه نه دی كوم چې د شرعي ضرورت مرحلې ته رسيږي په كومه مرحله كې چې حتى د څوگ د غوښې خوړلو جواز هم پيدا كېږي.

اوس دغه كپيټالستي سيستم چې پر اسلامي هيوادونو د بهرلخوا تپل شوى او يا دوى پخپله غوره كړى، دا په سود باندې ولاړ دی او په اسلامي هيوادونو كې يې يو اضطرابي حالت جوړ كړى. نو دغه حالت په اسلامي هيوادونو كې د سود د منع كولو د قانون نرم والى غواړي پدې ډول هغه وايي چې د لنډ وخت لپاره تر څو چې ټول سيستم په مكمل ډول اسلامي كېږي ساده سود (Simple interest) ته جواز وركړل شي او مركب سود (Compound Interest) منع شي، مگر دغه نظريه د سودي سيستم د نورې تقويې سبب گرځي نو ځكه د منلو نده.

تر اوسه دا ټول كوښښونه چې د سود د جواز (روا توب) لپاره شويدي ناكام شويدي او

په دې نه دي توانيدلي چې رښتینو مسلمانانو ته قناعت ورکړي ددې تر څنګ د مصر د الازهر د ریسرچ اکاډیمي، د پاکستان اسلامي نظریاتي انجمن، د اسلامي کانفرنس د فقهي اکاډیمي او نورو اسلامي هیوادونو د فقهي اکاډیميو ددې ډول نظریاتو له منلو څخه انکار کړي او ټول هغه کونښنونه او افکار یې ناکام کړي او مردود یې شمیرلي چې د سود د جواز لپاره وړاندې شوي دي.

د ربا(سود) د حراموالي اقتصادي منطق:

• د وسایلو توزیع: په سود باندې ولاړ اقتصادي سیستم، وسایل په موثر ډول پر تولیدي عواملو (Factor of Production) نشي ویشلی یعنې وسایل د مختلفو کمپنیو او پروژو ترمنځ د تولیدي موثریت په بنا نه ویشي. په سودي سیستم کې بانکونه کمپنیو او پروژو ته د هغوی د تولیدي موثریت په بنا نه بلکې د هغوی د (Credit worthiness) (د ضمانت د ارزښت) په بنیاد پیسې ورکوي هغوی ته مهم صرف دا دي چې د دوی پیسې سره له سوډه بیرته ترلاسه شي. د هغه کار او کمپنی په ګټه کې د دوی څه فایده نشته د دوی برخه یوازې سود ده.

خو اسلامي اقتصادي سیستم کوم چې د ګټې او تاوان د شریکولو پر بنسټ ولاړ دی د سودي اقتصادي سیستم یو ډیره غوره بدیل راپه ګوته کوي. او دا سیستم د کمپنیو او پروژو تر مینځ د وسایلو ویش د موثریت او ګټورتیا په بنا کوي ځکه چې اسلامي بانک په خپله د کمپنی یا پروژې په ګټه او تاوان کې شریک دی نو ځکه د هغه پروژې یا کمپنی کامیابیدل او پیداواري صلاحیت (موثریت Efficiency) ورته مهم دی او دلته د هغه شخص یا کمپنی مالي ارزښت (Credit Worthiness) په نظر کې نه نیول کېږي. سودي بانکونه وړې کمپنی له پامه غورځوي دا سره له دې چې د دوی هغه پروژې چې پیسې ورته اخلي یا دوی یې د تمویلولو غوښتنه کوي ډېره احتمالی فایده لري خو څرنګه چې دوی د ګټو کمپنیو په مقابل کې په مالي ډول مستحکمې نه وي نو بانکونه ورته توجه نه کوي. خو په اسلامي بانکونو کې داسې نه کېږي ځکه بانک د پروژې له

موثریت او ګټورتوب سره علاقه لري او یوازې د کمپنی مالي ځواک مستحکموالي (Credit worthiness) ورته د ارزښت وړ ندی ځکه بانک د پروژې په ګټه او تاوان کې شریک دی.

- **د عاید توزیع:** سودي سیستم یو داسې حالت مینځ ته راوړي چې په هغه کې عاید په غیر عادلانه ډول توزیع کېږي یعنې بیله دې چې کوم اقتصادي منطق په نظر کې ونیول شي امیرانو او ګټو کمپنیو ته ډېره او غریبانو او وړو کمپنیو ته لږ برخه ورکول کېږي، د بیلګې په توګه بانکونه ګټو کمپنیو ته په کم سود پیسې برابرې، مګر وړو کمپنیو ته خو اول څوک قرض نه ورکوي او که بیا یې ورکړي هم په ډېر لږ سود باندې یې ورکوي او د هغوی څخه ډېره ګروي اخلي.
- سودي سیستم په معاشره کې یو غیر مفید عادت پیاوړی کوي هغه دا چې عوام د خپل ځان سره پیسې ساتي او په کار یې نه اچوي یعنې په بانک کې یې اچوي او سود پرې اخلي چې دا د اقتصادي پرمختګ لپاره ګټور ندی.

د تمویلولو اسلامي طریقي (21):

- 1 مشارکت
- 2 مضاربت
- 3 اجاره
- 4 مرابحه
- 5 بیع موجدل
- 6 بیع سلم

²¹ - د تمویلولو دغه اسلامي لاري چه بنسټه ذکر کيږي د نړیول اسلامي پوهنتون د (رئیس) دکتور محمود احمد غازي لخوا د لیکل شوي کتاب (اسلام مین ربا کي حرمت اور بلا سود سرمایه کاری) څخه سره له لنډیزه را ژباړل شوي دي.

7 مزارعه

8 استصناع

9 بيع بالوفا

10 د حصصونونډو پلورل يا عرضه كول (Issue of Securities)

اوس به په لنډ ډول پورته ذکر شوي لازي وڅيړو

(۱) مشارکت:

مشارکت او مضاربت د سود له ختمیدو وروسته د هغه اصلي او غوره بدیل دی. دلته ځنې هغه مختصر بنيادي اصول ذکر کوم چې له امله به يې دا په ډاگه شي چې د مشارکت د تصور په بنياد د بانکاري مقاصد څه ډول حاصلیدی شي.

د مشارکت (شرکه) څخه مراد دا دی چې دوه يا زيات کسان په يوه کار کې د سرمايي په شريکولو سره شريک شي او دکار و بار گټه او تاوان د دوی تر مينځ شريک وي.

• نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمایلي دي چې په مشارکت کې گټه په هر داسې يوه نسبت ویشل کېدی شي چې ټولو شريکانو له مخکې نه اتفاق ورباندې کړی وي. خو که تاوان وشي نو دا به هم د ټولو شريکانو د سرمايو په نسبت ویشل کېږي. يعنې که د چا سرمايه ۱۰% وي نو لس فيصده تاوان به گالي او که د چا ۹% سرمايه وي نو ۹% تاوان به گالي.

• ټول شريکان تر مخکې شرايطو لاندې دا طي کولی شي چې کار و بار به څوک چلوي او پاتې شريکان به څه خدمت سرته رسوي. د گټې ویش به هميشه د فيصدي په لحاظ کېږي او د هيچا لپاره به معين مبلغ نه ټاکل کېږي.

• کار و باري اداره يا کمپنۍ د شريکانو په اجازې سره قرضه او ياکوم بل مالي مسئوليت اخستی شي.

• يوه مشارکه کمپنۍ له نورو کمپنيو سره مشارکت يا مضاربت کولی شي په دې شرط چې د دواړو کمپنيو شريکانو دا اجازه ورکړې وي. د امام ابو حنيفه په نظر د

مضاربت لپاره له شرکاوو نه اجازه اخستل ضروري ندي.

• په کومو مشارکه کمپنيو کې چې د بانک لخوا سرمايه ولگول شي بايد د دغه کمپنۍ په انتظام او اداره کې د بانک عمل داخل شي. د مثال په توگه بانک بايد د خپلې سرمايي په تناسب د کمپنۍ په چلونکي ډله (مدیره هیئت يا بورډ اف ډايریکټر) او ځنې نورو چاورکې خپل ارکان يا نماينده ونوموي.

• بانک چې کله وغواړي د مشارکه کمپنۍ کاغذات، اسناد رسيدونه او داسې نورې کتنې د ځان د تسلي او د غبن د مخنيوي په خاطر کولی شي.

1) **مضاربت:** مال يا سرمايه د يوکس يا يوگروپ له خوا او عمل د بل کس يا گروپ لخوا او گټه د مخکينۍ موافقې په اساس ویشل کېږي. که تاوان وشي هغه صرف د سرمايي د مالک وي او دکار و بارکونکي عمل ضایع کېږي مالي تاوان نه وي ورباندې.

د مضاربت مهم احکام په لاندې ډول دي:

• مضاربت د متعين او ټاکل شوي مبلغ پر بنا کېږي. په کوم غير معين مال او يا جايداد باندې نه کېږي. اوبه داسې قرض باندې هم نه کېږي چې هغه تر اوسه پورې د مضاربي تر پيل پورې نه وي وصول شوی.

• مضاربت عام او خاص کېدی شي، عام په دې معني چې کمپنۍ په هر کار کې چې مناسب يې وگڼي سرمايه لگولی شي، مگر په خاص مضاربت کې کمپنۍ صرف په هغه کار و بار کې سرمايه لگولی شي چې سرمايه لگونکي يې ورته اجازه ورکړې وي. په خاص مضاربت کې د ځای، نوعيت او داسې نور شرطونه هم لگیدی شي.

• کوم مبلغ چې په طور د امانت له چاسره وي، د مالک په اجازې سره يې په مضاربت کې لگولی شي.

• سرمايه په عملي ډول کمپنۍ يا مضارب ته حواله کول اړين دي، که چيرې

سرمایه له مالک سره پاتې شي مضاربت صحیح ندی.

- د گټې نسبت باید له مخکې څخه وټاکل شي، یعنی دا څرگنده شي چې کمپنی او سرمایه ورکونکي ته به د گټې څومره حصه ورکول کېږي.
- هر هغه شرط منسوخ دی، چې د هغه پر بنا د تاوان گالل په کمپنی (مضارب) پوري وتړل شي.
- که مضاربه کمپنی (مضارب) داسې کار وبار وکړي دکوم چې اجازت نه وي ورکړل شوی نو پدی صورت کې مسئولیت د مضاربه کمپنی په غاړه دی.
- مضاربه کمپنی خپل ضروري مصارف د مضاربت له عاید څخه اخستی شي ددغه ضروري مصارفو تعیین د بازار د رواج او د زمانې د عرف په بنا کېدی شي.

۳. اجاره (Leasing):

د سرمایه کاری دغه طریقه هم د شریعت له نظره جایزه او روا ده او په پرمخ تللو هیوادونو کې په پراخه کچه له دې څخه کار اخستل کېږي بالخصوص په بانکاری کې. په یاد ولری چې په بنیادي ډول اجاره د اسلامي فقهاوه ایجاد و او په لویدیځ کې هم دا تصور په نژدې ماضي کې مینځته راغلی دی. په انگلستان کې دا رواج د ۱۹۶۰ ع عشرې څخه شروع شو او ډېر زریې په کار وباري کړیو کې مقبولیت ترلاسه کړ. ددې اندازه له دې څخه کېدی شي چې په ۱۹۷۹ ع کال کې ټول دوه زره ملیونه پونډه اجاره شوي و کومه چې د ټولې سرمایه کاری لس فیصده و.

د اجارې نه مطلب داسې لین دین دی چې په هغه کې دیوه جایز شي ملکیت له ځان سره وساتل شي، مگر د هغې څخه د گټې اخستلو حق (حق الانتفاع) دیوې معینې مودې لپاره په بل چا خرڅ کړی شي.

د اجارې مهم احکام په لاندې ډول دي:

- د اجاره کړی شوي شي منفعت یا د کارونې حق معلوم وي او له مخکې څخه طي شوی او ټاکل شوی وي او که د استعمال کوم حق غیر معین وي نو معاهده صحیح

نده. دا هم اړینه ده چې دا له مخکې نه تعیین او وټاکل شي په اجاره باندې اخستل شوي شي به چیرې، څرنگه او دکومو مقاصدو لپاره استعمالېږي؟ البته د احنافو په نزد دکور او دکان په اجاره کې تعیینول ضروري ندي، چې په دې کې کرایه دار په خپله اوسېږي او که بل څوک او په دکان کې څه کار وبارکوي ددغه شیانو داسې استعمال چې په هغه ځای کې معروف نه وي او کور ته په کې تاوان رسیږي د مالک د اجازي نه پرته جواز نلري.

- د اجارې مودت، تاریخ، پیل او ختم باید له وړاندې نه معین وي
- د داسې عمل لپاره چې شرعاً او یا عادتاً صحیح نه وي اجاره ورکول ناجایز دي.
- د بیلگې په توگه د شرابو جوړولو لپاره ځای په کرایه ورکول او داسې نور.
- په څرگنده توگه د کرایې اندازه ټاکل.

۴. مرابحه:

له بیع مرابحه نه مطلب دا دی چې یو شي د هغه په پخوانۍ بیه واخستل شي (ویپرودل شي) د اخستنې بیه طي او څرگنده شي او له ټاکلې گټې (مفاد) اچولو نه وروسته بیا خرڅ کړی شي.

ددې د جواز لپاره لاندې قوانین ضروري دي:

- د پخواني قیمت معلومول او تعیین ضروري دی. یعنی لومړنی اخستونکې به واضح او په ډاگه وایي چې دا شي ما په دومره اخستی که یې نور مصارف پرې شوي وي د هغه ذکر کول هم ضروري دي او بیا ووايي چې زه دومره گټه ورباندې اخلم او دا شي اوس په دومره خرڅوم.
- د گټې د شرحې یا اندازې فارمول له مخکې نه ټاکل.
- دکوم سامان چې مجموعي قیمت معلوم نه وي د هغه د ممکنه قیمت د فیصدۍ له مخې د گټې تعیینول جایز ندي. مثلاً چې په دې دکان کې موجود ټول سامان په ۱۰% نفع واخله دا سودا صحیح نده لومړی باید د سامان قیمت (نرخ) تعیین شي او بیا پر هغه

۵% یا ۱۰% گټه وویل شي. د طلا، سپینو زرو او یا د یو قسم پولې واحد مراحه بیع جایزه نده ځکه دا سود گڼل کېږي. د دغې طریقي په کارولو سره لوی ماشین الاتو او نورو شیانو کې بڼه کار اخستل کېږي شي.

۵) بیع مؤجل:

له دینه مطلب په قرض باندې خرڅول دي. یعنی پدې کې قیمت یو ځل او یا په قسطونو خوڅه موده وروسته ادا کېږي، خو قیمت له مخکې نه تعیین وي او د قیمت ورکولو تاریخ هم ټاکل شوي وي او دا هم ذکر وي چې یو ځلي او که په قسطونو به وي.

د بیع مؤجل احکام په لاندې ډول دي:

- پلورونکي د هغه شي مالک وي چې خرڅوي یې او هغه یې په تصرف (قبضه) کې وي.
- د قیمت د تر لاسه کولو لپاره له پلورونکي (بایع) سره دا اختیار شته که وغواړي چې د اخستونکي (مشتري) کوم شي دگروي په توگه وساتي.
- د خرڅ شوي شي قبضه فوراً باید اخستونکي ته ورکړل شي.
- په بیع سلم کې قیمت مخکې وصول کېږي یا اخيستل کېږي او مال وروسته ورکول کېږي، ددې برعکس په بیع مؤجل کې مال مخکې ورکول کېږي او قیمت وروسته تر لاسه کېږي، په دواړو صورتونو کې دا ضروري ده چې یو شي (مال یا قیمت) مخکې فوراً ادا کړي شي.

۶) بیع سلم:

دا هغه بیعه ده چې قیمت پکې نقد یا په لاس ادا کړي شي او شي وروسته ورکړي شي. د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د یو تقریري حدیث څخه ددې جواز څرگندېږي، اصحاب کرامو د بیع سلم کار و بار کولو نبي کریم صلی الله علیه وسلم لدې څخه دوی منع نه کړل خو یوڅه اصلاحات یې پکې وکړل.

د بیع سلم ضروري احکام په لاندې ډول دي:

- د کوم شي چې پیر و پلور کېږي هغه باید متعین او طي شوی وي.
- قیمت په فوري ډول ادا شي، که د قیمت سپارل قرض وي نو بیا دا بیع ناجایزه ده-البته امام مالک (رح) دومره رعایت ورکړی چې که د قیمت سپارل له معاهدې نه دوی دری ورځې وروسته وشي نو دا هم نقد سپارل گڼل کېږي.
- د کومو شیانو تبادله چې کېږي هغه باید له یو جنس څخه نه وي. د بیلگې په توگه غنم د غنمو په بدل کې یا سره زرد سرو زرو په مقابل کې نه وي.
- د سامان د تیارولو او سپارلو حتمي تاریخ او ځای له مخکې نه ټاکل کېږي ځکه له رسول الله (ص) څخه روایت دی چې فرمایي: که له تاسو نه کوم شخص بیع سلم وکړي نو هغه دې په معین مقدار، وزن، او مودې سره کوي، تاریخ حتمي او ټاکلی وي. مثلاً دا صحیح نده چې څوک ووايي کله چې فصل راغونډ کړي شي یا حاصلات واخستل شي بیا به یې سپارو، بلکې د میاشتي او نیتې تعینول ضروري دي.
- کله چې اخستونکي د شي قیمت ادا کړي، شي یې ملکیت گرځي او د تصرف ټول حقوق ورته حاصلېږي.
- د کوم مال د تیارولو او سپارلو وعده چې شوې وي هغه باید په بازار کې وجود ولري او په مقرر وخت او ځای یې تیارول او سپارل هم امکان ولري. داسې شي د کوم چې تیارول ناشوني وي او یا د معاهدې کونکي په توان کې نه وي د دې بیع سلم سمه نده. مثلاً: فرض کړي چې یو سړي د بوټ جوړولو فابریکه لري او هغه د نویو ماشین الاتو د واردولو لپاره لس لکه پیسو ته اړتیا لري هغه بانک یا کوم پانګوال (سرمایه دار) سره بیع سلم کولي شي، یعنی د بیع سلم په ډول په هغه دکاندار باندې د لس لکو په ارزښت سامان (بوټ) خرڅوي د هغه څخه نقدې پیسې اخلي او په مقرر وخت کې بوټان ورته تیاروي. اوس بانک یا سرمایه دار کولی شي چې دغه بوټان په بازار کې وپلوري اصل مبلغ او ورسره گټه تر لاسه کړي.

(۷) عقد استصناع:

دا بیع سلم ته ورته عقد دی. د استصناع له عقد نه مراد کوم کارگر یا صنعت کار ته د څه شي د جوړولو په بدل کې پيشکي قیمت یا مخکې بیه ورکول دي

د استصناع د عقد مهم احکام:

- د احنافو له نظره ددې قیمت مخکې، وروسته او پخپل وخت ورکول کېدی شي.
- د شي نوعیت، ډول، مقدار، قیمت او نور ضروري اوصاف ټاکل ضروري دي.
- د سامان د تیارولو لپاره د وخت حتمي تعیینول ضروري ندي البته که فریقین په خپله مدت تعیین کړي نو حتما به یې پابندي کوي.
- کله چې صنعتکار د مطلوبو شرایطو او اوصافو مطابق مال تیار کړي او نمونه یې وښيي نو امر ورکونکی یا مقابل لوری یې د قبلولو پابند دی.

(۸) مزارعت:

مزارعت ته چې د کوم شرعي بنیاد په اساس جواز ورکړل شوی دی هغه نژدې نژدې همغه دی کوم چې د مضاربت د جواز سبب کېږي. که مزارعت په نوي انداز سره ترتیب شي نو د زراعتي پورونو (قرضونو) نظام د شریعت مطابق جوړیدی شي.

د مزارعت ضروري احکام:

- د مزارعت د معاهدې په نتیجه کې چې کوم پیداوار حاصلېږي باید د هغه

نوعیت معلوم او ټاکلی وي

- پیداوار د تعیین شوي تناسب په حساب د فریقینو تر مینځ وویشل شي.
- د ځمکې مکمل انتظام او بند و بست کارکونکي ته وسپارل شي
- د معاهدې موده ټاکل شوې وي
- د زراعتي امورو ټول لگښت د دواړو اړخونو (فریقینو) په ذمه دی او د طبي شوې گټې په تناسب سره به یې برداشت کوي، هر هغه شرط منسوخ دی چې د هغه په بنیاد لگښت (مصرف) د کارکونکي په ذمه شي
- په دې عمل باندې د مضاربت حکم جاري کېږي، نو ځکه شریکان په گټه او تاوان کې سره شریک دي او که د کوم آفت په وجه هیڅ پیداوار و نه شي نو یو لوری هم څه نشي ترلاسه کولی.

(۹) بیع بالوفا:

دا هغه بیعه ده چې پدې شرط سره تر سره شوې وي که چیرې خرڅونکی بیسې واپس کړي نو اخستونکی به شي واپس کوي یعنې بیرته به یې سپاري. دا په یوه اعتبار د پیراو پلور (خرید او فروخت) او په بل اعتبار د دین (گروې) معامله ده. اخستونکي ته ورنه د گټې (انتفاع) ټول حقوق حاصلېږي لیکن نه یې خرڅولی شي او نه یې چا ته رهن ایښودی شي.

د بیع بالوفا ضروري احکام:

- په بیع بالوفا باندې د رهن د ډبرو احکامو اطلاق کېږي ځکه چې پیرودونکی (اخذتونکی) د مال اصلي مالک نه وي نو ځکه پلورونکی چې کله وغواړي شي یا جایداد واپس اخستی شي.
- دا بیع نقد هم کېدی شي او موجد هم.
- فریقین کولی شي چې د عقد لپاره موده تعیین کړي چې له هغې څخه وروسته خرڅونکی نشي کولی د قیمت په واپس کولو سره خپل مال بیرته ترلاسه کړي بلکې د

ټاکلې مودې له پوره کیدو وروسته اخستونکی اصلي مالک گرځي.

- ضروري نه ده چې قبضه فوراً مشتري ته ورکړي-که څه هم قیمت نقد وي خو قبضه وروسته هم ورکول کېدی شي.
- که چیرې دکوم پور په عوض کې جايداد د بيع بالوفا په ډول په قرض ورکونکي باندې خرڅ کړل شي، نو دغه به رهن وي ځکه د قرض په مقابل کې اضافي گټه اخستل سوډ دی .
- بيع بالوفا د بانکونو په ډېرو معاملاتو کې کارول کېدی شي. د فقهاوو له نظره دا کوم معياري او مثالي طريقه نده، بلکې په دې کې د کراهت ډېر اړخونه ليدل کېږي. د لومړني دور فقهاو دا نا جايزه گڼلې ده ځکه چې پدې سره د ربا (سوډ) دروازي خلاصيدی شي- ليکن وروستنيو فقهاوو يې ترځينو شرايطو لاندې اجاز ورکړيده.

سکوک (اسلامي بانډ):

سکوک اسلامي بانډ ته ويل کېږي او سکوک د عرفي بانډ سره معادل فرض کولی شو، په استثنا ددې چې سکوک د شرعي احکامو په مراعات کولو سره جوړ شويدي او کوم معين سوډ نه ورکوي ددې پر ځای سکوک لرونکي ته په معينه موده کې گټه يا فايده (periodic Payment) ورکوي. سکوک ديوه اسيت (22) نه تقسيميدونکې حصه بنيي کوم چې د گټې د توليد په منظور په کار اچول شويده اوسکوک لرونکو ته د پانگونې دگټې څخه حصه ورکول کېږي. بانډ په عمومي ډول سره يو سوډي قرض گڼلې شو. څرننگه چې اسلام سوډ منع کړيدی نو ځکه په اسلامي هيوادونو کې په سوډ ولاړ قرضي مارکېټ يا سندونه (سرتيفکېټ) بڼه مارکېټ نلري يا نشي چلیدلی، نو ځکه په دې هيوادونو کې د سکوک يا اسلامي بانډ ډېر طلب شته او ډېر لوی مارکېټ لري.

²²- Asset هر هغه شي ته وايي چه يو اقتصادي ارزښت ولري لکه کور، ماشين الات. موټر او داسې نور، پيسې هم په اسيت کې راځي مگر دا په مالي اسيت کې شميرل کېږي او په فزيکې اسيت کې نه شميرل کېږي.

ددې لپاره چې دا موضوع بڼه واضح شي يو مثال ته اړتيا لري فرض کوو چې يوه کمپنۍ ځمکې، يا ماشين الاتو ته اړتيا لري ددې لپاره چې ددغه ځمکې، يا ماشين الاتو لگښت تمويل کړي شي د اجارې سکوک عرضه کولی شي او بيا دغه ځمکه، يا ماشين آلات په اجاره باندې هغه کمپنۍ اخلي او يايې بل چاته په اجاره ورکوي او د اجارې څخه لاسته راغلي پيسې (کرايه) بيا دا جاري په سکوک لرونکو باندې په معينو وختونو کې ويشل کېږي. که چیرې مونږ فرض کړو چې د ځمکې اخستلو لپاره ۲۰۰۰۰ افغانۍ پکار دي کمپنۍ کولی شي چې د ۱۰۰۰ روپيو ۲۰۰ د اجاره سکوک پانې يا اسناد په بازار کې عرضه کړي او په دې وسيله د ځمکې لگښت تمويل کړي.

د سکوک ډولونه:

1. سکوک ډېر ډولونه لري چې دا کتاب يې د بشپړ بيان توان نلري، نو مونږ به په دې ځای کې په لنډ ډول سره لاندني سکوک وپيژنو:
2. سکوک المشارکه (د مشارکت سکوک): دغه د مساوي ارزښت لرونکي اسناد دي چې د پروژو د تمويلولو په منظور بازار ته عرضه کېږي او په دغه وسيله لاسته راغلو پيسو باندې به په يوه موجود کار و بار يا پروژه کې شراکت لاسته راوړل کېږي. سکوک لرونکي د هغه پروژې شريکان (Co-owner) گرځي چيرې چې هغه پيسې کارول شويدي. څرننگه چې د ټولو سکوک لرونکو لپاره به دا شونې نه وي چې د شراکت کار و بار په اداره کولو او چلولو کې په مستقيم ډول سره برخه واخلي، نو دوی په مشترک ډول سره کولی شي چې يو وکيل يا نماينده وټاکي او هغه د دوی کار و بار په چلونه کې ونډه واخلي دغه سړی کېدی شي چې مسلکي سړی هم وي.
3. سکوک الاستصناع: داستصناع سرتيفکېټ د مساوي ارزښت لرونکي هغه اسناد دي کوم چې پدې موخه صادرېږي چې د يوه معين شي د توليد لپاره سرمايه ترلاسه کړي، هغه شيان يا توکي چې داستصناع په بنسټ باندې توليدېږي داستصناع سرتيفکېټ لرونکي د هغه مالکان گرځي.

4. سکوک المرابحه (مرابحه سرټیفیکېټ): مساوي ارزښت لرونکي هغه اسناد دي چې د مرابحه د توکېو د تمویلونې په خاطر صادر شوي وي او سند يا سرټیفیکېټ لرونکي د مرابحه د توکېو مالکان ګرځي.

5- د مضاربت سکوک: دغه د مساوي ارزښت لرونکي هغه اسناد دي چې د مضاربت د توکېو د تمویلونې لپاره صادرېږي او د دغه سند لرونکي د مضاربت د توکېو مالکان ګرځي. څرنګه چې د پانګونې سکوک تر اوسه په لومړنيو مرحلو کې دي نو ځکه تراوسه د مضاربت سکوک ندي صادر شوي امید دی چې په نژدې راتلونکې کې به صادر شي. سره له دې چې ډېر لږ وخت کېږي چې سکوک شروع شويدي مګر بیا هم له اسلامي نړۍ نه سربیره په هر هغه ځای کې د سکوکو لویه غوښتنه او مارکېټ شته چېرته چې مسلمانان ژوند کوي. د لومړي ځل لپاره د بحرین هیواد سکوک صادر کړل او وروسته بیا له نورو اسلامي هیوادونو څخه علاوه په ځنې کفري هیوادونو کې هم سکوک صادر شول. د سکوکو اوسنی مارکېټ اټکل شوی چې د څلورو بلیونو څخه زیات دی او ددې وده د ۹۰٪ څخه زیاته اټکل شویده. دغه لاندینی چارټ (23) مونږ ته تر اوس مهاله په تاریخي ترتیب سره د سکوکو لست رانښيي:

د صدور اندازه میلیون امریکايي ډالر	د صدور نېټه	صادرونکی	نمبره
\$500	اپریل ۲۰۰۵	اسلامي پرمختیايي بانک	۱

23- دغه چارټ يا د سکوکو لست د عسکري کمرشل بانک د معاون (وايس پریزېډنټ) لخوا د یوه لکچر په دوران کې وړاندې شوېدی.

۱۷۰\$	مارچ/اپریل ۲۰۰۵	بحرین فاینشل هارپور	۲
۱۱۹\$	فیبروري ۲۰۰۵	دبحرین حکومت	۳
۶۰۰\$	جنوري ۲۰۰۵	پاکستان انټر نیشنل سکوک کمپني لمیتید	۴
		حکومت	
152.5	جنوري ۲۰۰۵	ضورت البحرین سکوک	۵
39.5	جنوري ۲۰۰۵	امپل زون برهډ (مالیزیا)	۶
350	دسمبر ۲۰۰۴	سه روک کارپوریت سکوک	۷

\$1000	نومبر ۲۰۰۴	دوبي گلوبل سکوک (حکومت)	۸
\$102	اوتوبر ۲۰۰۴	فرست اسلامیک انوسټمنټ بانک	۹
\$65	جولای ۲۰۰۴	ایمر (متحدہ عربی امارات)	۱۰
\$42.1	جولای ۲۰۰۴	انکرېس سکوک برهډ (ملیشیا)	۱۱
\$106	جولای ۲۰۰۴	د بحرین حکومت BMA	۱۲
\$250	جون ۲۰۰۴	د بحرین حکومت	۱۳

	BMA		
۱۴	Saony Anhalt state properties (اوريا)	جون ۲۰۰۴	\$۱۰۰
۱۵	Caravan limited (بريتانيا)	مارچ ۲۰۰۴	\$37.3
۱۶	تبريد (متحده عرب امارات)	جنوري ۲۰۰۴	\$۱۰۰
۱۷	د بحرين حكومت BMA	ڊسمبر ۲۰۰۴	\$۵۰
۱۸	د قطر حكومت	سيپٽمبر ۲۰۰۳	\$۷۰۰
۱۹	اسلامي پرمختيائي بانك	جولاي ۲۰۰۳	\$۴۰۰
۲۰	د بحرين حكومت BMA	مي ۲۰۰۳	\$۲۵۰
21	د بحرين حكومت BMA	۶ اپريل ۲۰۰۳	\$۱۰۰
22	د بحرين حكومت BMA	فيبروري ۲۰۰۳	\$۸۰
23	د بحرين حكومت BMA	نومبر ۲۰۰۲	\$۵۰
۲۴	د بحرين حكومت BMA	آگسٽ ۲۰۰۲	\$۸۰
۲۵	د ماليزيا حكومت	جون ۲۰۰۲	\$۶۰۰
۲۶	د بحرين حكومت BMA	فيبروري ۲۰۰۲	\$۷۰

۲۷	د بحرين حكومت BMA	سيپٽمبر ۲۰۰۱	\$۱۰۰
			Σ ۶۲۰۴

پنجم فصل

اسلامي اقتصادي پرمختگ

مخکې له دې چې اقتصادي پرمختگ له اسلامي نظره تعريف کړو غواړم چې د اقتصادي پرمختگ په اړوند څو عمومي خبرې وکړم، په نړۍ کې يوازې اسلامي هيوادونه وروسته پاتې ندي بلکې ډېر غير اسلامي هيوادونه هم وروسته پاتې دي، نو ويلی شو چې اقتصادي پرمختگ يوازې د اسلامي نړۍ مشکل نه دی.

په کال ۱۹۸۶ کې Raanaz weitz ويلي وو:، په داسې حال کې چې بشريت په يوه سياره (ځمکه) کې سره شريك دي خو بيا هم د ټولو نړۍ يوه نده دا يوه داسې سياره ده چې په هغې کې دوه نړۍ دي يوه د بډايانو نړۍ او بله د غريبانو نړۍ،،

د UNDP ۱۹۹۵م کال د انساني پرمختگ د رپوټ له مخې د نړۍ د نفوس له ۴۸۳ درې پر څلور برخې څخه زيات وگړي په غريبو هيوادونو کې ژوند کوي او له دوی سره د نړۍ د عايد يوازې ۱۶٪ وجود لري. په داسې حال کې چې د نړۍ ۸۵٪ عايد د د پاتې ۲۰٪ بډايو خلکو په لاس کې دی.

د غريبو هيوادونو ډلبندي:

- ← لږ عايد لرونکي هيوادونه
- ← لږ اوسط عايد لرونکي هيوادونه

◀ اوسط عايد لرونكي هيوادونه

◀ پورته_اوسط عايد لرونكي هيوادونه

◀ لور عايد لرونكي هيوادونه

وړاندې له دې چې په اقتصادي پرمختگ باندې نورې خبرې وکړو لومړی لازمه گڼم چې د بيوزلی يا فقر په اړوند لنډ معلومات ستاسې خدمت ته وړاندې کړم:

غريبی (بيوزلی):

غريب هغه سړي ته ويل کېږي چې د خپلو لومړنيو اړتياوو د پوره کولو توان ونه لري. او لومړنۍ اړتياوې عبارت دي له کور، کالي، ډوډۍ، تعليم او داسې نور.

غريبی ډير اقسام لري چې لاندې به ورته يادونه وشي.

د نني عصر زياتره کړاونه د غريبۍ له وجې مينځ ته راځي او همدغه د عايد بې انصافه ویش دی چې په نړۍ کې يې اور بل کړيدی کله د تيلو په سر جگړه کېږي او کله د خپلو تجارتي مفاداتو د خوندي ساتلو په موخه غريب او بيوسه هيوادونه ټکول کېږي. که مونږ د ملگرو ملتونو جوړښت ته ځير شو نو دا به را ته جوته شي چې د نړۍ د ټولو مسلمانانو سره هېڅ د حساب وړ قدرت نشته دوی يوازې د ميلمه په شکل په نړيوالو مجالسو کې برخه اخلي او د اسلامي هيوادونو څخه يو هم د ويتو حق نه لري، دا سره له دې چې اسلامي نړۍ ډير زيات وگړي لري، خو بالعکس کله هم چې د مسلمانانو په پلوی کوم بل منظور شي هغه د کفري هيوادونو له خوا ويتو کېږي چې ددې ښه بيلگه د امريکا له خوا د اسرائيلو ضد سندونو (بلونو) ويتو کول دي.

(لاندینی تصوير بنیې چې غير عادلانه قوانينو او کړنلارو د ملگرو ملتونو اداره د ډوبيدو له

گواښ سره مخ کړيده):

همدا راز ویلی شو چې د عايداتو او وسایلو بې انصافه ویش گرده نړۍ په ځانگړې توگه د عوامو او بې وسه خلکو د ډوبيدو باعث گرځي.

اسلام هم د غريبۍ او بيوزلی خلاف دی او د همدې ټولنيز رنځ د له منځه وړلو پخاطر الله تعالی په هر بډايه مسلمان باندې زکات فرض کړيدی. رسول الله (ص) په يوه مبارک حديث کې فرمايي: [کاد الفقر ان يکون کفرا] ترجمه: ژدې ده چې فقر په کفر بدل شي، د کفر سبب شي.

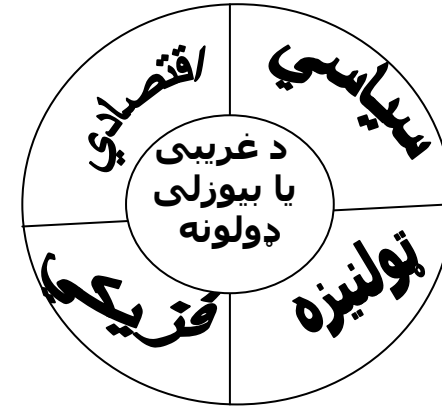
ددې حديث مطلب دا دی چې ډير ځله يو انسان د فقر او غريبۍ له کبله غير اسلامي يا غير شرعي کارونو ته لکه غلا او داسې نورو ته مخه کوي او په دې توگه نوموړی د کفر خواته ميلان کوي. همدا رنگه حضرت علي (رض) فرمايلي دي: [الوکان الفقير رجلا لقتلته] يعنې که چيرې غريبۍ او فقر سړی وای، نو ما به وژلی و. له دې څخه څرگند يږي چې فقر يوه خطرناکه ستونزه ده او ددې د حل لپاره بايد گړندي، په وخت او لازم اقدامات وشي.

د بيوزلی (غريبی) ډولونه:

په ظاهره خو بيوزلي ديته ويل کېږي چې يو سړی د خپلو لومړنيو اړتياوو (ډوډۍ، کور، درمل) د پوره کولو توان ونه لري مگر په اصل کې د بيوزلی يا غريبۍ ډير ډولونه او عوامل دي چې په لاندې توگه اشاره ورته کوو:

Error!

- د عايد(درآمد) کموالی
- له مادي وسايلو نه محرومیت
- د مواقعو کمښت
- تجاوزات، اله گوله
- بي وسي (اقتصادي، سياسي.....)
- ټولنيز گوبښتوب(محرومیت)

اوس که چيرې مونږ د غریبې دغه پورته عوامل او اقسام په نظر کې ونیسو نو دا به راته جوته شي چې ټول افغانان هرو مرو له یو ډول بیوزلې سره مخ دي (سياسي، اقتصادي، ټولنیزه، فزيکي) ځکه تر اوسه پورې زور واکي حاکمه ده، د هیواد چارې د نا اهلو په لاس کې دي او د هیواد په سياسي او نورو چارو کې د عوامو رول نشته، له نیکمرغه چې په دې وروستيو کې دا سلسله شروع شويده مگر تر اوسه دا یو سمبولیک او تش په نامه پروسه ده، له لوی خدای څخه ددې په امید یو چې افغانان له دغو ټولو بدبختیو او بیوزلیو څخه خلاص کړي.

د بیوزلې (غریبې) عوامل او د هغې د حل لارې چارې :

ارسطو ویلي دي چې "بیوزلي او غریبي د انقلابونو او جرایمو والدین دي" د نړۍ زیاتره جگړې د بیوزلې او غریبې په وجه شويدي او ځینو هیوادونو ددې لپاره چې د نورو کمزورو هیوادونو پر وسايلو باندې قبضه وکړي پر هغوی يرغل کړیدی چې ښه مثال یې افغانستان او ځنې نور مظلوم اسلامي هیوادونه دي . د نړۍ زیاتره جگړې اوس هم د عايد او وسايلو د غیر عادلانه ویش له وجې کېږي. خلاصه دا چې د عايداتو او وسايلو غیر عادلانه او نا انډول ویش انساني ټولنه نه یوازې له هوساینې محروموي، بلکه له ډول ډول ستونزو سره یې مخ کوي.

د غریبې او بیوزلې عوامل :

- د کپیتل (سرمایې .....) او تکنالوژۍ کمښت
  - پر زراعتي سکتور اتکاء (د پرمختللي صنعتي سکتور نه موجودیت)
  - د نفوس زیاتوالی.
  - په بهرنیو پوړونو باندې تکیه کول او سودي قرض اخستنه.
- په لاندې تصویر کې دغه موضوع ښه څرگنده شويده، کله چې کوم هیواد له بهرنیو

هيوادونو څخه سوډي پور واخلي نو بيا مجبور دي چې د هغوی ځنې او امر او شروط هم ومني او نشي کولی چې په خپلو اقتصادي او سياسي پالیسيو کې پوره خپلواکي ولري .

غير ثابتې پالیسي (اقتصادي ، سياسي) يعنې د هر نوي حکومت د راتگ سره د نويو پلانونو عملي کول او پخواني پروگرامونه او پروژې په نيمه کې پريښودل او د سياسي عواملو له امله ور ته توجه نه کول.

- د زراعتي او صنعتي سکتورونو تر مينځ د همغږۍ نه موجوديت.
- په سوډ ولاړ اقتصادي (مالي) سيستم (د سوډ په وجه امير نور هم امير کېږي او غريب لپسې غريب کېږي)
- د پوهې او مهارتونو کموالی.

غريبي او بيوزلي په لاندې لارو سره له مينځه وړل کېدی شي :

- د پوهنې او تکنالوژۍ په پر مختگ سره

- د اسلامي تمويلولو (Financing) د وسايلوا و اسانتياو په حمايه کولو، پياوړي کولو او تشويقولو سره.
- د پرمختيايي پروژو په پلي کولو کې له کارگرو څخه زياتې گټې اخستنې سره.
- د ځمکې قوانين او اصول (د ځمکې د ملکيت عظمي حد ټاکل او يا د بیکاره ځمکې په موثر ډول کارول او مستحقينو ته ورکول

د اقتصادي پرمختگ د کچې (اندازې) لارې:

د اقتصادي پرمختگ د کچې معلومول مختلفي لارې لري لکه: د داخلي نا خالص محصول (GDP) وده ، د خلکو د ژوند د سطحې بڼه کېدل، د غريب او امير تر مينځ د توپير کموالی او د يوه کس عايد (Per capita Income) او د بشري پرمختگ تر ټولو جامع کچه کونکی د بشري پرمختگ شاخص يا انډيکس دی (Human development Index)، په دې وروستيو کې د بشري پرمختگ ارزښت ته په پام سره په افغانستان کې د يوه کنفرانس په ترڅ کې چې د کابل په پوهنتون کې د افغانستان د څو وزيرانو او د UNDP د ځينو غړو په گډون جوړ شوی و گډون کوونکي د بشري پرمختگ د اهميت په اړه وگږيدل او په پای کې د نومبر مياشت د بشري پرمختگ د مياشتې په نامه ونومول شوه. څرنگه چې د پرمختگ د کچه کولو نورې طريقې اسانه او ساده دي ، تشریح ته اړتيا نه لري يوازې د بشري پرمختگ انډيکس يوڅه تشریح ته اړتيا لري او هغه په لاندې ډول سره څيړو:

د بشري پرمختگ شاخص يا انډيکس :

د اقتصادي پرمختگ د کچه کولو دغه واحد په کال ۱۹۹۰ کې د UNDP په وسيله معرفي شو او اوس په کلنيو راپورونو کې د پرمختگ همدغه واحد چاپيږي. د پرمختگ دغه کچه کونکی له ټولو پورته ذکر شوو نورو طريقو څخه غوره دی ، ځکه په دې کې د داخلي ناخالص محصول (GDP) يا د يوه هيواد د توليداتو څخه علاوه نور ټولنيز

فکتورونه هم په نظر کې نیول کېږي. د بشري پرمختګ شاخص یا انډیکس (Human Development Index) ټول هیوادونه د صفر او یوه په منځ کې د یوه واحد په اساس راولي، د اقتصادي پرمختګ دغه ارزيايي د پرمختګ په دريو «نهایی محصولاتو» ولاړه ده او هغه دري په لاندې ډول سره دي:

1) د صحي وضعیت یا د عمر داوړد والي کچه، د یوه هیواد دوگړو اوسط ژوند او دا د تولد نه پس د متوقع ژوند پوسيله اندازه کېږي.
تر ټولو کم اوسط عمر ۲۵ کاله فرض کېږي او تر ټولو زیات اوسط عمر ۸۵ کاله فرض کېږي او په لاندې ډول سره اندازه کېږي.

$$\text{له تولد نه وروسته احتمالي ژوند} = \frac{\text{اوسط متوقع ژوند- ۲۵}}{۸۵-۲۵}$$

اوسط احتمالي ژوند، د هغه هیواد د وگړو اوسط ژوند نیول کېږي. د افغانانو اوسط عمر 44,5 دی خو د بشري پرمختګ په نوي را پور کې چې په کال ۲۰۰۵ کې خپر شوي او سطر عمر تقریب ۲۴۶ کاله اټکل شوي دي. د ماشومانو د تولد په ترڅ کې د هر یو لکو میندو له جملې څخه ۱۶۰۰ میندې د صحي مراکزو د نه موجودیت له کبله له مینځه ځي او په هرو پنځو افغانانو کې یو د عصبي یا ذهني امراضو څخه کرېږي، او یوازې ۲۳٪ افغانان د صافو اوبو څخه برخمن دي (24). که مونږ دغه معلومات په نظر کې ونیسو نو له تولد نه پس د افغانانو احتمالي ژوند مساوي کېږي له 0.325 سره [1-25/85-44,5] 25

2) د پوهې (لیک لوست) کچه، دا د بالغو وگړو د لیک لوست او بنسټونو څخه ته د تګ په اوسط کلونو سره اندازه کېږي او له همدې نه د سواد یا پوهې انډیکس په لاس راځي

²⁴- د UN راپور د بشري حقوقو په اړوند، دي نیوز ورځپاڼه، اکتوبر 30/2005

د دغو پورته دوه انډیکسونو له جمع کولو څخه په دې ډول چې 2/3 وزن بالغ وگړو سواد او 1/3 وزن لومړني ابتدایي مکتب ویلو انډیکس ته ورکول کېږي، د بالغ وگړو سواد ته ځکه د پر وزن ورکول کېږي چې په پالیسیو او عملي کارونو کې نسبت ماشومانو ته دوی ډېره ونډه لري نو ځکه دوی په اقتصادي پرمختګ ډېره اغیزه لري.

$$\text{د سواد انډیکس} = \frac{\text{باسواده بالغان}}{\text{مجموعي بالغ نفوس}} + 100$$

$$\text{د تعلیم پیلونکی} = \frac{\text{د هغو شاگردانو شمیر چې په یوه کال کې په بنسټونو کې شامل شوي دي}}{\text{د بنسټونو شمیر}} + 100$$

• د پوهې شاخص (انډیکس) = 2/3 (د سواد انډیکس) + 1/3 (د مکتب شمول انډیکس)
په افغانستان کې مکتب ته د ماشومانو د شاملولو کچه ۶۷٪ ته اوچته شويده، مگر د بنسټینه ماشومانو د مکتب شمول کچه ۴۰٪ ده (25). نا ویلي دي پاتې نه شي چې دغه شمیرې د انتقالی حکومت د دوران دي او پخوانۍ شمیرې لدی څخه هم کېښته دي.
۳. د ژوند سطحه (سطح زندگي) کومه چې اندازه کېږي په في نفر عاید سره (عمومي عاید تقسیم د یوه هیواد د نفوس).

په کال (2004/05) ۱۳۸۳ کې د افغانستان ټول ناخالص تولید (GDP) 5,683 ملیونه امریکایي ډالره و او په همدې کال کې د افغانستان نفوس ۲۶ ملیونه و نو په دې حساب سره د افغانستان د نفر د سر عاید (Per capita GDP) ۲۱۸ امریکایي ډالره راځي. په همدې ډول سره د کال (2005/06) 1384 لپاره د افغانستان ناخالص تولید (GDP) 7,058 ملیونه امریکایي ډالره اټکل (تخمین) شوي دي او په دې کال کې د افغانستان

²⁵- د UN راپور د بشري حقوقو په اړوند، دي نیوز ورځپاڼه، اکتوبر 30/2005

نفوس ۲۸ ملیونه اټکل شوی چې د نفر د سر عاید تقریبا ۲۵۲ امریکایي ډالره راځي (26)

د پورته دريو انډیکسونو له یو ځای کولو څخه په لاندې ډول سره د بشري پرمختګ انډیکس په لاس راځي:

د بشري پرمختګ انډیکس (HDI) = $1/3$ (د عاید انډیکس) + $1/3$ (احتمالي ژوند انډیکس) + $1/3$ (د پوهې انډیکس)

ځنې وخت د بشري پرمختګ د انډیکس په حسابولو کې د ډیموکراسۍ انډیکس هم شاملېږي، د بشري پرمختګ انډیکس همیشه د صفر او یوه په منځ کې راځي دغه د بشري پرمختګ د کچه کولو واحد ټول هیوادونه په دريو برخو ویشي.

a) د ټیټې بشري پرمختګ انډیکس (0-0.4)

b) د اوسط بشري پرمختګ انډیکس (0.5-0.79)

c) د لوړ بشري پرمختګ انډیکس (0.8-1.0)

له بده مرغه چې د افغانستان په اړوند بشپړه ډیټا نه ده موجوده نو ځکه د افغانستان د بشري پرمختګ انډیکس د نړۍ په لست کې وجود نه لري کوم معلومات چې ما کولی شوی تر لاسه کړم هغه مې پورته ذکر کړيدي. د نورو اسلامي هیوادونو د بشري پرمختګ په بنا طبقه بندي په لاندې ډول ده: (27)

دغه طبقه بندي د ۲۰۰۲ کال د ډیټا په بنا شویده، نا ویلي دي پاتې نه شي چې دغه شمیره په نړیواله سطحه شویده او د بشري پرمختګ په بنا دیوه هیواد نمبر یا شمیره نښي. په دغه لاندې لست کې یوازې اسلامي هیوادونه شامل دي او دا لست له انټرنیټ څخه د undp د بشري پرمختګ له راپور څخه را اخستل شویدی. د ټولې نړۍ د

²⁶ دغه معلومات د محترم ورو ضیاالرحمن څخه تر لاسه شوي چې د مالیې په وزارت کې د مالیاتو په برخه کې کار کوي. د افغانستان د مالي چارو په اړوند د نورو معلوماتو لپاره په دغه www.imf.org ویب پاڼه کې د افغانستان برخه کتلي شوی.

²⁷ د انټرنیټ لاندې پته د بشري پرمختګ د راپور لپاره کارولی شي:

http://hdr.undp.org/docs/statistics/indices/hdi_2004.pdf

هیوادونو راپور (اقتصادي پرمختګ لست) په لاندې پته په انټرنیټ کې کتلی شوی.

د بشري پرمختګ انډیکس (HDI)	د ناخالص تولید انډیکس	د پوهنې انډیکس	د احتمالي ژوند انډیکس	ناخالص تولید د نفر په سر	د لویانو د سواد کچه (%)	له زیږون نه وروسته احتمالي ژوند	د لویانو د سواد کچه (%)	د لویانو د سواد کچه (%)	د لویانو د سواد کچه (%)
لوړ بشري پرمختګ لرونکي اسلامي هیوادونه:									
0.867	0.88	0.87	0.85	19210	93.9	76.2	برونډی دارالسلام	۳۳	
0.843	0.86	0.85	0.81	17170	88.5	73.9	بحرین	40	
0.838	0.85	0.81	0.86	16240	92.9	76.5	کویت	44	
0.833	0.88	0.83	0.78	19844	84.2	72	قطر	47	
0.824	0.90	0.74	0.83	22420	77.3	74.6	متحده عربي امارات	49	
د اوسط بشري پرمختګ لرونکي اسلامي هیوادونه:									
0.794	0.72	0.87	0.79	7570	81.7	72.6	لیبیا	58	

0.653	0.61	0.62	0.73	3810	55.6	68.6	مصر	۱۲۰
0.620	0.61	0.53	0.72	3810	50.7	68.5	مراکش	۱۲۵
0.509	0.47	0.45	0.60	1700	41.1	61.1	بنگلديش	138
0.505	0.48	0.52	0.51	1820	59.9	55.5	سودان	139
دټيت يا لږ بشري پرمختگ لرونکي هيوادونه								
0.497	0.49	0.40	0.60	1940	41.5	60.8	پاکستان	142
0.482	0.36	0.50	0.58	870	49.0	59.8	يمن	149
0.466	0.36	0.59	0.44	860	66.8	51.6	نايجيريا	151

د لږ بشري پرمختگ لرونکو اسلامي هيوادونو شميره زياته ده او زياتره غريب افريقي هيوادونه [سينگال، تانزانيا، گمبيا، گيني بيساو، ايتوپيا، سيراليون] په کې شامل دي. لکه څرنگه موچي مخکې يادونه وکړه د افغانستان په اړوند د اړتيا وړ دټيا نشته نو ځکه افغانستان په دغه لسټ کې ځای نه لري مگر بيا هم افغانستان د هغو هيوادونو په ډله کې راځي چې د لږ بشري پرمختگ انډيکس لرونکي دي (وروسته پاتي هيوادونه)، که چيرې مونږ د بشري پرمختگ د انډيکس په حساب د هيوادونو طبقه بندي د کال ۱۹۹۷ او ۲۰۰۲ سره پر تله کړو دا به جوته شي چې زياتره اسلامي هيوادونه په شا تللي [کويت د ۳۵ نمبر څخه ۴۴ ته تللی دی او پاکستان د ۱۳۸ نمبر څخه چې د اوسط بشري پرمختگ په ډله کې راځي ۱۴۲ نمبر ته په شا شوي چې په لږ بشري پرمختگ لرونکو هيوادوکې وشميرل شي] د اسلامي هيوادونو له جملې څخه يوازي سودان او بنگلديش پرمختللي دي او د اوسط بشري پرمختگ د انډيکس لرونکو هيوادونو په ډله کې حساب شوي دي. [سودان د ۱۴۲ نمبر څخه ۱۳۹ ته پورته شوی، بنگلديش د ۱۵۰ نمبر څخه ۱۳۸ نمبر ته ختلی دی دغه دواړه هيوادونه وړاندې په لږ بشري پرمختگ لرونکو هيوادونو کې شامل وو.]

0.793	0.75	0.83	0.80	9120	88.7	3V	ماليزيا	59
0.781	0.65	0.89	0.81	4830	98.7	73.6	البانيا	65
0.781	0.86	0.84	0.82	5970	94.6	74.0	بوسنیا او هرزگوينا	66
0.770	0.82	0.71	0.79	13340	74.4	72.3	عمان	74
0.768	0.81	0.71	0.79	12650	77.9	72.1	سعودي عربستان	7V
0.766	0.68	0.93	0.69	5870	99.4	66.2	قزاقستان	78
0.758	0.63	0.84	0.81	4360	86.5	73.5	لبنان	80
0.752	0.65	0.91	0.70	4798	97.2	67.2	مالديف	84
0.751	0.69	0.80	0.76	6390	86.5	70.4	ترکيه	88
0.752	0.63	0.93	0.70	4300	98.8	66.9	ترکمنستان	86
0.750	0.62	0.86	0.76	4220	90.9	70.9	اردن	90
0.764	0.58	0.88	0.78	3210	97.0	72.1	آذربايجان	91
0.745	0.70	0.74	0.79	6760	73.2	72.7	تونس	92
0.732	0.70	0.74	0.75	6690	77.1	70.1	ايران	101
0.726	0.52	0.86	0.79		90.2	72.3	فلسطين	۱۰۲
0.710	0.60	0.75	0.78	3620	82.9	71.7	سوريه	106
0.709	0.47	0.91	0.74	1670	99.3	69.5	ازبکستان	107
0.704	0.68	0.69	0.74	5760	68.9	59.5	الجزاير	108
0.701	0.46	0.92	0.72	1620	97.0	68.6	قيرغيزستان	۱۱۰
0.692	0.58	0.80	0.69	3230	87.9	66.6	انډونيزيا	111
0.671	0.38	0.90	0.73	980	99.5	68.6	تاجکستان	116

پرمختګ د اسلام له نظره :

ډاکتر عبدالرحمان يسري په کال ۱۹۸۱ کې اقتصادي پرمختګ د قرآن کریم د ۲۹مې سپارې د سوره نوح د لاندنيو آيتونو په رڼا کې بيان او څرګند کړ ويې ويل:

په اقتصادي معامله کې ګناه مه کوي يعنې ربا، احتکار، غرر او داسې نور ناروا اعمال پرېږدي او په دې اړوند د الله (ج) څخه معافي وغواړي (توبه و باسي) له ګناه څخه ليرې لارې نو الله (ج) به دغه ټول کړاونه او ستونزې حل کړي او اقتصادي پرمختګ به مينځ ته راشي او امت به د پخواني اسلامي دوران غونډې اقتصادي پرمختګ وکړي.

نوموړې اقتصاد پوه دغه پورتنی مطلب له لاندې آيت شريف څخه اخستی دی:

[فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا (نوح 10) يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا (نوح 11) وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَبْنِيَنَّ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا]

ترجمه: نو ومې ويل دوی ته بښنه وغواړئ له ربه خپله بيشکه هغه (الله ج) دی ډېر بښونکی، راوبه ليرې باران پر تاسې باندې ډېر اوريدونکی (باران) او در ډېروي کومک به کوي له تاسې سره په مالونو او زامنو سره او وبه ګرځوي تاسې ته باغونه او وبه ګرځوي تا سوته ويالې.

نوموړې اقتصاد پوه په کال ۱۹۹۱ کې د اقتصادي پرمختګ بل تعريف په دې ډول وکړ: پرمختګ په ټولنيز او اقتصادي چاپيريال کې يو ساختماني بدلون دی چې د اسلامي قوانينو (شريعت) او اخلاقي ارزښتونو (عقيده) په نظر کې نيولو سره صورت نيسي او ورسره په يو وخت کې د مادي او معنوي اهدافو ترمنځ د لارمې موازنې په پام کې نيولو سره د عظمي او ممکن غوره توليد او وسايلو د په ځای استعمال پخاطر له بشري توليدي قوې او موجودو وسايلو څخه اعظمي کار اخستنه او استعمال يې.

اسلام مونږ ته حکم کوي چې ټول وسايل په موثر ډول په کار واچوو، خو له بده مرغه چې په اوسني حالت کې اسلامي هيوادونه ډاکار نه کوي، بلکه نور رنځونه لکه رشوت اخستنه او اداري فساد په کې زيات دي. په يوه حديث کې راځي

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُهُ فَقَالَ لَكَ

فِي بَيْتِكَ شَيْءٌ قَالَ بَلَى حَلَسْتُ نَلْبَسُ بَعْضَهُ وَنَبْسُطُ بَعْضَهُ وَقَدْ حَشَرْتُ فِيهِ الْمَاءَ قَالَ أَتُنْتَنِي بِهِمَا قَالَ فَاتَاهُ بِهِمَا فَأَخَذَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ مَنْ يَشْتَرِي هَذَيْنِ فَقَالَ رَجُلٌ أَنَا أَخَذَهُمَا بِدَرَاهِمٍ قَالَ مَنْ يَزِيدُ عَلَيَّ دَرَاهِمٍ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا قَالَ رَجُلٌ أَنَا أَخَذَهُمَا بِدَرَاهِمَيْنِ فَأَعْطَاهُمَا إِيَّاهُ وَأَخَذَ الدَّرَاهِمَيْنِ فَأَعْطَاهُمَا الْأَنْصَارِيَّ وَقَالَ اشْتَرِ بِأَحَدِهِمَا طَعَامًا فَإِنِذَهُ إِلَى أَهْلِكَ وَاشْتَرِ بِالْآخَرَ قَدُومًا فَأَتَنِي بِهِ فَفَعَلَ فَأَخَذَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَشَدَّ فِيهِ عُدَا بِيَدِهِ وَقَالَ أَذْهَبَ فَاِحْتَطَبُ وَلَا أَرَاكَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا فَجَعَلَ يَحْتَطَبُ وَيَبِيعُ فَبَجَاءَ وَقَدْ أَصَابَ عَشْرَةَ دَرَاهِمٍ فَقَالَ اشْتَرِ بَبَعْضِهَا طَعَامًا وَبِبَعْضِهَا ثَوْبًا ثُمَّ قَالَ هَذَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَجِيءَ وَالْمَسْأَلَةُ نُكْتَةٌ فِي وَجْهِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِلَّذِي فَقَرَ مُدْفِعٌ أَوْ لِلَّذِي غَرِمَ مُفْطَعٌ أَوْ دَمٌ مُوجِعٌ 28

ترجمه له انس بن مالك رضي الله عنه څخه روايت دی چې له انصارو نه يو سړی نبی کریم صلی الله عليه وسلم ته راغی سوال يې ترينه کولو، نبی کریم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: په کور کې دې څه شته؟ هغه وويل هو يو لمخی دی په يوه برخه يې ځان پټوو، او يوه برخه يې په ځمکه غوروو، او يو جام دی په هغه اوبه کې څښو، ويې فرمايل هغه دواړه ما ته راوړه، انس رضي الله تعالى عنه وايي نو دواړه يې ورته راوړل، نبی عليه السلام په خپل مبارک لاس کې واخيستل، بيا يې وفرمايل: څوک دا دواړه اخلي، يوه سړي وويل زه يې په يو درهم اخلم، بيا يې دوه که درې ځلې وفرمايل: څوک يې له دې نه په زيات قيمت اخلي؟ يوه سړي وويل زه يې په دوه درهمه اخلم، نو هغه ته يې ورکړل او دوه درهمه يې واخيستل او هغه انصاري ته يې ورکړل او ورته ويې ويل: په يوه خپل کور ته خواړه واخله او په بل يو تير واخله او ما ته يې راوړه، هغه همداسې وکړل، نبی کریم صلی الله عليه وسلم په تير کې په خپل مبارک لاس لاستی واچولو او ورته ويې ويل څه د لرگو کار کوه او پنځه لس ورځې دې ونه گورم، هغه سړي د لرگو کار پيل کړ او خرڅول به يې، کله چې راغی لس درهمه يې گټلي وو، نو نبی عليه السلام ورته وفرمايل: په يو څه يې خواړه او په يو څه يې جامې واخله، بيا يې وفرمايل: دا تاته له هغه نه بڼه دی چې په

ورخ دقيامت راشې او سوال دې په مخ کې داغ وي ، سوال کول د سختې خواړې، دروند پورا او دردونکې وينې (دیت) له څښتن نه پرته د بل چا لپاره وړ نه دی.

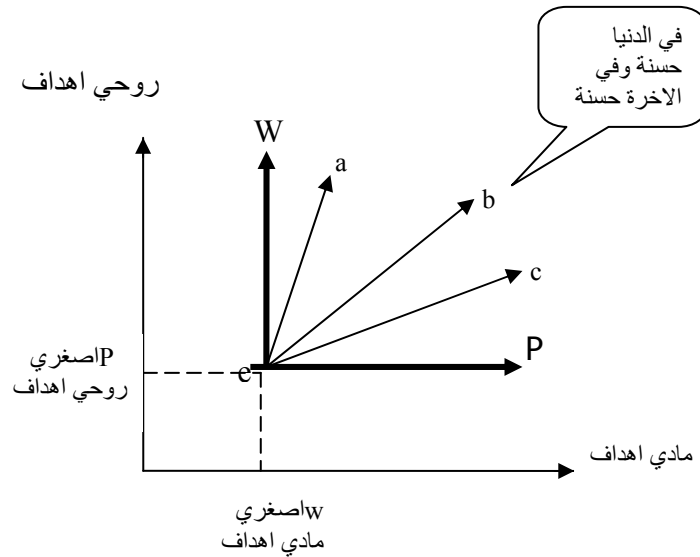
په يوه بل حديث شريف کې راځي:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيُزْرِعْهَا فَإِنْ لَمْ يَزْرِعْهَا فَلْيُزْرِعْهَا أَخَاهُ²⁹

ترجمه: له جابر بن عبد الله رضي الله عنه څخه روايت دی وايي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: څوک چې ځمکه ولري ويې دې کړي، که يې نه کړي، نو خپل مسلمان ورور ته يې دې ورکړي چې ويې کړي.

له پورتنیو احاديثو څخه د کار کولو، حلال رزق گټلو او د وسايلو د موثر استعمال اهميت څرگند يږي او اقتصادي پرمختگ هم په کار او د وسايلو په موثر استعمال پورې تړاو لري. د اسلام له نظره اقتصادي پرمختگ بايد داسې وشي چې د مادي او روحي اړتياوو تر مينځ تعادل برقرار وي ځکه چې د سالم او کامياب ژوند لپاره دا دواړه ضروري دي ځنې خلک په دې نظر دي چې مسلمانان بايد آخرت ته ډير پام وکړي او په دنيوي کارونو ډير وخت ونه لگوي ، زه دا منم چې د مسلمانانو اصلي هدف آخرت دی مگر د آخرت تر لاسه کول هم زمونږ د دنيا په ژوند پورې تړلی دی لکه امام غزالي (رح) چې وايي: ،، خراب الدنيا خراب الدين لان الدنيا مزرعة الآخرة ،، ژباړه: د دنيا خرابي د دين خرابي ده ځکه دنيا د آخرت توبنه ده.

او که مونږ په دنيا کې بڼه ژوند ولرو نو د آخرت د بڼه کېدلو مواقع موزياتې دي دا په هغه صورت کې چې که چيرې د الله په لاره کې خپلې پيسې ولگوو . د اسلام له نظره د يو شخص لگښت يا مصارف د لاندې گراف په مرسته ښودل کېدای شي. په دغه شکل کې:

مونږ گورو چې نوموړی شخص بايد د دنيوي او اخروي لگښتونو په مينځ کې انتخاب وکړي که مونږ فرض کړو (30). د هغه صغری دنيوي اړتياوې (W)، او صغری اخروي اړتياوې (P) وي نو د هغه شخص د مصارفو د پيل نقطه (e) راځي. اوس د نوموړي شخص لپاره دوه لازې شته يوه دا چې د عايد له زياتيدو سره خپل لگښت په مادي اړتياوو زيات کړي يعنې د (e) له ټکي څخه پورته په افقي ډول سره د (P) په لور حرکت وکړي او روحي اهداف (د الله په لاره کې مصارف) په پخوانۍ صغری نقطه کې پريږدي دوهم دا چې دومره دنيوي لگښت وکړي چې دده د ژوند بقا ورباندې وشي او نور وخت او پيسې د الله په لاره کې ولگوي يعنې د (e) له ټکي څخه پورته د (W) په لور عمودي ډول حرکت وکړي. مونږ بايد دا په پام کې ولرو چې د الله په لاره کې لگښت د مادي اړتياوو د ترلاسه کولو له لگښت څخه ډير ارزښت (ثواب) لري مگر لکه څرنگه مو چې وړاندې عرض وکړ د دنيوي ژوند لپاره هم مصارفو ته اړتيا شته او بهتره لاره د روحي او مادي اهدافو په منځ کې

³⁰ - د روحي او مادي اهدافو ټاکنه هر شخص په خپله بڼه کولی شي او د هر شخص لپاره مختلفه پایله ده.

²⁹ - المصدر: صحيح مسلم، الكتاب: البيوع، الباب: كراء الارض، رقم الحديث: 2862

اوسط لگښت دی یعنی په پورته گراف کې eb وکتور په لاره باندې تلل غوره دي، چې د دنیا او آخرت دواړو بریالیتوبونه ترلاسه شي (في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة)

خرنگه پرمختگ؟

په غربي او نورو غیر اسلامي هیوادونو کې د اقتصادي پرمختگ تر څنګ خلکو خپله عقیده اعمال او کلتور هم بدل کړ او خپل کلتور یې له پامه وغورځولو لادینیت یې قبول کړ، دغه شان پرمختگ مسلمانانو ته د قبول وړ ندي.

د پرمختگ په اړوند لاندې درې نظریې وجود لري:

1. خپل ځان د غریبانو په شان تبدیل کړی یعنی څه چې هغوی کوي هغه تاسو هم وکړئ کومې اقتصادي تیورۍ چې هغوی په کار اچوي تاسو هم همغه وکاروئ. مګر مونږ په دې پوهیږو چې د طبیعي او اجتماعي علومو تر مینځ ډېر توپیر وجود لري طبیعي فارمولې په ټوله نړۍ کې یو شان دي مثلاً: هایدروجن او آکسیجن چې سره یو ځای شي اوبه جوړیږي دا په امریکا او افغانستان کې یو شان نتیجه ورکوي مګر اجتماعي علوم چې اقتصاد هم له هغې جملې څخه دی یوه تیوري شاید په یوه ځای «غرب» کې ښه نتیجه ورکړي مګر په بل ځای کې «اسلامي هیوادونو او نورو وروسته پاتې هیوادو کې» شاید موثره او مفیده واقع نه شي. ځکه چې د غربي هیوادونو شرایط او زموږ د هیوادونو وضعیت او حالات یو برابر ندي او زموږ د وګړو عادات، عقیده او کلتور د هغوی له وګړو سره زیات توپیر لري. بله اهمه خبره دا ده چې د مسلمانانو عقیده ثابته ده او په عقیده کې بدلون نه راځي نو ځکه مونږ د هغوی د ټولو اعمالو پېښې نه شو کولی.

2. دوه ګوني توب یا دوه مخي (Dualism): دا نظریه داسې وایي چې د خپلې ګټې لپاره په غربي اخلاقي اصولو ولاړې غربي تیورۍ د یوې مودې لپاره استعمالولی شو، خو دا د اوږد مهال لپاره ګټور او ممکن کار نه دی. ددې نظریې مطلب دا دی چې د اسلامي او غربي اخلاقو او عاداتو تر مینځ توازن وساتل شي، یو څه غربي اصول او ځنې خپل اصول په کار واچوو خو ددې بده اغیزه دا ده چې اخلاق او کلتور سره ګډوډوي او د

اسلامي ټولني د ناراحتۍ لامل ګرځي.

3. د شریعت مطابق پرمختگ دا داوږد مهال حل دی یعنی مونږ باید خپلې نظریې او تیورۍ ایجاد او تقویه کړو او په اسلامي اصولو ولاړې داسې تیورۍ او قوانین جوړ کړو چې زموږ د هیوادونو دغه اوسنۍ بدبختي او وروسته پاتې والی له مینځه یوسي او له هغو غربي اصولو او قوانینو څخه کار ونه خلو کوم چې زموږ له دین سره په ټکر کې دي.

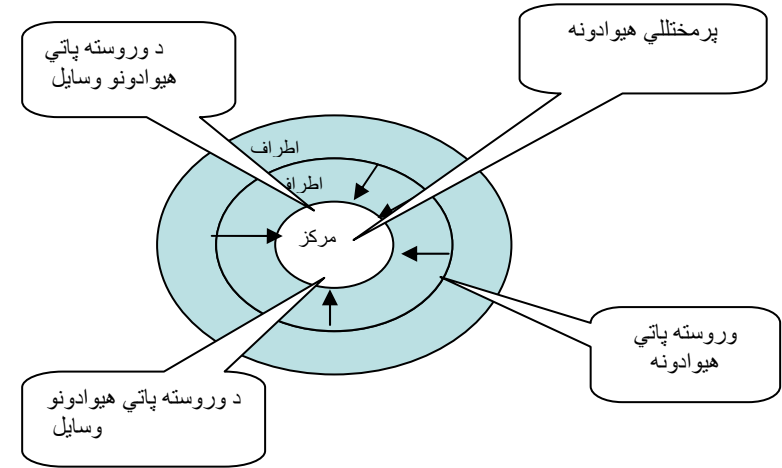
ځنې غربي اقتصادي تیوريو ته کتنه

د اقتصادي پرمختگ په اړوند ډېرې تیورۍ او نظریې ورکړل شوي دي مونږ په دې ځای کې یوازې درې تر څیرنې لاندې نيسو (31):

د سوسیالیستي اقتصاد پوهانو نظریه:

1. سوسیالیست اقتصاد پوهان په دې نظر دي چې د وروسته پاتې نړۍ د وروسته پاتې کېدو اصلي عوامل پرمختللي او ښکېلاکګر هیوادونه دي چې د خپل تسلط په دوران کې یې ددغو هیوادونو پر شتمنیو باندې قبضه کړې وه او دوی یې اقتصادي پرمختگ ته نه دي پرېښودي، دوی عقیده لري چې وروسته پاتې هیوادونه په اقتصادي ډګر کې په کپیټالستي هیوادونو پوري تړلي دي.

³¹-د اقتصادي پرمختگ د تیوريو په اړوند د زیاتو معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره د Economic development کتاب څلورم فصل چې Michael P. Todaro لیکلی دی کتلی شی.

کپیتالیستي هیوادونه د نړۍ اقتصادي او مالي مرکز او غریب هیوادونه یی اطراف جوړوي، د غریبو هیوادونو وسایل مرکز ته راوړل کېږي او د هغوی د اقتصادي پرمختګ لپاره استعمالېږي او امیر هیوادونه غریب هیوادونه په اقتصادي توګه سره تر خپل کنترول لاندې ساتي. دوی دا هم وایي چې استعماري هیوادونه اوس هم د وروسته پاتې هیوادونو له وسایلو څخه کار اخلي او پدې اساس بنکېلاک دوام لري، خو دغه استعمار په پوځي توګه د وروسته پاتې هیوادونو په نیولو سره نه بلکې د نړیوالو کمپنیو (مولتي نیشنل کمپنیز) د مستقیمې او یا غیر مستقیمې پانګونې په وسیله تر سره کېږي. سوسیالیست اقتصاد پوهان د وروسته پاتې هیوادونو د پرمختګ په خاطر لاندیني دوه وړاندیزونه لري:

الف: په ځان متکي اقتصادي پالیسي پداسې ډول سره چې د هیواد د پرمختګ لپاره په خپلو کورنیو وسایلو ډېره تکیه وشي او په بهرنیو وارداتو لوړه مالیه ولګېږي تر څو کورنی صنعت او فابریکي په پنبو ودرېږي او وده وکړي. پر خپلو وسایلو د تکېه کولو اقتصادي پالیسي بڼه ده خو په هغه صورت کې چې د هغې

په وسیله یو هیواد وکولی شي د ملک داخلي وسایل په بڼه او موثره توګه وکاروي او په دې وسیله وکولی شي چې خپلې فابریکي په پنبو ودروي مګر ددې مقصد لپاره په وارداتو لوړ ټکس لګول یوازې په هغه صورت کې په ځای اقدام دی چې د لنډې مودې لپاره وي خو د اوږدې مودې لپاره داخلي فابریکي باید د پنبو وروستول شي چې له بهرنیو تجارتي کمپنیو یا تجارتي توکیو سره آزاد رقابت وکړي او خپل معیار بڼه کړي.

ب: په حکومتي سکتور باندې تکېه کول او د خصوصي سکتور او آزاد مارکېټ د مکانیزم په ځای مرکزی پلان جوړونه، خو په یاد باید ولرو چې په هر څه حکومتي کنترول مناسب نه دی د اسلام له نظره د خلکو شخصي آزادي سلېبول جواز نلري، د حکومت له خوا د غیر مفیدو اقتصادي فعالیتونو کنترول او مخنیوی ګټور تمامېږي لکه د انحصار (مناپولي) او داسې نورو له مینځه وړل او مخنیوی.

دغه تیوري سره له دې چې یو شمیر بڼه او ګټور اړخونه لري خو په ځینو هیوادونو کې د سیاسي حربي په توګه وکارول شوي نو بڼه نتیجه یې ورنکړه او هغه هیوادونه بیا د آزاد مارکېټ د میکانیزم لوري ته لاړل. بله دا چې زیاتره غریب هیوادونه ددې توان نه لري چې په موثر ډول سره خپل وسایل وکاروي او خپلو هیوادوالو ته د کار شرایط برابر کړي نو ځکه دوی مجبور دي چې بهرنۍ پانګونې «نړیوالې کمپنۍ» ته په خلاص زړه ځای ورکړي سره له دې چې هغوی زیاتره په لومړنیو توکیو کې پانګه اچوي کوم توکې چې د دوی د کمپنیو د چلېنت لپاره پکار وي او وروسته پاتې هیوادونو ته پر مختللي ټکنالوژي چې د اقتصادي پرمختګ لپاره اړینه ده په ډېره کمه اندازه نقلوي.

نیمګړې نمونه (The False-Paradigm Model)

دا د پرمختګ د نړیوال تکېه توب د تیوري دوهم شکل دی دغه نظریه ډېره انقلابي نه ده لکه څومره چې لومړنی ماډل و. ددغې ماډل له مخې د غریبو هیوادونو د وروسته والي اصلي لامل د پرمختللو هیوادونو له خوا د غلطو او غیر مناسبو مشورو ورکول دي، بله دا چې د وروسته پاتې هیوادونو د حکومتونو زیاتره لوړ پوړي چارواکي او اقتصاد پوهان

په غربي هيوادونو کې روزل شوي او لوړ تحصيلات يې په هغو هيوادونو کې کړيدي چې له غربي هيوادونو سره د ځمکې او اسمان توپير لري، نو ځکه دوی د خپلو هيوادونو په مشکلاتو او اقتصادي اړتياوو سم نه پوهيږي او دا ډله کوشش کوي چې همغه اقتصادي نظريې او قوانين دلته هم پلي کړي په داسې حال کې چې په دې هيوادونو کې د پرمختللو نظرياتو د پلي کولو لپاره شرايط برابر نه وي او د هغو مغلقو او پيچلو ماډلونو او نظريو په پلي کولو سره د توقع وړ نتايج لاسته نه راځي. ځکه د غربي هيوادونو جوړښت او ټولنه د پرمختللو هيوادونو سره توپير لري. دغه نظريه حقيقت ته ډېره نژدې ده د بيلگي په توگه زمونږ په هيواد افغانستان کې مونږ نشو کولی چې په پوره ډول سره هم هغه نظريه عملي کړو کومه چې په غربي هيوادونو کې پلې شوې ده، شايد چې دغه تيوري او ماډلونه به د هغو لپاره صحيح وي خو مونږ نشو کولی چې ټوله نظريه بې له قيده او شرطه دلته پلې کړو ځکه زمونږ ټولنه يوه اسلامي ټولنه ده او ځان ته اصول او قواعد لري او که هغه په پام کې ونه نيول شي نو بد عواقب به ولري لکه د مرحوم امان الله خان پاچا د چټک اقتصادي پرمختگ د پاليسيو په مقابل کې چې افغانانو عکس العمل وښود په همدغه شکل که غربي اقتصادي نظريه زمونږ په حکومت باندې په لنډ وخت کې وتپل شي ښه عواقب به ونه لري. متاسفانه زمونږ په هيواد کې چون قدرت د مرکزي حکومت په لاس کې نه دی هره غير دولتي موسسه او بهرني حکومتونه د ښځو د مساوي حقوقو او آزادۍ ډنډورې غږوي او هر اړخ د خپلې خوښې او اهدافو مطابق د ښځو له آزادۍ او حقوقو نه ځانگړی تعبير لری بيله دې چې اسلامي اصول او زمونږ کلتور او دود په نظر کې ونيسي. افغانان اوس په ډېرو بدو شرايطو کې ژوند کوي او په لومړي قدم کې بايد نور اړين مشکلات حل کړي شي او وروسته دې خواته لازم او مناسب پام وکړي او که اوس دې خبرو ته ډېره توجه وشي دا به د هغه متل سره برابره خبره وي چې وايي: "يو د لوږې څخه مري او بل يې په سر پورې پراتي گوري".

۲) د متوازنې ودې تيوري

دغه تيوري د ښاغلي ر. نورکسه او ر. روډن (R.Rodan او R.Nurkse) له خوا وړاندې شوې ده، دوی وايي چې د غربي هيوادونو د نه پرمختگ علت د يوه معاصر صنعتي سکتور نه موجوديت دی. اوس سوال دا دی چې يو وروسته پاتې هيواد څرنگه کولی شي پرمختگ وکړي؟ دا په تدريجي ډول سره هم شونې ده ځکه چې ځنې اقتصاد پوهان فکر کوي چې په ټولو سکترونو کې د متوازنې ودې له ستراتيژۍ پرته د يوه هيواد صنعتي کېدل ناشوني دي پدې معنی چې په يوه وخت کې مختلفې فابريکې جوړې شي ترڅو د يوې او بلې د اړتيا وړ شيان توليد شي ځکه د يوې فابريکې توليدي توکي ځنې وخت د بلې فابريکې خام مواد تشکېلوي، نو دغه د متوازن رشد، انکشاف يا پرمختگ تيوري يوه "لويه ټيله" (Big Push) بڼي يعنې په يوه وخت کې ډېرې فابريکې جوړول او په لويه پيمانه پانگونه اچول دغه کار به د غربي هيوادونو وروسته پاتې والی له مينځه يوسي. ۱۹۶۰ کلونو په دوران کې د پرمختگ دغې تيورۍ د ډېرو اقتصاد پوهانو او پاليسۍ جوړونکو نظر ځانته راغلب کړ او غربي هيوادونو هيله کوله چې په دې وسيلی سره به دوی له وروسته پاتې والي څخه نجات پيدا کړي. خو په عمل کې ددې تيورۍ پلي کول ډېر گران وو ځکه ددې تيورۍ مطابق بايد په لويه پيمانه پانگونه وشي او دا ډېرو پيسو ته اړتيا لري څرنگه چې په غربي هيوادونو کې د بسپنې کچه ډېره کمه ده نو ځکه دوی د اړتيا وړ پيسې نه لري. ځينو اقتصاد پوهانو ددې حل دا وگڼلو چې له نورو هيوادونو څخه پور واخلي، دغه پور اخستنې دتوقع وړ نتايج تر لاسه نه شواي کړي او غريب هيوادونه نور هم دسودي پور تر بوج لاندې راغلل او دغه عمل (سودي پور) ددې هيوادونو اقتصادي پرمختگ نور هم گران کړ. ځکه په ډېرو هيوادونو کې هغه پيسې چې د پور په ډول له بهرنيو هيوادونو څخه تر لاسه شوې وې په سم ډول سره ونه کارول شوې او په ځينو هيوادونو کې چارواکو په خپلو جیبونو کې واچولې. له بله پلوه وروسته پاتې

هيوادونه په اقتصادي توگه د پوره د پراخوالي په يو ځل ډېرې زياتې پيسې په سمه توگه وکارولې شي، ځکه دوی روزل شوی بشري ځواک نلري او که پر مختللي ټکنالوژي او فابريکې تر

لاسه هم کړي د هغې د چلونې لپاره بشري قوا نه لري، د وروسته پاتې هيوادونو مثال د يوه وړو کي ماشوم دی څرنگه چې ماشوم هم په يو ځل زيات خواږه نشي هضمولی همدغه شان وروسته پاتې هيوادونه هم په يو ځل پرمختگ «يو دم ډيرې پيسې او ډيره پانگونه په موثر ډول نشي استعمالولی» نشي کولی بلکې په تدريجي ډول سره دا کار شونی دی.

د اقتصادي پرمختگ د غربي تيوريو په اړه څو وروستۍ خبرې:

هيشوک له دې څخه سترگې نه شي پټولی چې غربيانو په ټولو علمي برخو کې ډېر پرمختگ کړی دی او مونږ هم د دوی له علومو څخه د قدر وړ استفاده کولی شو خو مونږ بايد په دې پوه شو چې اقتصادي علوم او تيوري د فزيکې علومو په شان نه دي چې يوه فارموله او ماډل په هر ځای کې يوه نتيجه ورکړي، هغه که امريکا وي او که افغانستان د مثال په توگه د هايډروجن او اکسیجن د يوځای کولو څخه اوبه مينځ ته راځي، خو په اجتماعي علومو کې خبره داسې نه ده ځکه چې د مختلفو هيوادونو د وگړو دود او کلتور سره مختلف دی او همدارنگه اقتصادي حالات هم ډېر توپير سره لري نو ځکه ډير داسې پيښيرې چې يوه اقتصادي تيوري په يوه ځای کې ډېره گټوره وي مگر په بل هيواد کې هغه رنگه نتيجه نه ورکوي. دغه مطلب په لاند ټکو کې خلاصه کولی شو:

- کومې اقتصادي تيورۍ چې غربيانو جوړې کړيدي هغه د هغوی د هيوادونو د حالاتو او د عوامو د ارزښتونو او کلچر په بنسټ جوړې شويدي او هغه تيورۍ په بشپړه توگه په اسلامي هيوادونو کې د پلي کولو وړ نه دي او که پلي هم شي بيا د توقع وړ نتيجه

نه ورکوي.

- د اسلامي هيوادونو ډېر اقتصاد پوهان او پاليسي جوړونکي چې په حکومتي چارو کې فعال رول لوبوي څرنگه چې دوی په غربي او پر مختللو هيوادونو کې زده کړې کړې او هملته روزل شويدي، نو دوی په دې هڅه کې وي چې همغه غربي تيوري په خپلو هيوادونو کې پلي کړي او بله دا چې دوی ددې هيواد د ټولنيزو او ديني مسائلو په اړه ښه معلومات نه لري نو ځکه دې اړخ ته د اړتيا وړ توجه نه کوي چې په دې وجه د دوی هلې ځلې موثرې او گټورې نه تماميږي.

- د غربي هيوادونو د متخصصينو لخوا د وړاندې شوو هغو پاليسيو او مشورو پلي کول چې زمونږ له کلتور او ديني اصولو سره په ټکر کې دي د اقتصادي پرمختگ پر ځای د کورنۍ اړې دوږې د رامینځ ته کېدو سبب گرځي.

- د اسلامي هيوادونو د وروسته پاتې کېدو اصلي عامل دا دی چې دوی خپل وسايل په موثر ډول سره نه کاروي او ددې تر څنگ دوی موثره او تريننگ (روزل) شوي بشري قوه نه لري نو دوی بايد د بشري قوی يا ځواک خوا ته ډيره پاملرنه وکړي. ځکه که مونږ پرمختللي ټکنالوژي پيدا هم کړو د هغې دکارولو او چلولو لپاره به بيا هم د نورو هيوادونو متخصصينو ته اړ وو.

شپږم فصل

د اسلامي هيوادونو تر مينځ اقتصادي همکاري (ائتلاف) (32)

د يو ګروپ هيوادونو تر مينځ اقتصادي همکاري يا ګډه مرسته د پوره اقتصادي اتحاد معنی ورکوي. اقتصادي اتحاد په دوه ډوله دی، بشپړ اقتصادي ائتلاف او جزوي يا غير کامل اقتصادي اتحاد. په بشپړ اقتصادي ائتلاف کې ګډ مارکېټ، آزاده سوداګري، ګډه اقتصادي مرسته او داسې نور ټول شامل دي او په انفرادي ډول سره دا په غير مکمل اقتصادي اتحاد يا په تدريجي اقتصادي اتحاد کې شاملېږي.

د اسلام له نظره هر هغه کوښښ د منلو او ستايلو وړدی چې په هغې سره د اسلامي هيوادونو تر مينځ اړيکې ښې کېږي او د مسلمانانو تر مينځ د يووالي سبب شي. الله تعالیٰ په قرآن کریم کې فرمايي:

[وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَاَلْعَدُوًّا وَاَتَّقُوا اللَّهَ اِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ] (المائدة: 1)

ترجمه: ..... او مرسته کوئ تاسې يو تر بله په نیک کار او تقویٰ کې او مه کوئ تاسې مرسته (مدد) يو تر بله په گناه او په عدوان (ظلم تجاوز).

په دغه مبارک آیت کې الله تعالیٰ مسلمانانو ته امر کړی چې يو له بل سره د خیر په کار کې مرسته وکړي او په بد عمل کې له مرستې څخه منع کړی شويدي.

په بل آیت شریف کې فرمايي:

[اِنَّ هَذِهِ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِي] (الأنبياء: 91)

³²دغه ټول فصل د ښاغلي دکتور عبدالرحمان يسري د کتاب (Studies in the Science of Islamic Economics) د دولسم فصل څخه را اخستل شوی، او ددغه موضوع عنوان دی Forward Positive Economic Integration Among Islamic Countries

په دغه آیت کې ویل شوي چې بې شکه ستاسې امت یو واحد امت دی، یعنې ټول مسلمانان باید سره یو وي او په خپلو مینځونو کې سره اتفاق او یووالی ولري. یووالی له اقتصادي همکاري نه غوره دی ځکه په یووالي کې اقتصادي همکاري هر ورو شامله ده مګر په اقتصادي همکاري کې د یووالي شاملیدل حتمي نه دي.

د اسلامي هيوادونو تر مينځ د اقتصادي يووالي «ائتلاف او همکاري» لپاره بايد دا په پام کې ونیول شي چې هيڅ هيواد دا حق نه لري چې د غير اسلامي هيوادونو په شان داسې اقتصادي اصول او طريقې وکاروي چې خپل ګاونډي اسلامي هيواد ته زیان ورسوي، بلکې بايد داسې لارې چارې ولټول شي چې دواړو هيوادونو ته په کې ګټه وي او که چيرې بيا هم داسې يو هيواد پيدا شي چې د بل مسلمان هيواد په زیان اقتصادي پالیسي وکاروي هغه بايد له اقتصادي اتحاد څخه ليرې کړی شي. ددې تر څنګ بايد يوه مناسبه لار (ستراتیژي) تياره شي او په لويه پيمانه په ټولو هغو هيوادونو کې پلي کړی شي چې په دغه اقتصادي اتحادیه کې غړيتوب لري. ددې تر څنګ تجارتي، مالي او پولې پالیسي بايد د اسلامي قوانينو او احکامو په رڼا کې جوړې شي او په پټو سترګو بايد د غربي تيوريو په پلي کولو پسې منډې ونه وهل شي، کومې چې يوازې د دوه اړخيزې ګټې په خاطر پلي کېږي او روا او ناروا ته پکې پام نه کېږي.

په اقتصادي برخه کې پر نورو تکېه کول او پایلې يې:

د اوسنۍ اسلامي نړۍ زياته برخه په نړيواله کچه د غريبو او وروسته پاتې هيوادونو له ډلې څخه شميرل کېږي او له ټولو هغو مشکلاتو سره لاس او گريوان دي چې نور غير اسلامي غريب هيوادونه ورسره مخ دي. د بيلګې په توګه صادرات يې زياتره خام مواد دي او په لومړنيو تجارتي توکپو باندې تکېه لري او واردات يې خوراكي مواد، اړين شيان او نور استهلاکي توکي دي او په کمه اندازه تکنالوژي او ماشين آلات تشکېلوي. له دغه تجارتي ښې څخه دا څرګندېږي چې اسلامي هيوادونه په غربي او غير اسلامي هيوادونو باندې متکې دي. او دغه اقتصادي تکېه د تاريخي شاليد په وسيله نوره هم

څرگندیدای شي په تاريخي ډول سره دا بنسکاره خبره ده چې استعماري هيوادونو په اسلامي هيوادونو کې د استعمار په دوران کې او له هغه څخه وروسته د مستقيمي پانگونې او يا مرستې په وسيله سره د هغو خامو او لومړنيو تجارتي توکيو توليد تقويه کړيدی د کومو لپاره چې د دوی فابريکو او خلکو اړتيا لرله.

اسلامي هيوادونه بايد په پرمختللو هيوادونو باندې خپله اقتصادي تکبه کمه کړي او په خپل مينځ کې يو له بل سره همکاري وکړي او د خپلو صادراتي توکيو ترکب بايد پراخ کړي. او تر څو پورې چې د اسلامي هيوادونو اقتصاد په غير اسلامي هيوادونو پورې تړلی وي، تر هغې پورې د اسلامي هيوادونو تر مينځ پياوړې اړيکې مينځ ته نشي راتلی او اقتصادي يووالی يې مشکل دی.

اقتصادي يووالي ته ليوالتيا او په مخ کې پراته خنډونه:

په ډېرو اسلامي هيوادونو کې د تيرو دريو لسيزو حالات او داخلي بدلونونه د عوامو له اړخه د اسلامي شرعي اصولو د پلي کولو او د اسلامي امت د يووالي ليوالتيا په گوته کوی ددې تر څنګ د ځينو اسلامي هيوادونو حکومتونو هم هڅه کړې چې په نړيواله کچه يو اسلامي ځواک جوړ کړي. په ډيرو هيوادونو کې نړيوال اسلامي کنفرانسونه جوړ شول او يو شمير نوې اسلامي ادارې او ټولنې جوړې شوې. دغه ټولې هڅې ددې بنسکاره ثبوت دی چې د اسلامي هيوادونو وګړي او حکومتونه هڅه کوي اسلامي شريعت پلی کړي او خپل پخوانی يووالی او برم بيا تر لاسه کړي.

مګر ددې تر څنګ د اسلامي هيوادونو تر مينځ ډېر سياسي اختلافات او توپيرونه هم شته چې د ددوی د يووالي او اقتصادي همکاري په مخ کې خنډ ګرځي چې ددې بنس بيلګه د عراق ايران جنګ، د افغانستان او پاکستان تر مينځ په سرحدي سيمه لاندې او داسې نور مشکلات دي. زياتره دا ډول لاندې اسلامي هيوادونو په خپله نه دي جوړې کړې بلکې د استعماري قوتونو او هيوادونو له اړخه ورته جوړ شويدي تر څو خپلو شومو مقاصدو ته پرې ورسېږي، خو مونږ دا ويلی شو کله چې اسلامي نړۍ خپلو اسلامي

اصولو او ارزښتونو ته غاړه کېږدي دغه مشکلات به ورو په ورو کم او حل شي. په هر ډول سره اوس په لنډ وخت کې د اسلامي نړۍ تر مينځ بشپړ اقتصادي اتحاد ناشونی بريښي خو جزوي اقتصادي همکاري او يووالی ممکن دی، د بشپړ يووالي لپاره يو څه وخت ته اړتيا شته. په دې اړوند ځنې غټې پروژې هم په کار اچول شويدي لکه د عربو مشترک مارکېټ او داسې نور مګر ډېرې بريالۍ نه بريښي.

د اقتصادي ائتلاف په مخ کې ولاړ خنډونه:

د اقتصادي ائتلاف په لار کې پراته خنډونه په لاندې ډول دي:

1. په اسلامي هيوادونو کې غير اسلامي قوانين او ارزښتونه کوم چې په طبيعي ډول سره غير اسلامي ادارې او پاليسۍ پياوړې او حمايه کوي.
2. په اسلامي نړۍ کې پياوړی او فعال غير اسلامي بانکي سيستم کوم چې تر ډيره د غربي نړۍ له بانکي سيستم سره تړلی دی.
3. د اسلامي نړۍ د تجارت اوسنی جوړښت (ترکب)، د کوم په بنا چې اسلامي هيوادونه په اقتصادي توګه په غربي هيوادونو تکبه لري.
4. د اسلامي هيوادونو هغه رسمي قوانين کوم چې د کارګرانو آزاده راشه درشه منع کوي او د مسلمانو کارګرو لپاره پکې هيڅ استثنا نشته. مسلمانو کارګرو ته اجازه نشته چې په آزاده توګه له يوه اسلامي هيواد څخه بل اسلامي هيواد ته لاړشي، دا د اقتصادي يووالي او ائتلاف په وړاندې تر ټولو لوی خنډ دی.
5. په اسلامي هيوادونو کې د مسلمانو کارو بار کوونکو يا سوداګرو لپاره د ترجيحي چلند نه موجوديت.

د اقتصادي ائتلاف (يووالي) لارې:

له پورتنې بحث څخه دا نتيجه اخلو چې په اسلامي نړۍ کې يو دم د اقتصادي ائتلاف يا يووالي مينځ ته راتګ ناشونی دی، ځکه د اقتصادي ائتلاف مخالفې قواوې ډېرې دي او

مونږ يې له پامه نشو غورځولی. نو کوم اسلامي هيوادونه چې غواړي اقتصادي ائتلاف وکړي بايد لاندیني ټکي په پام کې ونيسي:

لومړۍ لار: دوی (اسلامي هيوادونه) يو اوږد مهاله مرحله وار پروگرام پيل کولی شي لکه څرنگه چې اورپايي اتحاديې همدا سې کړي وو. تر څو په پای کې پوره اقتصادي ائتلاف ته لاره هواره شي. په دې ډول په لومړي پړاو کې آزاده اسلامي تجارتي ساحه جوړيدی شي او بيا په دوهم پړاو کې اسلامي گمرکي اتحاديه جوړيدی شي او داسې نور. دوهمه لار: دا ده چې اسلامي هيوادونه په لومړي قدم کې او مخکې لدينه چې بل څه وکړي د يوې اسلامي استراتيژۍ په وسيلې سره مخالف ځواکونه او د اقتصادي ائتلاف مخالفې قواوې او فعال ځواکونه له مينځه يوسي. په دوهم قدم کې زه دا وړاندیز کوم چې اسلامي هيوادونه هغه ټول بنديزونه له مينځه يوسي کوم چې د اسلامي هيوادونو تر مينځ د کارگرو او کپيټل (سرمایې، ماشين آلاتو) د آزاد تگ راتگ مخه نيسي د اسلامي بشپړ ائتلاف يا يووالي د لاسته راوړلو دريم قدم يا دريمه مرحله (پړاو) د تجارتي، پولي او مالي پاليسيو د يو کولو پړاو يا مرحله ده او ددې هدف د حاصلولو لپاره پدې کې د پرتو ټولو خنډونو او مشکلاتو له مينځه وړل ضروري دي تر څو د اسلامي هيوادونو پرمختگ او هوساينه ترلاسه شي. د پورته دريو وړاندې شوو وړاندیزونو (مراحلو) تشریح په لاندې ډول ده.

1. لومړۍ مرحله: د اقتصادي ائتلاف د اهمو مخالفو قواوو له مينځه وړل:

د اقتصادي ائتلاف ضد اهمې قواوې په حقيقت کې له هغو غير اسلامي قوانينو، ارزښتونو او ادارو څخه سرچينه او مرسته اخلي کوم چې په اسلامي هيوادونو کې اوس شتون لري. ددې په خاطر بايد گړندي قدمونه اوچت شي چې په اسلامي هيوادونو کې اسلامي قوانين او ارزښتونه بيا را ژوندي کړی شي. دا به بايزه وي چې مونږ د اسلامي هيوادونو تر مينځ د اقتصادي ائتلاف هيله وکړو خو د اسلامي شريعت په عملي کولو

کې وفادار او رښتيني ونه اوسو. خو دا بايد ووايو چې په پوره ډول سره د شريعت پلي کول يو څه وخت ته اړتيا لري او دا به په تدريجي ډول سره صورت نيسي، ځکه دم مهال اسلامي هيوادونه له شريعت څخه ليرې پاتې دي او په ټولو اقتصادي چارو کې شرعي احکام پلي کول حتما يو څه وخت ته اړتيا لري. تر اسلامي شريعت لاندې به شخصي شتمني په امن وي، انحصار (مناپولي)، احتکار او داسې نور اعمال به په ټولنه کې ځای ونه لري، زکات به په موثر ډول سره ټوليرې او مصرفيرې. په اسلامي نړۍ کې به ټولې غير اسلامي ادارې او پاليسۍ د پښو ټينگولو ځای له لاسه ورکړي او د هغې بدیلې اسلامي ادارې به يې ځای ونيسي. يوه ډېره خطرناکه پدیده چې اوس اسلامي هيوادونه ورسره لاس او گريوان دي د ټولنيز دوه گوني توب يا دوه مخۍ (Sociological Dualism) پدیده ده او هغه په دې ډول سره چې ځنې خلک د اسلام د مبین دين اصول او قوانين له غربي تهذيب، ارزښتونو او اصولو سره گډوي او له دواړو څخه هر هغه څه چې د دوی خوښ وي اخلي او پلي کوي يې، چې ددغه ډول اعمالو بڼه بيلگه زمونږ د هيواد په پلازمينه (کابل) کې د خلکو په لباس او اعمالو کې بڼه ليدل کېږي. د اسلامي او افغاني اصولو او ارزښتونو او کلتور پلي کول ددې له پاره اړين دي چې مونږ په دې وتوانېږو چې په خپله پاليسۍ جوړونه کې خپلواکه و اوسو او د غربي کلتور او ارزښتونو تر اغيزی لاندې نه وو تر څو داسې پاليسۍ جوړې شي چې اسلامي هيوادونه يو له بل ته سره نژدې کړي.

دوهمه مهمه مسئله چې بايد په لومړۍ مرحله کې حل شي هغه په غير اسلامي هيوادونو باندې د اسلامي هيوادونو اقتصادي تکبه ده، مونږ (اسلامي هيوادونه) بايد زيار وباسو تر څو پر غربي او غير اسلامي هيوادونو باندې متکې پاتي نشو خصوصاً په اقتصادي ډگر کې بلکې دوی بايد د وارداتو په عوض فابريکې (Import Substitution Industries) جوړې کړي. په دې معنی کوم تجارتي توکي چې دوی يې واردوي د هغې د توليد لپاره اسلامي هيوادونه بايد د توليد فابريکې جوړې کړي. داسلامي قوانينو پلي کول به د سودي بانکونو تغير هم ورټول کړي، کوم چې د اسلامي اقتصاد د پلي کولو او

2. دوهمه مرحله: د بشري فکتور آزادي او موبلايزيشن

له بشري فکتور څخه زموږ هدف انسان دی، په بشري ځواک يا فکتور کې کارگر، تخنيک لرونکي (ټکنيشن)، مينجران اداره کوونکي، ساينس دانان او صنعت کاران ټول شامل دي. د مثبت اسلامي اقتصادي ائتلاف (يووالي) لپاره د بشري فکتور آزادي يو اړين شرط دی. داسې که چيرې په اسلامي نړۍ کې د يوه هيواد کارگر وخواړي چې په بل اسلامي هيواد کې کار وکړي نو هغه ته بايد هملته د کار کولو اجازه ورکړل شي او په دې سره به دواړه هيوادونه (له کومه چې کارگر ځي او چيرته چې کارکوي) گټه وکړي ځکه کوم هيواد ته چې کارگر ځي ددې معنی ورکوي چې هلته کارگران کم دي نو د هغوی د فابريکو د چلونې لپاره بهرنیو کارگرو ته اړتيا ليدل کېږي او دغه کارگر به بيا په خپلو هيوادونو کې خپلې کورنۍ په مالي توگه حمايه کوي. متاسفانه چې په اوس وخت کې اسلامي هيوادونه اجازه نه ورکوي کارگران په ازاده توگه له يوه نه بل هيواد ته لاړ شي او په دې وجې سره ډېر تکړه اسلامي علماء، ساينس پوهان، اقتصاد پوهان او نور په لويديځو هيوادونو کې د کار کولو هڅه کوي او هغوی هم ورته په خپلو هيوادونو کې د اوسيدو شرايط برابروي. ددې پرځای چې نوموړي د اسلامي هيوادونو په پرمختگ کې برخه واخلي د غربي هيوادونو په اقتصادي پرمختگ کې ونډه اخلي، دغه مشکل ته په اقتصادي ژبه د پوهې د خاوندانو هجرت (Brain Drain) وايي چې معنی يې دا ده له هيواده تکړه بشري قوه وځي او بيکاره هغه چې په څه نه پوهيږي د هيواد د ننه پاتې کېږي. له نيکمرغه چې دوه درې کاله وړاندې د سعودي عربستان حکومت يوه نوې پاليسي جوړه کړه چې د هغې په ترڅ کې يې د لوړو زده کړو لرونکو کارگرو ته چې فعالاً په سعودي کې کار کوي د تابعيت ورکولو اجازه ورکړه. مونږ له دې څخه هم سترگې نه شو پټولی چې که بشري فکتور آزاد کړی شي ځنې هيوادونه لکه عربي نړۍ به له يو څه مشکلاتو سره مخ شي ځکه د غريبو اسلامي هيوادونو کارگر لکه د بنګلديش،

افغانستان، پاکستان او داسې نور به ډېر زيات هغو هيوادونو ته مخه کړي. مگر ددې مشکل د حل لپاره اسلامي هيوادونه کولی شي چې مرحله واره پاليسي جوړه کړي په داسې شکل چې په لومړۍ مرحله کې يوازې د لوړو زده کړو درلودونکي لدې آزادي نه برخمن شي او ورپسې د ټيټو زده کړو لرونکي او يا په پيل کې د څو ورته شرائطو لرونکو اسلامي هيوادونو تر مينځ بشري قوه آزاده کړي شي او ورپسې وروسته ټوله اسلامي نړۍ په کې ورگډه شي.

3. دريمه مرحله: د اسلامي گمرکي او اقتصادي پاليسيو يووالي

په دغه مرحله کې اسلامي هيوادونه په مستقيم ډول سره د اقتصادي ائتلاف د ترلاسه کولو لپاره درې لازې يا وسيلې په کار اچولی شي. لومړی د اسلامي اصولو په عملي کولو سره د گمرکي پاليسيو يووالی او د اسلامي گمرکي اتحادیې جوړونه.

دوهم د اسلامي هيوادونو د توليدي توکبو هماهنگي (همغري) (د نسبي غوره والي په اساس Comperative advantage). د نسبي برتری. طريقه ديتنه وايي کوم هيواد چې يوشی د بل هيواد په پرتله په کم قيمت او ښه جنسيت توليد کولی شي هغه بايد د هم هغه تجارتي توکبو په توليد کې تخصص وکړي او يا بالعکس بل هيواد بايد د هغو شيانو په توليد کې تخصص وکړي چې په پرتليزه توگه د هغې د ښه توليد توان لري او بيا دوی کولی شي چې د آزاد تجارت په وسيله خپلې اړتياوې رفع کړي.

درېم په دې موخه د اقتصادي پاليسيو يووالی او هماهنگي چې د اقتصادي ائتلاف يا يووالي هدف پوره کړی شي. ددې ترڅنگ دا هم بايد ومانو چې په اسلامي هيوادونو کې د شريعت په پلي کولو سره به له مارکېټ نه انحصار داري (مناپولي) ورکه شي او په مارکېټ کې د شرعي احکامو د پلي کولو په منظور به اسلامي هيوادونه ديتنه اړ وي چې د اقتصادي پاليسيو د انسجام گټه اداره جوړه کړي. نوموړې اداره به په اسلامي

هيوادونو کې د نرخونو د خپرونو، په مارکېټ کې د احتکار، انحصار داری او داسې نورو غیر شرعي معاملاتو دمخنيوي دنده په غاړه لري.

4. د مالي او پولې پالیسيو يووالی (کوارډېشن) او د ګډه پلان اړتیا:

د اسلامي هيوادونو ترمنځ د مالي او پولې پالیسيو انسجام او يووالي ته ډېره اړتیا ليدل کېږي ځکه اسلامي اقتصاد يو بې سوده (Interest) اقتصادي سيستم دی نو ددې لپاره د پيسو ارزښت ثابت ساتل ډېر اړين دي. د پيسو د ارزښت په ثابت ساتلو سره به په اسلامي هيوادونو کې د پانګونې لپاره ښه شرايط برابر شي او ددې ترڅنګ به د افلاسيون مخه نيول شوې وي چې پر اقتصاد د هغې ناوړه عواقب او مضر اثرات مخکې ذکر شويدي. حکومتونه بايد په بانکي سيستم باندې خپل کنټرول وساتي ترڅو د پيسو ارزښت کنټرول او ښه اداره کړی شي.

اوس راځو مالي پالیسي ته معلومه دې وي چې ټکس او د حکومت لګښت تر مالي پالیسي لاندې راځي، په اسلامي مالي پالیسي کې زکات ډېر اهم رول لري حکومت بايد زکات راټول کړي او په مستحقينو باندې يې وويشي په دې لړ کې اسلامي هيوادونه بايد په ګډه سره هڅې وکړي ترڅو د زکات د ښې ادارې لپاره موثر ګامونه اوچت شي او زکات د غريبې او بېوزلې د له مينځه وړلو لپاره وکارول شي. د اسلامي هيوادونو په مينځ کې د مالي او پولې پالیسيو انسجام به د اقتصادي او ټولنيز پرمختګ لپاره ګټور تمام شي مګر مهمه خبره دا ده چې اسلامي هيوادونه کومې لازې چارې وکاروي چې په يوه وخت کې په ټوله اسلامي نړۍ کې يو ډول اقتصادي (مالي، پولې او...) پالیسي عملي شي؟ او په دې سره وکولی شو په ټوله اسلامي نړۍ کې د مشخصو اهدافو د لاسته راوړلو په منظور بانکونه او نورې مالي ادارې د يوه مشخص او معين لوري او هدف په خوا برابرې او په مخ بوځو.

دا بايد ذکر کړو چې د اسلامي هيوادونو لپاره لارښود اقتصادي پلان (Instructional or Inductive) غوره دی او هغه په دې ډول سره چې بايد داسې اقتصادي پالیسي او پلان جوړ شي چې هغه سکتور ته چې د توجه وړ او يا اړين دی ښه وده ورکړي او د صنعت

کارو لپاره زړه راښکونکي شرايط برابر کړي چې په دغو پروژو کې پانګه واچوي مثلاً هغوی ته په ټکس کې مراعات ورکړل شي او يا داسې نور. د اقتصادي ائتلاف لپاره ډېرو خپرونو او پلانونو ته اړتیا ليدل کېږي ترڅو د ټولو هيوادونو وسايل په موثر ډول سره وکارول شي او د اتحاديې ټول غړي هيوادونه په اقتصادي ډګر کې پرمختګ او وده وکړي.

اسلامي ګمرکي اتحاديې:

د اسلامي ګمرکي اتحاديې د جوړولو په خاطر، زما وړانديز دا دی چې ددې هڅو په لړ کې دې له هغه ګمرکي سيستم (العشور) څخه چې د حضرت عمر بن الخطاب (رض) په وخت کې پلي شوی و کار واخستل شي، او دغه سيستم (العشور) په اسلامي نړۍ کې پرته له کوم بدلون څخه تر ډیره وخته کارول شوی هم دی. دغه سيستم دوه برخې لري، يوه برخه يې له مسلمانو سوداګرو سره او بله برخه يې له غیر مسلم سوداګرو سره تړاو لري. د غیر مسلم سوداګرو تر مينځ هم توپير شته، د سوله غوښتونکي غیر مسلم هيواد سره د هغه غیر مسلم هيواد په نسبت چې له اسلامي امت سره د جنګ په حالت کې وي يو څه نرمي کېږي. په مسلمانو سوداګرو 2.5% ټکس لګیږي او کله چې دغه تجارتي توکي اسلامي هيواد ته داخلېږي، په غیر مسلم باندې دغه ټکس دوه چنده کېږي يعنی 5% ټکس ورڅخه اخستل کېږي او په ځينو حالاتو کې څلور چنده يعنی 10% ټکس هم ورته اخستل کېږي او دا په هغه صورت کې چې دغه تجارتي مال له داسې غیر مسلم هيواد څخه راوړل شي چې له مسلمانانو سره د جګړې په حال کې وي. د العشور سيستم دا هم تائيدوي چې هر څومره ټکس کفار پر مسلمانانو لګوي، مسلمانان هم بايد پر دوی هغومره اندازه ټکس ولګوي.

زما د وړانديز معنی دا نه ده چې په اوس وخت کې دې د العشور ظاهري معنی او مفهوم پلي شي، بلکې مهم شي دا دی چې د العشور سيستم له حکمت څخه ګټه اوچته شي، ځکه دغه سيستم د قران او احاديثو په رڼا کې جوړ شوی او ددغه سيستم حکمت او

بنسټه بايد اسلامي هيوادونه په کار واچوي . ددې معنی دا ده چې مسلمانو سوداگرو ته بايد په ترجیحي بنياد د ټکس په سیستم کې يو څه مراعات ورکړل شي . له بله اړخه هغو غیر مسلم هيوادونو ته چې په سوله ايز ډول سره اوسېږي ، د هغه غیر مسلم هيواد په نسبت زيات مراعات ورکول کېږي کوم چې له مسلمانانو سره د جنگ په حالت کې وي . کله چې د اسلامي هيوادونو تر مينځ گمرکي اتحاد جوړېږي نو خپل مينځي ټکسونه (ماليه) به کموي او پر هغو هيوادونو به په نسبي توگه زيات ټکس لگوي کوم چې پدې اتحاد کې غړيتوب نلري . په دې سره به د اسلامي هيوادونو صنعت وده پيدا کړي او د اسلامي کمپنيو لپاره به غټ مارکېټ پيداشي ، ځکه چې دوی به په ټولو اسلامي هيوادونو کې په آزاده توگه خپل توليد يا تجارتي توکي پلورلی شي او په بهرنیو کمپنيو به لوړ ټکس لگيدلی وي . ددې تر څنگ اسلامي هيوادونه بايد هڅه وکړي چې پر غرب او نورو غیر اسلامي هيوادونو خپله اقتصادي اتکا له مينځه یوسي ، په دې لړ کې به دوی هغه واردات چې له کفري هيوادونو څخه یې کوي د اسلامي هيوادونو په وسيله عوض کړي . اسلامي هيوادونه بايد په گډه سره ددې کونښن وکړي چې په خپلو هيوادونو کې نوې او پر مختللي فابريکې جوړې کړي تر څو د اسلامي امت اړتياوې پخپله په اسلامي هيوادونو کې د ننه پوره شي .

اووم فصل

انفلاسیون (Inflation)

انفلاسیون د پیسو د ارزښت کموالی او په مسلسل ډول د نرخونو جگوالي ته وايي. دا یوه داسې مهمه مسئله ده چې له ډېرې مودې راهیسې خلک ورسره لاس او گریوان دي د انفلاسیون په وجه ډېر عام وگړي خپل کېږي ، ځکه پدې سره دوی د اجناسو د اخستنې قدرت او توان له لاسه ورکوي ، په خاص ډول په قرض ورکونکو باندې بده اغیزه کوي ځکه کله چې دوی د خپل قرض پیسې بیرته ترلاسه کوي نو په هغو سره د خپل لومړني ارزښت په اندازه د اخستنې قدرت نلري .

د لوړانفلاسیون مخنیوی یو اړین کار دی که مخنیوی یې ونشي نو د یو هیواد د اقتصادي سیستم د گډوډۍ باعث گرځي چې ددې څرگند مثال ، د لوړانفلاسیون په وجه له لومړي نړیوال جنگ څخه وروسته د جرمني او هنگري د اقتصاد بد حالت دی دوی پدې وجه ډېر کړاونه و لیدل. انفلاسیون د اقتصاد پوهانو لخوا په مختلفو تعریفونو تعریف شوی دی:

المقریزی د ابن خلدون شاگرد د انفلاسیون په اړوند یو کتاب لیکلی چې د (اغاثة الامة بکشف الغمة) په نوم یادېږي ، المقریزی د انفلاسیون سببونه دا لاندې بنودلي دي:

۱- د عرضه کموالی

۲- خیانت او رشوت:

د بیلگې په توگه ، یو شخص د یو منصب او رتبې د ترلاسه کولو لپاره رشوت ورکوي او بیا د خپلې دغې رتبې څخه غلطه او نا مشروع گټه اخلي له سوداگرانو څخه رشوت اخلي

او بالاخره دغه بوج د لوړو نرخونو په شکل پر عوامو پریوزي.

۳- مناپولي، احتکار

۴- د روپیو یعنی د پیسو زیات چاپول

المقریزی د پیسو په باره کې ډېر څه لیکلي او دده د نظریاتو څخه ملټن فریدمن ډېر متاثره شوی او داسې اوریدل شوي چې هغه ویلي اصلي موټرست مقریزی دی، زه نه یم. ځنې اقتصاد پوهانو انفلاسیون په لاندې ډول سره تعریف کړیدی:

د سیلورمن (Silverman) لخوا پدې ډول تعریف شوی: د بیع بقاله لپاره د اړتیا له اندازې نه د زیاتې اندازې پیسو عرضه چې دا د نرخونو د لوړوالي سبب کېږي.

کرودر (Crowther) انفلاسیون داسې تعریفوي: انفلاسیون هغه حالت بنیې چې د پیسې ارزښت پکې کم شي او یا په بل عبارت د اجناسو قیمت چې اوچت شي.

او بناغلی کولبورن (Coulborn) انفلاسیون په لاندې ډول تعریفوي:

انفلاسیون هغه حالت ته وايي چې په ډېرو زیاتو پیسو ډېر لږ اجناس را نیول کېدای شي.

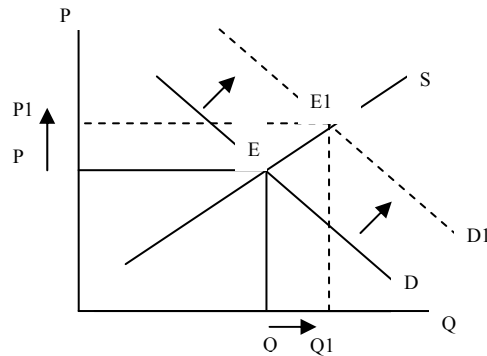
د انفلاسیون ډولونه:

د انفلاسیون په اړوند دوی نظریې شته:

لومړی: موټرست نظریه: د موټرست نظریه د ملټن فریدمن لخوا په لاندې ډول ورکړل شویده:

انفلاسیون هر ځای او هر وخت یوه مونیتري پدیده ده او کله چې نرخونه یو ځل اوچت شي دا سلسله بیا د پیسو له زیاتوالي پرته دوام نشي پیدا کولی، یعنی حتما به د پیسو د چاپ اندازه زیاتېږي.

ددې نظریې په اساس د انفلاسیون د مینځته را تگ یوا زینی. وجه د پیسو بې انډوله چاپول دي.

په پورتنی گراف کې دا ښودل شویده، لومړی په اقتصاد کې تعادل د E په نقطه کې دی، په کوم ځای کې چې تقاضا او عرضه یو له بل سره تقاطع کوي، په دغه حالت کې د P په نرخ باندې د D په مقدار اجناس خرڅیږي، کله چې د پیسو عرضه زیاته شي، تقاضا ورسره زیاتېږي، ددې په وجه د تقاضا خط پورته D1 ته نقل کېږي، څرنگه چې عرضه په خپل پخواني حالت ثابت پاتې ده نو پدې حالت کې تقاضا له عرضې څخه زیاته ده چې دا د نرخ د جگوالي باعث گرځي او نرخ له P څخه P1 ته لوړېږي او نوي تعادل د E1 په نقطه کې مینځ ته راځي نو له دې څخه دا څرگندېږي چې د پیسو زیاتوالی د انفلاسیون د رامینځ ته کېدو باعث گرځي.

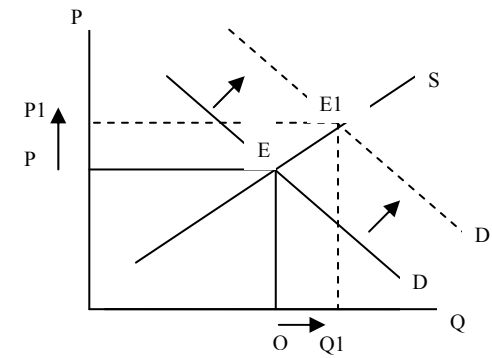
دوهم: ساختماني نظریه (Structuralist approach): ددې نظریې په اساس انفلاسیون په دوه ډوله دی، انفلاسیون د تقاضا د فشار په وجه (demand pull inflation) او انفلاسیون د مصارفو د فشار په وجه (Cost Push Inflation)

1. انفلاسیون د تقاضا د فشار له امله:

دغه انفلاسیون هغه وخت مینځ ته راځي کله چې تقاضا له عرضې څخه زیاته شي، تقاضا په مختلفو وجوهاتو زیاتېدلای شي مثلاً: د نفوس زیاتوالی، د حکومت په مصارفو کې

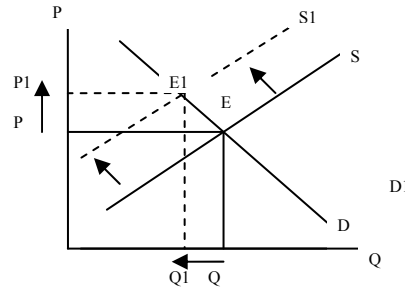
زیاتوالی او داسې نور، په لاندې گراف کې دغه ډول انفلاسیون ښودل شوی دی:

دغه گراف له پورتنی گراف سره پوره ورته والی لري، توپیر یې یوازې دا دی چې پدې ځای کې تقاضا د پیسو د زیاتې چاپونې په وجه نده زیاته شوې، بلکې د نفوس د زیاتوالي، د حکومت د مصارفو د زیاتوالي او یا د بل لامل له امله تقاضا زیاته شویده.

انفلاسیون د مصارفو د فشار له امله:

دا ډول انفلاسیون د تولید د لگښت د زیاتوالي له امله مینځ ته راځي. د بیلگې په توگه کله چې د تیلو بیه اوچته شي، د ټولو هغو صنعتي فابریکو چې د تیلو له انرژۍ څخه کار اخلي د تولید لگښت زیاتېږي او دوی مجبورېږي چې تولید کم او د خپلو تولیداتو بیه زیاته کړي او پدې ډول سره انفلاسیون مینځ ته راوړي. ددې ډول انفلاسیون مهم عوامل دادي: د تنخواگانو لوړیدل، د خامو موادو بیه زیاتیدل، د انرژۍ بیه لوړیدل او داسې نور.

په پورته شکل کې وینو کله چې د تولید لگښت زیات شي، د عرضې خط پورته ځي او عرضه له Q څخه Q1 ته را کمېږي او څرنگه چې په اوسنۍ بیه کې عرضه له تقاضا څخه کمه ده نو په نرخ باندې لوړ فشار دی او پدې وجه نرخونه له P څخه P1 ته اوچتېږي او نوی تعادل د E1 په نقطه کې مینځ ته را ځي.

د انفلاسیون اغیزې:

انفلاسیون د منفي اثراتو تر څنګ څه مثبت اثرات هم لري او هغه په دې ډول کله چې انفلاسیون زیات شي نو د ټولو شیانو نرخونه ورسره اوچتېږي او تولیدونکي ددې لپاره چې ډیره گټه ترلاسه کړي د توکو تولید زیاتوي، ځکه پدې سره د دوی گټه زیاتېږي او ددې لپاره چې تولیدات زیات کړي، نویو کارگرانو ته اړتیا پیدا کوي، نو ډېر نوي کارگر په کار اچوي او پدې سره بیکاري تر یوه حده کمېږي، ددې جزوي گټې تر څنګ انفلاسیون ډېر مضر اثرات هم لري، خصوصاً د هغه گروپ کسانو لپاره چې معین عاید لري ځکه ددوی د اخستنې قدرت (purchasing power) کمېږي، ددې په وجه د اجناسو د اخستنې تقاضا کمېږي او پدې ډول سره تولیدونکي مایوسه کېږي ځکه تولیدات یې د نرخونو د جگوالي په وجه نه پلورل کېږي، نو مجبورېږي چې تولیدات کم کړي او ډېر کارگر له کاره گوښه کړي چې پدې سره د بیکاري کچه زیاتېږي، انفلاسیون په عمومي ډول بسپنه کوي او هم د انفلاسیون په وجه صادرات کمېږي او دا د BOP د خسارې باعث گرځي کوم چې په اقتصاد بد اغیز کوي.

اسلامي اقتصاد او انفلاسیون:

انفلاسیون د غیر منظمو چلندونو او د اقتصادي فکتورونو له نا انډولۍ څخه مینځته راځي. اوسني کپیټالیستي سیستم ته آزاد اقتصاد یا د آزاد مارکېټ سیستم ویل کېږي، په کوم کې چې ځنې عملونه (تقاضا او عرضه) چې هدف یې د شخصي گټې او فایده گټل دي، اقتصادي وسایل توزیع او تنظیموي. د دوی ټولو هدف زیاته گټه، په لوړ نرخ باندې شیان پلورل، لوړه تنخوا تر لاسه کول دي، دغه حالت په اقتصادي سیستم کې بې تعادلي مینځته راوړي.

کله تقاضا، کله عرضه زیاته وي او کله خو د پیسو عرضه بې له کومې اړتیا زیاته شي، په همدې ډول اجاره دار (منافست) په مصنوعي ډول د اجناسو نرخونه او چټوي تر څو ډېره گټه وکړي.

انفلاسیون نرخونه او چټوي او صنعتکار د اجناسو تولید زیاتوي دغه ټول عوامل د اقتصادي بې تعادلۍ یا نا انډولۍ باعث گرځي.

اسلامي اقتصاد هم یو آزاد سیستم دی مگر دغه آزادي د شریعت د اصولو په چوکاټ کې د تنه ده او د شریعت او امر تر ډېره حده اقتصادي بې تعادلي او نا انډولي کموي. په اسلام کې تولیدونکي، مصرفونکي او د تولید نور عوامل په خپلو اقتصادي تصامیمو او عملونو کې آزاد دي خو دوی باید خپل فعالیت د شریعت په حدودو کې د ننه وساتي او فعالیت یې هسې د حکومت تر مستقیم کنټرول لاندې ندی لکه څرنګه چې په کمونیستي سیستم کې دی. اسلامي اقتصادي سیستم د اسلام د ژوند د تګلارې یوه برخه ده نو ځکه هر سړی چې په انفرادي ډول کوم اقتصادي کار کوي هغه د اسلام د اصولو او اخلاقو لکه شرم یا حیا، عدل، ترحم، اخلاص او قربانۍ پابند وي او پدې عقیده لري چې د هر عمل محاسبه په آخرت کې کېږي، پدې وجې سره مسلمان پدې هڅه کې نه وي چې یوه او بل ته دوکه ورکړي او ورڅخه زیاته گټه وکړي په یوه حدیث کې راځي:

«عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ

لِنَفْسِهِ»³³

ترجمه: له تاسو نه د هیچا ایمان تر هغې بشپړ ندی تر څو چې د خپل ورور لپاره هغه څه خوښ نکړي کوم چې د خپل ځان لپاره یې خوښوي. یعنی کامل مومن هغه دی چې څه ځان ته خوښوي هغه بل مسلمان ته هم خوښ کړي.

نو ځکه د مسلمانو (تولیدونکو، اخستونکو او کارګرو) اصلي هدف دا نه وي چې په ناروا توګه ډېره گټه تر لاسه کړي بلکې د دوی اصلي هدف د خدای د رضا حاصلول وي نو د دغه هدف د تر لاسه کولو لپاره دوی د دنیوي او اخروي گټې او یا د شخصي او ټولنيزې گټې تر مینځ منځنۍ یا اوسطه لاره ټاکي.

ددې تر څنګ په یوه اسلامي هیواد کې ټول مسلمانان دا عقیده لري چې د حکومت د اوامرو اطاعت د دوی دیني فریضه ده، لکه چې الله (جل جلاله) فرمائي: ،اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولي الامر منكم، ،

نو ځکه عوام د حکومت د اوامرو بڼه اطاعت کوي او دوی دا خپله دیني وظیفه گڼي او حکومت اقتصادي پالیسي په بڼه او موثر ډول عملي کولی شي.

د انفلاسیون د کنټرول ځانګړې لارې:

له پورته ذکر شوو دوو فکتورونو څخه علاوه، اسلامي اقتصادي سیستم داسې جوړ شوی چې د انفلاسیون د راپورته کېدو چانس ډېر کموي، پدې اقتصادي سیستم کې د تعادل خودکاره حفظ کونکي یا اتوماتیک ساتونکي (Built-in Stabilizer) فکتورونه شته، کوم چې په ټولنه کې د انفلاسیون د رامینځته کېدو او یا د هغو د عواملو مخنیوی کوي.

د تعادل خودکاره ساتونکي:

³³- المصدر: سنن الترمذي، الكتاب: صفة القيامة والرفائق والودع عن رسول الله(ص)، الباب: منه، رقم الحديث ۲۴۳۹

۱- د سود او احتكار (34) منع كول: په اوسني اقتصادي سيستم كې سود د انفلاسيون يوه اهمه وجه ده، كله چې صنعتكار په لوړ سود باندې قرض واخلي ددې قرض سره له سوډه د واپس كولو په منظور د خپلو توليداتو نرخ اوچتوي څرنگه چې په اسلام كې سود حرام دی او بې سوډه اسلامي بانكونه شته چې توليدونكي ته د مضاربت او مشاركت په بنياد پانگه وركوي، نو ځكه د انفلاسيون د دغه عامل مخنيوی كېږي.

۲- د تحسیني اجناسو د زیاتي پیروونې منع كول:

كله چې د شيانو عرضه له تقاضا څخه زیاته شي انفلاسيون مينځته راځي، اسلام وسط دين دی او بې فايدي مصارف (اسراف) په كې منع دی.

۳- د احتكار او انحصار له مينځه وړل:

احتكار يا د صنعتكار او يا د توليدونكو لخوا د بيبي د اوچتولو په خاطر د ضروري شيانو پټول ترڅو همدا اجناس په لوړ نرخ خرڅ كړي، دا د اسلام له نظره جواز نلری، همدا راز اسلام دا هم منع كوي چې توليدونكي د نرخ لوړولو لپاره (Cartel) اتفاق يا اتحاد وکړي چې ټول به په يوه معين لوړ قيمت شيان پلوري، حکومت ددې مخنيوی کولی شي.

د انفلاسيون د کنټرولولو نورې لارې:

لومړۍ: پولې يا موټري لاز: په دې طريقه كې انفلاسيون د پيسو د عرضې په كمونې سره كنټرولېږي. او دا په يو د لاندې شكلونو سره كېدي شي.

۱- د قرض حسنه د نسبت كمول:

په اسلامي اقتصادي سيستم كې بانك بې سوډه دی او بانك د گټې او تاوان د شريكولو پر بنياد ولاړ دی او له خلكو څخه پيسې د گټې او تاوان د شريكولو پر بنا اخلي او نورو مراجعينو ته يې هم په همدغه بنياد د مشاركت، مضاربت... په ډول وركوي.

ددې تر څنگ بانك د خپلې بوديجې يوه برخه د قرض حسنه په ډول مراجعينو ته وركوي يعنې بې له سوډه قرض، د انفلاسيون په وخت كې شايد د صنعتكارو لخوا د قرض حسنه غوښتنه زياته شي ځكه دوی غواړي ډېره پانگه واچوي او شي په لوړه بيه خرڅ كړي، پدې وخت كې مركزي بانك كولی شي نورو بانكونو ته ووايي چې د قرض حسنه نسبت كم كړي او پدې سره په معاشره كې د پيسو د عرضې اندازه كميدی شي او د انفلاسيون د زياتيدو مخنيوی كېږي.

۲- د گټې د اندازې (حد) بدلون: د گټې د اندازې حد بدلول هغه گټې ته وايي چې د بانك او د بانك د مشتري ترمينځ ويشل كېږي ددغه گټې د نسبت بدلون هم د پيسو په عرضه او تقاضا باندې اثر كوي يعنې كله چې په گټه كې د بانك برخه كمه وي خلك په بانك كې ډيرې پيسې اچوي او بانك د صنعت كارو لپاره ډيره پانگه برابرولی شي او كه چيرې په گټه كې د بانك برخه د پيسې وركونكي د برخې په نسبت زياته وي نو بيا ددې خلاف عمل كېږي.

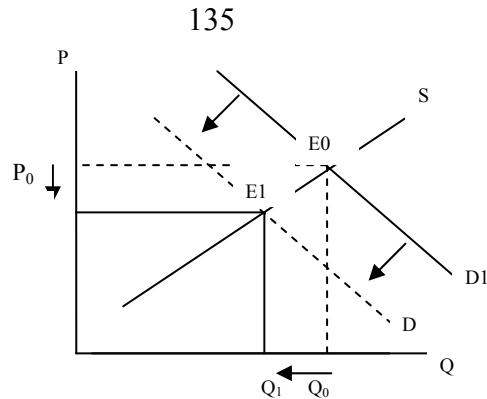
۳- د ذخيرې نسبت، د پشټوانې نسبت (Reserve Ratio):

دا په اسلامي بانك كې د نورو بانكونو په شان كېږي يعنې هر بانك قانونا بايد د خپلو ټولو پيسو څخه يوه معينه فيصدي مركزي بانك ته د امانت په ډول وسپاري، مركزي بانك د انفلاسيون په وخت كې دغه د پشټوانې نسبت زياتولي شي چې په دې سره د بانكونو سره كمې پيسې پاتې كېږي او ډيرې پيسې نشي عرضه كولی او پدې سره انفلاسيون كميدی شي.

³⁴- د خلكو د اړتيا په وخت كې د يو شي نه خرڅول او ساتل يې ددې لپاره چې قيمته شي او بيا يې په لوړه بيه خرڅ كړي

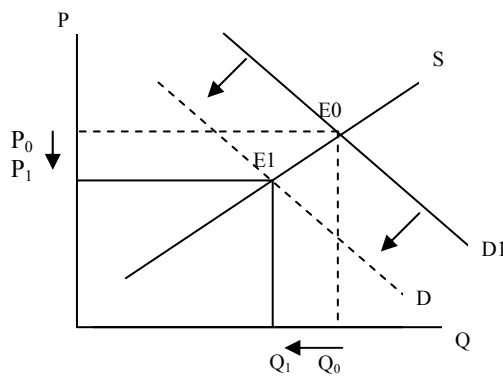
۴-د آزاد مارکېټ عمليه:

په معاصر بانکي سيستم کې مرکزي بانک (په آزاد مارکېټ کې د دولتي اسنادو د پلورلو او اخیستلو په وسیله عرضه کنټرولوی شی Government Securities) مطلب دا چې حکومت خلکو ته د یو ټاکلي وخت لپاره اسناد ورکوي او په بدل کې پیسې ترې راټولوي او کله چې وخت پوره شي بیا خلک دغه اسناد بیرته حکومت ته ورکوي او حکومت ددوی پیسې سره له گټې سره بیرته دوی ته سپاري، اسلامي مرکزي بانک هم دغه شان دولتي اسناد (Government Securities) او سکوک (اسلامي بانډ) ... مارکېټ ته ایستلای شي خو دغه ټول به له سود څخه پاک وي په دې ډول هم انفلاسیون کنټرولېدی شي.

دوهم، مالي لار (Fiscal Measures):

مالي پالیسي یا مالي سیاست هم د انفلاسیون د کنټرولولو یوه مهمه وسیله ده، د انفلاسیون په وخت کې حکومت کولی شي خپل مصارف کم کړي یعنې خپله ټوله بودیجه مصرف نکړي (Surplus budget) په دغه حالت کې به د حکومت عاید د هغه له مصارفو څخه کم وي او دا د انفلاسیون د لږتیا تیدو مخنیوی کوي. څرنگه چې، $AD=C + I + G + NX$ د حکومت د مصارفو (G) په کمیدو سره عمومي تقاضا کمیږي او د تقاضا خط بنکته نقل کېږي او پدې ډول انفلاسیون کمیږي.

د انفلاسیون د کنټرولولو نورې لارې:

۵- د نقدو پیسو د ذخیرې د نسبت زیاتونه

په اسلامي بانکونو کې هم د نورو بانکونو په شان هر بانک مکلف دی چې د ورسپارل شویو پیسو یو نسبت په نقده توگه له ځان سره وساتي ترڅو د مراجعینو ورځنۍ تقاضا پوره کړي شي، بعضي وخت بانکونه له ځان سره کمې نقدې پیسې ساتي او کله داسې هم پېښېږي چې بانک ټولې پیسې په کار اچولې وي او د مراجعینو کوم چې له بانک څخه خپلې پیسې وباسي لپاره د بانک سره هیڅ روپۍ نه وي نو بانک په خپله ددې لپاره قرض اخلي، د انفلاسیون په وخت کې مرکزي بانک د نقدو پیسو د ذخیرې نسبت زیاتولای شي او په دې سره د پیسو عرضه کمیږي ځکه بانکونه مجبورېږي چې ډېرې پیسې له ځانه سره وساتي او ډېره قرضه نشي ورکولای.... او دا د انفلاسیون په کموالي کې مرسته کوي

نوټ: له پورته ذکر شویو طریقو څخه په هره یوه چې د پیسو عرضه کمه شي، تقاضا ورسره کمیږي او د تقاضا خط بنکته ته نقل کېږي او نرخونه رالوېږي یعنې انفلاسیون کمیږي. او ددې علت دا دی چې د خلکو سره پیسې کمیږي او یا د پانگه اچونې لپاره کمې پیسې پاتې کېږي

د نرخ ټاکل (Price Controle): د شریعت له نظره په عادي حالاتو کې حکومت په نرخ ټاکلو کې د مداخلې یا لاسوهنې حق نلري، خو په هغه وخت کې چې صنعتکار او یا سوداگر په مصنوعي ډول سره په احتکار او یا بلې ناروا لارې سره نرخونه اوچتوي پدغه حالت کې حکومت کولی شي د ځینو اړینو شیانو لپاره مناسبه بیه وټاکي.

د لومړنیو موادو ذخایر (Buffer Stocks):

ددې لپاره چې د نرخونو د زیاتوالي مخه ونیول شي حکومت باید د خلکو د اړتیا وړ شیان لکه خوراکي توکي او داسې نور ذخیره کړي او کله چې نرخونه زیات شي نو دغه شیان په ارزانه بیه مارکېټ ته وړاندې کړي او د نرخونو د جگوالي مخه ونیسي.

د احتکار شوو موادو مصادره یا په زور اخستنه:

حکومت کولی شي چې هغه کسان په زور مجبور کړي چې خپل ذخیره او احتکار شوي مواد بازار ته وباسي همدا راز حکومت د دوی دا ډول مالونه ضبطولی او مصادره کولی هم شي ترڅو نرخونو د نا مشروع جگوالي مخه ونیول شي.

اتم فصل

د اسلامي اقتصاد مهمې مسئلې

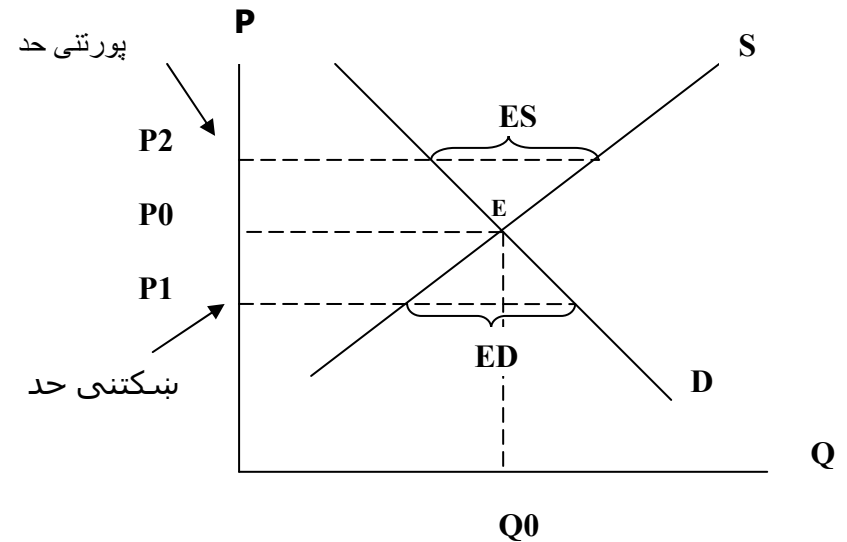
د نرخونو کنټرول یا ټاکل:

د نرخونو ټاکل د بیه وایي چې حکومت پخپله په مارکېټ کې مداخله وکړي او د هغو شیانو نرخ وټاکي په کومو کې چې د ټولنې گټه وي. نرخ ټاکنه په دوه ډوله ده:

1) د قیمتونو تثبیت (Price ceiling): او دا د بیه وایي چې کله نرخونه په غیر عادلانه ډول ډېر اوچت شي یا اوچت کړي شي، حکومت یو ټاکلی قیمت ټاکي او له هغې حد نه د لوړوالي اجازه نه ورکوي. مثلاً: که د اوږو نرخ د ځینو مفاد پرسته سوداګرو په وسیله په بې انصافه ډول لوړ کړی شي، نو ددې لپاره چې حکومت د عوامو له حقوقو څخه دفاع کړي وي د اوږو لپاره یو ټاکلی نرخ ټاکي چې سوداګر بیا له هغه حد نه پورته اوږه نشي خرڅولی.

2) تر ټوله کمه بیه یا حد اقل قیمت (Price Flour): د نرخ کنټرنی حد یا حد اقل قیمت د بیه وایي چې له هغه نه په ټیټه د ټاکلي څیز د خرڅ اجازه نه وي او دا زیاتره په زراعتي پیداوارو کې ټاکل کېږي او هدف یې دا وي چې بزگران تاوانی نه شي او په راتلونکي کې هم همدغه زراعتي توکي وکړي.

مثلاً: که چیرې په کوم آباد کال کې ډېر غنم وشي نو د غنمو نرخ په مارکېټ کې رالویږي او بزگرانو ته گټه نه پاتې کېږي او په راتلونکي کې نه غواړي چې بیا غنم وکړي، نو ددې لپاره چې دوی د غنمو له کرلو څخه ډه ډه ونکړي، حکومت د غنمو لپاره یو حد اقل نرخ ټاکي او له بزگرانو څخه یې په همدغه نرخ اخلي او په نورو مارکېټونو کې هم همدغه نرخ وي، له هغه نه د کموالي مخنیوی کېږي او پدې سره بزگران د بیه نه اړ کېږي چې په ټیټه بیه خپل پیداوار خرڅ کړي. په لاندې شکل کې د قیمتونو پورتنی او کنټرنی حد ټاکل بنودل شوی دی:

د گراف تشریح: د نرخ ټاکل د حکومت په وسیله په ځنې حالاتو کې زیانمن تمامیږي نو حکومت باید له اړتیا پرته قیمت تعیین نکړي، خو په ځنې حالاتو کې د مصلحت غوښتنه دا وي چې حکومت باید نرخ وټاکي.

د بیلگې په توګه یو وخت د مصر حکومت، د کورونو کرایه معینه کړې وه، ترڅو عوام له کړاوونو سره مخامخ نه شي او د کرایې د لوړیدو مخه ونیول شي. خو د کرایې د جگوالي اصلي وجه د تقاضا زیاتوالی و او دغه پالیسی په کور جوړونکو باندې بد اثر وکړ او هغوی د نویو کورونو له جوړولو څخه ډډه وکړه، نو له همدې کبله په راتلونکو کلونو کې د مصر عوام د کورونو له کمبود سره مخ شول او حکومت مجبور شو چې دغه پالیسی ختمه کړي او د کرایې ټاکل د مارکېټ د قواوو (تقاضا او عرضه) ته پرېږدي.

غلط او بې موردده نرخ ټاکل د وسایلو د ناموثر ویش سبب ګرځي یعنې ددې پر ځای چې په هغو کارونو او شیانو کې ډېر وسایل په کار واچول شي چې ټولنه ورته ډېره اړتیا لري، د قیمتونو د غلط تعیین په وجه عوام هغه توکي نه تولیدوي بلکې هغه شیان تولیدوي چې نرخ یې د حکومت له لوري نه وي ټاکل شوی او دوی ته په کې ډېره ګټه پاتې کېږي.

نرخ ټاکل د اسلام له نظره:

نبي کریم صلی الله علیه وسلم به په خپله مارکېټ ته تشریف وړلو او د مارکېټ نظارت به یې کولو، ترڅو خلک غیر شرعي کارونه ونکړي او په اخستنه او خرڅلاو کې له چا سره زیاتې ونشي. یو وخت د هغه مبارک په دوران کې نرخونه ډېر اوچت شول او خلک (اصحاب) پیغمبر (ص) ته راغلل او ورته یې وویل چې مونږ ته نرخ وټاکه؟ نبي کریم صلی الله علیه وسلم له نرخ ټاکلو څخه انکار وکړ. ددې حدیث عربي متن په لاندې ډول دی:

عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ غَلَا السَّعْرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ سَعَرَ لَنَا فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرِّزَاقُ وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَلْقَى رَبِّي وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْكُمْ يَطْلُبُنِي بِمَظْلَمَةٍ فِي دَمٍ وَلَا مَالٍ 35.

ترجمه: له انس رضي الله عنه څخه روایت دی وايي: د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په وخت کې نرخ لوړ شو، اصحابو وویل: ای د الله رسوله صلی الله علیه وسلم مونږ ته نرخ وټاکه، ویې فرمایل: بیشکه تنګونکی او پراخونکی او د روزی ورکونکی الله (ج) دی او همدې نرخ ټاکونکی دی، هیله لرم چې له خپل پالونکي سره په داسې حال کې مخامخ شم چې له تاسو نه یو هم له مانده د ځاني او مالي تېري د بدلې غوښتونکی نه وي.

دا ویل چې الله (ج) نرخ جوړونکی او ټاکونکی دی دا معنی لري چې نرخ د طبیعي قدرت پوسيله ټاکل کېږي، د هر چا له قدرت څخه بهر دی او دا ځکه چې پیغمبر (ص) په دې باندې ډاډمن و چې هیڅ څوک په غلط ډول په تقاضا او عرضه باندې اثر نه پریاسي ځکه چې اسلام احتکار «انحصار» او نورې غیر شرعي لارې چې په مصنوعي ډول نرخ اوچتوي سختې منع کړيدي او دا د حکومت وظیفه ده چې ددې مخنیوی وکړي. او که چیرې داسې نرخ وټاکل شي چې پلورونکي ته په کې ګټه پاتې نشي نو دا له هغه سره ظلم دی.

35- المصدر: سنن الترمذي، الكتاب: البيوع عن الرسول (ص) الباب، ما جاء في التسعير، رقم الحديث: ۱۲۳۵

له نبي کریم (صلی الله علیه وسلم) څخه وروسته:

- په یاد ولری چې د پیروونکي (اخستونکي) سره شاید د تجارتي توکبو په راکړه ورکړه کې ظلم وشي.
- حضرت عمر (رض) به پخپله د مارکېټ نرخونه څارل حتی په کلیو او بانډو کې به یې هم له نرخ څخه ځان خبرولو.
- حضرت عثمان (رض) به د جمعې په خطبه کې د نرخونو د حالت څخه بحث کولو.
- داسې ویل شوي چې د امویانو د دوران په پیل کې د عراق حاکم هغو کسانو ته جزا ورکړې وه چې نرخونه به یې په بې انصافه ډول لوړ کړي وو.

ابن تیمیه:

ابن تیمیه د اسلام د غټو علماؤ له جملې څخه دی او د اقتصاد په برخه کې دده له نظریاتو څخه یوه مهمه نظریه د ثمن المثل نظریه ده.

د ابن تیمیه د ثمن المثل (مساوي قیمت) له نظریې څخه مطلب دا دی چې مساوي یا همجنس توکي (شیان) باید په مارکېټ کې یو قیمت ولري. په معاصر اقتصاد کې دپته مشابه (Homogenous) توکي وایي او د دوی نرخ باید په مارکېټ کې یو شان وي. مونږ باید په یاد ولرو چې غیر همجنس شیان تردې قانون لاندې نه راځي، نو مونږ کولی شو چې بازاری یا تجارتي توکي په دوو برخو وویشو:

1) همجنس شیان (Homogenous goods):

2) غیر همجنس شیان (Non homogenous goods)

ابن تیمیه د انحصار (مناپولی) غندنه کوله، کومه چې د نرخونو د زیاتوالي اهمه وجه ده او له حاکم څخه یې هیله کوله چې په مارکېټ کې په غیر مشروع ډول د نرخونو د زیات جگوالي مخنیوي وکړي او یو حد ورته وټاکي چې له هغه نرخونه اوچت نکړي شي. ځکه چې په داسې نا مشروع ډول د نرخونو زیاتوالی د یوه غریب سړي په ژوند باندې بد اثر

کوي او باید د هغه له حق څخه دفاع وشي.

ابن قیم الجوزي:

ابن قیم الجوزي د ابن تیمیه یو تکړه شاگرد او ملگری و، هغه د خپل استاذ (ابن تیمیه) د ثمن المثل د نظریې ملاتړ او تائید وکړ او ویې ویل چې غذایی توکي د یوه جنسیت لرونکي دي او انحصارگر باید مجبور کړي شي چې په یوه نرخ (د ورته یا مشابه شیانو په نرخ) سره یې خرڅ کړي او حکومت باید د نرخ د بې ځایه لوړوالي مخنیوي وکړي. وروسته بیا ابن قیم د (قیمت ټاکلو) نظریې ته وسعت ورکړ او د غذایی موادو تر څنګ یې وسلې (کله چې وسله مشابه وي لکه یو شان غشي او تورې) هم په کې شاملې کړي، او ویې ویل کله چې خلك وسلو ته اشد ضرورت ولري نو وسله پلورونکي باید مجبور کړي شي په یوه قیمت (مناسب) یې خرڅې کړي.

ابن قیم الجوزي وویل چې نرخ ټاکل شاید په مکمل ډول ښه او گټور نه وي، خو کله چې کوم عرضه کونکی سوداگر په قصدي ډول بازار ته د شیانو عرضه کول بند کړي په دې وخت کې د حاکم لخوا نرخ ټاکل په مکمل ډول ښه دي، اما کله چې تاجر په مشروع ډول سره تجارت کوي او په کومه بله وجه لکه د نفوس د زیاتوالي یا د عرضې د کموالي او یا بل کوم سبب له امله نرخونه اوچت شي، پداسې حالت کې باید په بازار کې مداخلت ونه شي او پدې صورت کې قیمت ټاکل غیر مناسب دي. هغه دا رایه هم وړاندې کړه چې حاکم باید داسې پالیسي جوړه کړي چې د هغو عواملو په کلکه مخنیوي وکړي کوم چې د انحصار د مینځ ته راوړنې لامل گرځي.

خلاصه:

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له پورتنی حدیث څخه دا څرگندېږي چې نرخ باید ونه ټاکل شي او د نرخ ټاکل باید د مارکېټ قواوو (عرضه او تقاضا) ته پرېښودل شي، مگر

ددې تر څنگ د هغو عواملو مخه باید ونیول شي چې د انحصار د مینځ ته راوړنې سبب گرځي، لکه احتکار او داسې نور. څرنګه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مارکېټ کې ددغه ډول غیر شرعي کارونو مخنیوی کړی و، نو ځکه یې نرخ نه ټاکه. د اسلام له نظره مونږ باید په مارکېټ کې د هغو عواملو مخه ونیسو کوم چې په بازار کې په قصدي او بې انصافه ډول سره قیمتونه جګوي، مګر که چیرې د دغو عواملو مخنیوی ممکن نه وي نو د لنډ مهال لپاره د نرخونو ټاکل روا دي مګر د اوږد مهال لپاره باید په مارکېټ کې د هغو غیر عادلانه او غیر شرعي لارو او عواملو مخنیوی وشي تر څو فعال مارکېټ قایم پاتې شي او په عادلانه ډول سره پیر و پلور صورت ومومي، د نرخ ټاکلو په صورت کې باید کوبنسین وشي چې د عادل نرخ ته نژدې نرخ وټاکل شي.

٢) بیمه (انشورینس):

د انسانانو ټول فعالیتونه له کړاوونو او رېږو سره تړلي دي نو ددې لپاره چې د کوم یوه خطر مخنیوی وشي خلك بیمه کاروي یا په بل عبارت بیمه داسې یوه طریقه ده چې په هغې سره بیمه کړل شوی شخص یا کمپنی ته د یوې حادثې د تاوان معاوضه یا بدله ورکول کېږي.

بیمه دوه بنسټیز خواص لري:

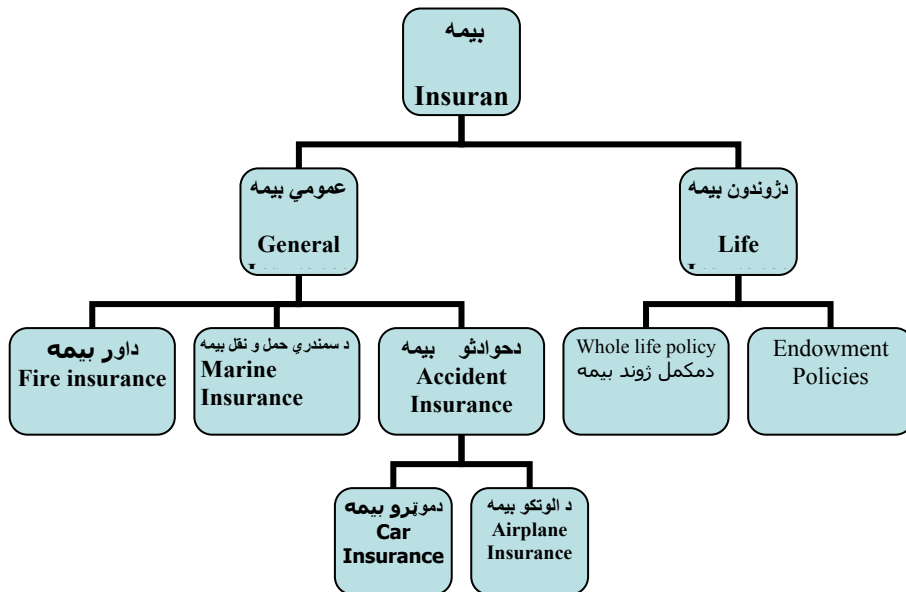
1. له یوه شخص څخه بل سړي یا بل ګروپ ته د زیان یا تاوان (Risk) نقلول.
2. په مساویانه توګه د ګروپ د ټولو غړو تر مینځ د تاوان شریکول.

بیمه د پرخوانی تاریخ لري داسې ثبوت شته چې (B.C ۳۰۰۰) قبل المسیح کلونو کې چینایي تجارانو د خطر (رسک) د شریکولو تخنیک کارولو³⁶.

له اسلام څخه وړاندې په عربو کې بیمې ته ورته کارونو رواج درلود چې له هغې جملې څخه ځینو د اسلام له راتګ څخه وروسته هم جواز وموند. معاصره بیمه په اروپا کې له صنعتي انقلاب څخه وروسته مینځته راغله. د اور بیمه د لومړي ځل لپاره په کال ۱۵۹۱

کې د اور د ټولنې چې د (Feuer Casses) په نوم یادیده جوړه شوه. د ژوندون د بیمې لومړۍ پالیسي په کال ۱۵۳۶ کې د جون په ۱۸ نیټه د لندن د بیمه ګرو (Underwriters) د یوه ګروپ لخوا جاري شوه.

د بیمه طبقه بندي د لاندې چارټ په وسیله بنودلای شو:

د بیمې د کار و بار مهمې موخې (اهداف) په لاندې ډول دي:

- د کور د مشر د ناڅاپي مړینې په صورت کې د وارثینو لپاره د ژوند د اړتیاوو برابرول.
- د کومې حادثې په صورت کې له اقتصادي تاوان څخه ځان ژغورنه.
- له دندې نه د تقاعد په صورت کې دارینو شیانو تهیه کول، د ماشومانو د زده کړې او واده لپاره د لګښت برابرول.

• له مخکې نه د راتلونکي ناخاپي مالي تاوان تدارک يا بند وبست.

بیمه د اسلام له نظره:

د بیمې په اړه د اسلامي علماؤ له بحثونو او کنفرانسونو څخه دا جوتیږي چې د دوی په مینځ کې یو توافق شته او هغه دا چې د بیمې مفکوره (کانسټ) او اهداف له اسلام سره تضاد نلري، ځکه چې دا په ټولنه کې یو له بل سره مرسته او همکاري تقویه کوي. د نبی کریم صلی الله علیه وسلم او د هغه د اصحابو کرامو له عملي ژوند څخه دا ثابتیدي شي چې شریعت د بیمې مخکې ذکر شوي اهداف منلي دي.

یوازینی اختلاف چې اسلامي علماء یې له اوسنی مروجې بیمې سره لري هغه دا دی چې په بیمه کې سود، غرر[غرر هغه وخت مینځته راځي کله چې عواقب یا انجام دیوه قرار داد یا سودا مبهم پاتي شي]. قیمار، جهالت او داسې نور عناصر وجود لري او دغه شیان د اسلام د اصولو خلاف دي او ضروري ده چې د بیمې له کار و بار څخه دغه غیر شرعي عناصر لرې کړي شي، زیات شمیر اسلامي علماء همدغه پورته نظر لري چې مشهور یې دا دي: مفتي محمد شفیع، مولانا مودودي، شیخ احمد ابراهیم، ډاکتر مصلح الدین او داسې نور.

د بیمې دکار و بار د بڼه چلښت لپاره، اسلامي علماء وايي چې دا باید د دوه اړخیزې همکارۍ (ضمانت) او دوه اړخیز مسئولیت په بنا تر سره شي، د بیمې لپاره لاسته راغلي پیسې باید په داسې لارو چارو وگمارل شي چې شرعا جواز ولري لکه (مشارکت، مضاربت...) تر څو د سود مخنیوی وشي. مخکې له دې څخه چې د بیمې په اړوند نور بحث وکړو لارمه ده چې لومړی د قرارداد اسلامي اصول وڅیړو، ځکه بیمه هم یو ډول قرارداد دی.

د قرارداد اسلامي اصول:

۱- د څه په اړه چې قرار داد کېږي هغه باید له اسلامي اصولو سره تضاد ونه لري: تر موضوع لاندې ماده یا خدمت باید له اسلامي لارښوونو سره په تضاد کې نه وي او هر هغه شي چې د اسلام له نظره ناروا دی د هغه پیر و پلور او یا په هغه باندې قرار داد کول روا نه دي، لکه د شرابو، د خوگ د غوښې، فاحشې او داسې نورو پیر و پلور چې دا ټول ناروا دی، نو که څوک له چا سره په دې قرار داد وکړي چې هغه به ورته شراب راوړي یا جوړوي دا ناروا عمل دی.

1. په قرار داد پورې د تړلې مادې موجودیت:

تر موضوع لاندې ماده باید په فزیکي شکل وجود ولري او یا باید خرڅونکی په دې قادر وي چې هغه خرڅ شوی توکی اخستونکي ته وسپاري. کومې معاملې چې په بې باوري مشتملې وي، د موجودیت په اړه یې د ناپیژندنې (جهل) او یا بل خطر موجود وي د اسلام له نظره دا ډول معامله منع ده. د دغسې معاملې بیلگې په لاندې ډول سره دي:

- میوې د فصل په پیل او په ونه کې خرڅول پداسې حال کې چې کیفیت او جنسیت به یې وروسته څرگند یږي.
- د هغو ماهیانو خرڅول چې تراوسه په جاري اوبو کې دي.

په عمومي ډول زیاتره اسلامي علماء په دې نظر دي چې د هر هغه شي خرڅول ناروا دي کوم چې وجود ونلري او دوی په لاندې حدیث شریف باندې استدلال کوي:

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ عَلَى رَجُلٍ بَيْعٌ فِيمَا لَا يَمْلِكُ³⁷

ترجمه: عمرو بن شعيب له خپل پلار له خپل نیکه څخه وایی: رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وفرمایل: نشته په سرې د هغه څه خرڅول چې نه یې لري.

له دغه قانون څخه یوازینی استثنا بیع سلم (دسلم خرڅلاو) دی په کوم کې چې اخستونکی پیسې له وړاندې نه په داسې حال کې ورکوي چې د هغه شي تسلیمول به په

37- المصدر: النسائي، الكتاب: البيوع، الباب: ماليس عند البايع، رقم الحديث: 4533

یوه ټاکل شوې نیتیه کې وروسته کېږي. علماء بیع سلم تر هغو توکېو پورې محدودوي کوم چې معین یا ټاکل کېدی شي په شکل، جنسیت او مقدار سره، لکه قلم چې په بازار کې په هغه شان نور قلمونه هم وجود لري او یا موټر. او کوم شي چې خرڅول یې ناروا دي هغه څه دي چې وجود ونه لري لکه آس ټول اسونه مختلف دي او په جنسیت کې سره توپیر لري.

ددغه حدیث په اړوند چې پورته ذکر شو(مه خرڅوئ هغه شي چې تاسې یې نه لرئ) علماء مختلف تعبیرونه وړاندې کړيدي چې لاندې ذکر کېږي: (38)

i. ، مه خرڅوئ هغه څه چې تاسې یې نه لرئ، دا معنی ورکوي چې کوم شي چې له تاسو سره د خرڅلاو په وخت کې وجود ونلري یا ستاسو په ملکیت کې نه وي هغه شي مه خرڅوئ، یوازینی استثناء بیع سلم ده چې مخکې ذکر شوه.

ii. د حدیثو علماء په عمومي ډول سره بیا په دې نظر دي چې دغه حدیث (مه خرڅوئ هغه څه چې تاسې یې نه لرئ) په یو خاص قسم شیانو (غیر مثلي شیانو) پورې اړه لري او هغه شیان یا تجارتي توکي چې مثلي دي او په مارکېټ کې پیدا کېږي د هغې خرڅول جایز دي و لو که د خرڅلاو په وخت کې له پلورونکي سره نه وي ځکه دغه شیان په آسانی سره عوض کېدی شي او په مارکېټ کې وجود لري. امامي شافعي هم داسې ویل چې یو څوک کولی شي چې داسې یو شي خرڅ کړي چې ورسره موجود نه وي په دې شرط چې معین (ټاکلی) شیز نه وي ځکه د ټاکلیو شیانو برابرول نه شي یقیني کېدلی.

iii. ځینو نورو علماء بیا ددې حدیث تعبیر داسې کړی چې د هغه شي خرڅول منع دي کوم چې له پلورونکي سره وجود ونلري او پلورونکی په دې قادر نه وي چې هغه شي اخستونکي ته ورتسليم (برابر) کړي. دغه نظریه د مالکي فقهاوو او ابن تیمیه ده، دوی وایي چې د حدیث شریف هدف یوازې د شي ملکیت ندی بلکې مراد یې په دې باندې د پلورونکي قدرت او توان دی چې نوموړی شي اخستونکي ته برابر او تسلیم کړي دوی

³⁸ - Islamic law of contract and business transaction د داکټر محمد طاهر منصور لیکلې

وايي که د دغه حدیث هدف د خرڅلاو په وخت کې د شي ملکیت وای نو بیا بیع سلم او داسې ډېرې نورې معاملې تر دې حدیث لاندې راځي. او دا هم وایي چې ځنې وخت یو څوک د یوه شي مالک وي مگر په دې نه توانېږي چې هغه شي اخستونکي ته ورتسليم کړي چې په دې صورت کې هم معامله یا سودا ونه شوه.

خلاصه:

۱- له پورته بحث څخه دا څرگندېږي چې له دغه حدیث شریف څخه اصلي هدف د پلورونکي قدرت دی چې هغه شي چې خرڅوي یې اخستونکي ته مهیا کولی او تسلیم کولی شي او که نه، نو که چیرې څوک ددې قدرت ولري چې یو شي چې فعلا ورسره وجود ونه لري اخستونکي ته مهیا کړي هغه کولی شي چې هغه شي وپلوري سره له دې چې د خرڅلاو په وخت کې ورسره موجود نه وي، د بیلگې په توگه د کور جوړونې کمپنۍ کولی شي مخکې له دې څخه چې کورونه جوړ شي کورونه وپلوري ځکه هغه کمپنۍ ددې توان لري چې کورونه جوړ کړي.

2. له قرار داد څخه مطلوب اهداف باید د اسلامي اصولو یا د الله (ج) د حکم خلاف نه وي. د هغه هدف لپاره چې یوه معامله یا قرارداد کېږي هغه اهداف باید له اسلامي شریعت سره په تضاد کې نه وي د بیلگې په توگه که چاته دا معلومه وي چې یو سړی د یوه بل شخص د وژلو لپاره وسله اخلي په هغه سړي باندې وسله (ټوپک) خرڅول ناروا دي.

3. قرار داد باید د لاندینو عناصرو څخه پاک وي:

* قمار

* غر

* غبن فاحش: غبن فاحش د ډېر زیات تاوان معنی ورکوي چې د دوکې او یا غلطې بنودنې په وجه د قرار داد یا سودا یوه اړخ یا شخص او پارټی ته رسیږي. که چیرې د هغه شي قیمت چې پرې خرڅ شوی دی او د مارکېټ د اصلي قیمت تر مینځ لږ توپیر وي

ديته غبن يسيير (لږ غبن) وايي او په عمومي ډول سره تبار په دې پسې نه گرځي او ډېر د تشويش وړ نه دی په غبن يسيير سره قرار داد يا سودا نه فسخته کېږي.

• اکراه: اکراه دېته وايي چې په زور او جبر سره څوک مجبور کړي شي چې يوه معامله [خرڅلاو، او داسې نور تر سره کړي] دغه ډول معامله د اسلام له نظره ناروا ده.

د مروجې بيمې خلاف د اسلامي علماوو دلايل:

مروجه بيمه دغه لاندې غير شرعي عناصر لري:

1. د غرر عنصر: د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د ډېرو احاديثو په رڼا کې هر هغه خرڅلاو چې غرر په کې شامل وي منع کړی شويدي. په بيمه کې د لوړې درجې غرر وجود لري. د غرر صفت په بيمه کې په څلور ډوله ليدل کېږي:

a. په موجوديت کې: غرر د جبران (معاوضې) د مبلغ موجوديت غير يقيني (غير معين) دی ځکه چې يوازې د حادثې د پېښېدو په صورت کې ورکول کېږي او هغه په خپله غير معينه ده.

b. د مقدار غرر: دغه بيمه کړی شوی د قرار داد په وخت کې په دې نه دی خبر (نه پوهېږي) چې د حادثې د پېښېدو په صورت کې يا د هغه د مال او ملکيت د خرابېدو په صورت کې به نوموړی څومره جبران تر لاسه کوي.

c. د جبران د ورکولو (تاديې) په اړوند غرر: په بيمه کې د جبران د ورکولو وخت نا معين او نا ټاکلی دی.

2. د قمار عنصر: د بيمې په قرار داد کې بيمه کونکی هغه پيسې له لاسه ورکوي چې پدې مورد يې هغه د بيمې کمپنۍ ته ورکوي او په بل صورت کې يعنې که حادثه پېښه شي کمپنۍ ده ته د هغه مبلغ څو چنده ورکوي کوم چې ده کمپنۍ ته ورکړی دي. او دغه شيان بيمه قمار ته نژدې کوي.

3. د سود عنصر: د بيمې د مخالفينو بل دليل دا دی چې په بيمه کې په دوه ډوله سود شته دی: لومړی دا چې د بيمې کمپنۍ د بيمې په نامه اخستل شوي پيسې په حکومتي اسنادو کې چې سود ورکوي په کار اچوي. دوهم دا چې هغه مبلغ چې بيمه کونکی يې کمپنۍ ته ورکوي له هغه سره توپير لری کوم چې نوموړی به يې د جبران په شکل تر لاسه کوي او د همدې توپير له امله دا د سود تر عنوان لاندې راځي.

د بيمې دکار و بار دکنترول اسلامي اصول:

1. (بيمه) بايد په دوه اړخيزه ضمانت او همکارۍ بدله شي دکومو اهدافو لپاره چې بيمه په لومړيو وختونو کې جوړه شوه ډېر سپيڅلي وو او هغه دا چې که يوه غميزه واقع شي د هغه تاوان يا ضرر به په مشترک ډول سره گالل کېږي او يو کس به د هغه بوج ته يوازې نه پاتې کېږي، مگر د اوسنۍ بيمې سيستم داسې جوړ شوی چې په هغه کې د بډايانو يو وړوکی گروپ غواړي چې په دې نامه د ټولني پيسې راجمع کړي او بيا دغه پيسې د خپلې شخصي گټې په منظور وکاروي او خپل کار و بار ورباندې کوي. اسلامي بيمه بايد يو له بل سره د مرستې په جذبه او يو له بل سره د دوه اړخيزې همکارۍ او ضمانت په بنا جوړه شي، که له چاسره مرسته کېږي هغه بايد له هغه گډ مالي حساب څخه وشي کوم چې په دې منظور جوړ شويدي او هدف يې دگټې گټل نه دي. د بيمې کمپنۍ دگټې په منظور د هغه مالي حساب پيسې په کار اچولی شي چې د پانگونې (Investment) په خاطر جوړ دی.

2. د پانگونې اسلامي طريقه بايد وکارول شي: اسلامي بيمه کمپنۍ بايد په هغو لارو کې پيسې وکاروي چې شريعت يې جواز ورکوي، له سود او غرر څخه پاکې وي، لکه مشارکت، مضاربت او داسې نور. معلومه ده چې اوسنۍ بيمه خپلې پيسې په سودي کار و بار کې کاروي او هم په کې د غرر او قمار عناصر ليدل کېږي چې دا شرعا ناروا دي.

تکافل یا اسلامي بیمه:

اسلامي فقهاوو ددې لپاره چې د بیمې اسلامي عوض یا بدیل یې وړاندې کړی وي ډېر کار کړی او په دې اړوند له ډېرو کنفرانسونو او بحثونو وروسته دې نتیجه ته رسیدلي چې تعاوني شرکت د اوسنۍ غیر اسلامي بیمې بڼه بدیل کېدلی شي. ځکه په دې سیستم کې ګټه په خپله د بیمې د پالیسۍ لرونکو تر مینځ شریکه وي، خو دغه وړاندیز په بیمه کې د شخصي سکتور رول محدودوي یا په بل عبارت شخصي سکتور ته پکې څه رول نه ورکول کېږي.

ځینو علماؤ ددغه مشکل د له مینځه وړلو په منظور د اسلامي بیمې د یو بل شکل وړاندیز وکړ چې هغه ته د تکافل سیستم (سکیم) وایي کوم چې د تبرع او مضاربت په عناصرو ولاړ دی. "تکافل" د مشترک ضمانت معنی ورکوي. د تکافل هدف د یو ګروپ یا یوې ډلې د غړو تر مینځ دوه اړخیزه (mutual) مرسته ده. یا په بل عبارت تکافل د ملکیت یا مال د زیانمن کېدو په صورت کې د یوه ګروپ د غړو تر مینځ د مشترک ضمانت یوه طریقه ده، د ګروپ غړي په دې توافق کوي که چیرې یو د دوی څخه د څه ناورین یا حادثې ښکار کېږي، نو هغه ته به یو معین مقدار پیسې ورکول کېږي، ټول غړي د تکافل هڅه کوي چې له ضرورت مند سره مرسته وکړي. د تکافل غړي په کلني ډول سره یو معین مقدار پیسې کمپنۍ ته ورکوي دغه سهم (پیسې) بیا په دوو برخو ویشل کېږي، یو لوی مقدار ددغه پیسو د پانګونې حساب ته ځي او د اعانه ورکونکي یا د پیسو د مالک ملکیت پاتې کېږي. هغه بله برخه چې نژدې ۲-۵% پورې اعانه تشکېلوي د وقف حساب ته ځي او تبرع تصور کېږي.

د تکافل کمپنۍ دغه مجموعي پیسې د مضاربت په کار و بار اچوي او یا په بل داسې کار و بار چې شرعا جواز ولري لکه مشارکت او داسې نور او که څه ګټه وشي هغه د مخکني نسبت په حساب د پانګونې او د وقف له حساب سره یو ځای کېږي یعنې د ګټې د څخه تر ۵% پورې د وقف حساب ته ځي او پاتې نوری د پانګونې حساب (سرمایه) ته.

د تکافل هدف شاید د ژوندون بیمه وي او یا د خطر په مقابل کې د ملکیت او مال بیمه کول (Risk insurance of property)، که چیرې مخکې له دې څخه چې د بیمې مودت ختم شي بیمه کړل شوی شخص مړ شي د ژوندون د بیمې په صورت کې او یا د چا په ملکیت باندې کوم خطر (تاوان) راشي کوم چې بیمه کړی شوی دی، نو په دې صورت کې به کمپنۍ نوموړي شخص ته هغه پیسې بیرته سپاري کومې چې هغه د پانګونې په حساب کې اچولې دي، سره له هغه ګټې چې په دغو پیسو شویده. او بل عنصر د وقف له حساب څخه به جبران کېږي تر څو اړتیا یې رفع شي او یا تر یوه معین حده د تاوان جبران وشي. څرنګه چې دغه کمپنۍ د پانګونې اسلامي طریقه کاروي نو دا د سود څخه پاکه بیمه ده، قیمار او غرر نشته پکې او که چیرې لږ شان ته غرر په کې وي هم هغه دومره حد ته نه رسیږي چې د تکافل د تحریم سبب شي.

د تکافل یا اسلامي بیمه (کمپنۍ) (39) لست:

عربي هیوادونه:

نوټ: د لاندنیو کمپنیو له جملې څخه ځنې سره له دې چې پوره د تکافل کمپنۍ نه دي مګر بیا هم د تکافل له کار و بار سره تړاو لري، نو ځکه په دې لست کې شامل کړی شوي دي.

هیوادونه Country(s)	کلونه Year(s)	کمپنۍ Company(s)
بحرين	1992	السلام اسلامك تکافل کو Al-Salam Islamic Takaful Co.

³⁹ - د تکافل دغه لست له لاندینیو ویب پاڼې نه تر لاسه شوی:

Al-Aman cooperative insurance (al-Rajihi)		S.Arabia
گلوبل اسلامك انشورنس كو. Global Islamic Insurance Co.	<i>n.d</i>	S.Arabia/Bahrain سعودي عربستان، بحرين
انتر نشنل اسلامك انشورنس كو. International Islamic insurance co.	<i>n.d</i>	S.Arabia/UAE متحدہ عربي امارات، سعودي
اسلامك عرب انشورنس كو. Islamic Arab insurance co. (Dallah al-Baraka group)	1979	S.Arabia سعودي عرب
اسلامك عرب انشورنس كو. Islamic Arab insurance co. (IAIC)	<i>n.d</i>	S.Arabia/UAE متحدہ عربي امارات، سعودي
اسلامك كواپريٽو فار انشورنس اف انوسٽيمنٽ انڊ ايڪسپورت ڪريڊيٽ Islamic corporation for insurance of investment and export credit	1995	S.Arabia سعودي عربستان
اسلامك انشورنس انڊ كو Islamic insurance and reinsurance Co.(IIRCO)	1985	S.Arabia/Bahrain بحرين، سعودي

بحرين اسلامك انشورنس كو. Bahrain Islamic insurance co.	1992	بحرين
اسلامك انشورنس انڊ ري انشورنس كو. Islamic insurance and Re- insurance Co.	1985	بحرين
شركة التكافل الاسلاميه Sharikat Takaful al-Islamiyah	1983	بحرين
تکافل انٽرنشنل Takaful international	1989	بحرين
اسلامك انشورنس كو. پي ايل سي. Islamic insurance Co. Plc.	<i>n.d</i>	اردن Jordan
انٽرنشنل ڪمپني فار كواپريٽو انشورنس International company for cooperative insurance	<i>n.d</i>	كويت Kuwait
قطر اسلامك انشورنس كو. Qatar Islamic insurance Co.	1994	قطر Qatar
الامانه كواپريٽو انشورنس (الراجحي) 1985	1985	سعودي عربستان

تکافل اسلامک انشورنس کو. بحرین Takaful Islamic insurance Co.Bahrain	n.d	S.Arabia/Bahrain سعودي عربستان. بحرين
البرکة انشورنس کو. Al Baraka insurance Co.	1984	سودان
اسلامک انشورنس کو. Islamic insurance Co.	1979	سودان
شیکن انشورنس کو. Sheikan insurance Co.	n.d	سودان
دي نیشنل ري انشورنس کمپني (سودان) The national Re-insurance company (Sudan) Ltd.	n.d	سودان
دي یونایتید انشورنس کمپني (سودان) The united insurance company (Sudan) Ltd.	1968	سودان
وطني کوآپریٹو انشورنس کو. National cooperative Ins Co. (NCCI)	1989	سودان

		عربستان
اسلامک انٹرنیشنل انشورنس کو. (سلمت) Islamic international insurance Co. (salamat)	1985	S.Arabia/UAE متحدہ عربي امارات، سعودي عربستان
اسلامک تکافل انڈر ریتکافل کو. Islamic Takaful and Re- Takaful Co.	1986	S.Arabia/Bahamas بحاماس، سعودي عرب
اسلامک تکافل اینڈ ریتکافل کو. (بحاماس) Islamic Takaful and Re- Takaful Co. (Bahamas)	1983	Bahamas بحاماس
اسلامک یونیورسل انشورنس Islamic universal insurance	n.d	S.Arabia/Bahrain بحرين، سعودي عربستان
نیشنل کوآپریٹو انس کو. National cooperative Ins Co. (NCCI)	1986	سعودي عربستان

تکافل اند ریتکافل کو Takaful and Re-Takaful Co.	1993	Brunei بروناي
تکافل اب برهه Takaful Ab birhad	1993	Brunei بروناي
لايف تکافل Life Takaful (pte)	1999	بنگلديش
جنرل تکافل General Takaful (pte)	1999	بنگلديش
سيريكات تکافل اندونيشيا Syarikat Takaful Indonesia	1999	اندونيزيا
پي تي اسورنسي تکافل کپلورگه PT Asuransi Takaful keluarga	1994	Indonesia اندونيزيا
پي تي اسورنسي تکافل اموم PT asuransi Takaful Umum	1994	Indonesia اندونيزيا
پي تي سريکات تکافل Pt Syarikat Takaful	1994	Indonesia اندونيزيا
تکافل اشورنس Takaful Ashurans	1994	Indonesia

Watania co-operative insurance Co.		
بيست لڈ ايتهمين تونيس سعودي BEIT Iadat Ettamine Tounsi Saudi (Best Re)	1985	Tunisia تونس
الينس اشورنس Alliance insurance	1985	متحدہ عربي امارات
Oman insurance Co. عمان اشورنس کو.	1985	متحدہ عربي امارات
دي اسلامك عرب اشورنس کو. The Islamic Arab insurance Co.	1980	متحدہ عربي امارات

غير عرب اسلامي هيوادونه

انشورنس اسلام تيب سيندي برهه Insurance Islam TAIB sendirian Berhad (IITSB)	1993	Brunei بروناي
تبونگ امانه اسلام Tabung Amanah Islam	1993	Brunei بروناي

Takaful asuransi		اندونيزيا
اسين ريتكافل اتيرنيشنل	1997	Malaysia
Asian Re-Takaful international (L) Ltd. (ARÝIL)		ماليزيا
اسين تكافل گروف	1996	Malaysia
Asean Takaful group (ATG)		ماليزيا
سيريكټ تكافل ماليزيا بهېد	1984	Malaysia
Syarikat Takaful Malaysia Bhd.		ماليزيا
تكافل نيشنل بهېد	1993	Malaysia
Takaful national Bhd		متليزيا
احلاس سيگورته	1993	Turkey
Ihlas sigorta As		تركيه

نهم فصل

په اقتصاد کې د حکومت رول

• حکومت او د حکومت دندې:

اسلامي حکومت: هغه حکومت ته ویل کیږي چې قدرت او سلطه پکې د الله (جل جلاله)، وي، يعنې د الله تعالی دین پکې حاکم وي. په دغه حکومت کې د الله (جل جلاله) رضا تر ټولو لوړ هدف، اسلامي شریعت اساسي قانون، ولس مشر د الله (جل جلاله) خلیفه دی او وظیفه یې د الله (جل جلاله) د اوامرو پلي کول دي، ټول قوانین باید د قرآن او احادیثو په رڼا کې جوړ شي.

اسلامي اقتصادي سیستم دکمونستي اقتصادي سیستم برخلاف یو آزاد سیستم دی خو دغه آزادي بې پولې نه ده بلکه د شریعت تر چوکاټ پورې محدوده ده، نوځکه پدې سیستم کې د حکومت رول لږ خو مهم دی، حکومت د اقتصادي بې عدالتۍ د له مینځه وړلو او اقتصادي ثبات راوستلو په شان مهمې دندې په غاړه لري، د مثال په توگه حکومت وظیفه لري د انحصار (مناپولۍ)، مخنیوی وکړي او داسې نور.

همدارنگه د ځینو عام المنفعه شیانو برابرول هم د حکومت کار دی، په ځانگړې توگه هغه دکومو لپاره چې شخصي سکتور زړه نه ښه کوي او یا ډېرو لوړو مصارفو ته اړتیا لري لکه د امنیت ساتنه، ښوونه او روزنه، ساینس او تکنالوژي، بریښنا ....

له نبي کریم صلی الله علیه وسلم نه روایت دی!

حَدَّثَنَا أَبُو خَدَّاشٍ وَهَذَا لَفْظُ عَلِيٍّ عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثًا أَسْمَعُهُ يَقُولُ الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْكَلْبِ وَالْمَاءِ وَالنَّارِ 40.

⁴⁰ - المصدر: سنن أبي داود، الكتاب: البيوع، الباب: في منع الماء، رقم الحديث: ٣٠١٦

ترجمه: ابو خدش (رضي الله عنه) روايت كړې او دا لفظ د علي دى چې د نبي كريم (عليه السلام) له مهاجرو ملگرو څخه له يوه مهاجر نه يې روايت كړى وايي: له نبي كريم (ص) سره مې درى ځله په غذا گډون كړى، اوريدل به مې چې فرمايل يې: مسلمانان په دريو شيانو: ورشو، اوبو او اوركې سره شريك دي.

له اور څخه مونږ د انرژۍ مفهوم اخستلاى شو، ددې لپاره چې طبيعي زيرمې (گاز، اوبه، تيل)، انرژي (بريښنا ...) ټولو عوامو ته په عدل سره وويشل شي ددغو شيانو ملكيت بايد له حكومت سره وي نه له شخصي سكتور سره ځكه په حكومت كې ټول خلك سره شريك دي او كه د ضرورت په بنا شخصي سكتور ته ورکړل شي نو بيا بايد د انحصار مخه ونيول شي او حكومت بايد د عوامو حقوق خوندي وساتي او بيخايه د نرخونو د لوړوالي مخنيوى وكړي.

د امام غزالي د قول مطابق حكومتونه په څلور ډوله دي چې ټول په يوه وخت كې وجود لري:

I. حكومت العليا (شريعة): د شريعت حكومت هغه چې د خلكو په ظاهر او باطن دواړو باندې يې حكم چلېږي يعنې د خلكو باطن او ظاهر، خاص او عام دواړه د شرعي احكامو تر حكم او اثر لاندې دي.

II. د خلفاوو، شاهانو او يا اميرانو حكومت: دغه حكومت د ټولني په عمومي مسائلو كې د لاس وهنې يا اداره كولو قدرت لري او ددې لپاره چې د يوه هيواد ادارې په ښه ډول سره وچلېږي قوانين جوړولى شي خو د دوى قدرت يوازې تر اجتماعي امورو پورې محدود وي او د خلكو په شخصي امورو باندې قدرت نه لري د دوى امرونه يا حكمونه په خاص او په عام دواړو باندې مشتمل دي مگر په ظاهر د خلكو نه په باطن باندې.

III. د علماوو حكومت: چې هغوى د انبياو (ع) وارثان دي، حكومت يې يوازې د خاصو خلكو پر باطن باندې دى او عام خلك د دوى تر حكم لاندې نه راځي او په ظاهر د خلكو يې هم حكم نشي عملي كېدلى.

IV. د داغيانو حكومت: د دوى حكومت يوازې په باطن د عامو خلكو مشتمل دى يعنې عام عوام د دوى تر اغيزې او اثر لاندې راځي.

ددې لپاره چې په يوه هيواد كې ښه او پياوړى حكومت وجود ولري لازمه ده چې دغه پورته ټول ذكر شوي حكومتونه او يا اشخاص موجود وي او يو له بل سره همكاري ولري او په گډه سره د عوامو دسوكالۍ لپاره كار وكړي، كه چيرې له دغو پورته ذكر شويو كسانو څخه كوم يو نه وي نو بيا په درست ډول سره حكومت نشي چلېدلى د بيلگې په توگه كه علماء له مينځه لاړ شي نو په عالمه طبقه باندې به اثر او حكومت له مينځه ولاړ شي او گډوډي به رامېنځ ته شي، نو لازمه ده چې حكومت دغه ټول پورته ذكر شوي حكومتونه قبول كړي او له هغو سره د تفاهم له لارې د هيواد اداري چارې پر مخ بوځي له بده مرغه په تيرو وختونو كې زمونږ حكومتونو دغو مسايلو ته پام نه دى كړى او په يوازې سر «حكومت د اميرانو» سره يې د هيواد چلونې هڅې كړيدي او دغه نور حكومتونه (حكومت العليا) (الشريعة)، د علماء حكومت، او داغيانو حكومت) يې له پامه غورځولى و او د دوى دغه عمل زمونږ دگران هيواد افغانستان د تباهي سبب شويدي.

د حكومت دندې:

دحكومت مهمې دندې عبارت دي له:

1. د غريبۍ او بيكارۍ له مينځه وړل
2. د پيسو د حقيقي ارزښت ساتنه
3. د قانون (شريعت) عملي كول
4. د ټولنيز او اقتصادي عدالت تايمينول
5. د امنيت ساتل او په عادلانه ډول د عايد ویش
6. نړيوالې اړيکې او قوي دفاع

اوس به په لنډ ډول د حکومت دغه پورته ذکر شوي دندې وڅيړو:

۱- د غريبې او بیکارۍ له مینځه وړل:

څرنگه چې اسلام پدې نظر دی چې د ټولو وسایلو اصلي مالک الله (ج) دی، مال او ثروت مونږ ته د امانت په ډول راکړل شويدي، نو دا باید د الله تعالی د اوامرو مطابق وکارول شي، حکومت پدې کې اهم رول لري، د زکات ټولول او ویش د حکومت کاردی، حکومت باید د وسایلو په استعمال کې هغه کارونو ته اولویت حق ورکړي چې عوامو ته د کار ډېر شرایط برابرکړي او ټولنی ته گټور وي، ددې هدف د تحقق لپاره حکومت دوه لازې لري:

لومړی پلان کول: حکومت باید داسې پلان جوړکړي ترڅو وسایل په هغه سکتور کې وکارول شي د کوم چې اړتیا او فایده چې ډېره وي او ددې تر څنګ د انفلاسیون مخنیوی هم وکړي.

دوهم د اقتصادي زیربنا برابرول: د هر هیواد د اقتصادي پرمختګ لپاره د فزیکي او ټولنيزې زیربنا موجودیت اړین دی او بې لډېنه پرمختګ ناشونی دی، دغه فزیکي زیربنا لکه د سرکونو جوړول، بنسونه او روزنه، ډېرو لوړو مصارفو ته اړتیا لري او شخصي سکتور ورته کمه پاملرنه کوي ځکه گټه یې کمه ورته بریښي، نو دا زیربنا باید حکومت برابره کړي.

۲- د پیسو د اصلي ارزښت ساتنه:

د نني عصر یو لوی مشکل د انفلاسیون مسلسل زیاتوالی او ددې په وجه د پیسو د اصلي ارزښت کمی دی، نو ددې مشکل د حل لپاره حکومت باید په خپلو اقتصادي پالیسیو کې له احتیاط څخه کار واخلي.

۳- قانون او نظم: د قانون عملي کول او د ټولني امنیت ساتل د حکومت له اصلي

دندو څخه دي، ترڅو چې په کومه ټولنه او هیواد کې نظم او قانون پلی شوی نه وي ترهغې پورې هلته اقتصادي پرمختګ مینځته نشي راتلی، په بې امنه هیواد کې څوک پانگه اچونې ته زړه نه ښه کوي. پانگه د هغه مرغه په شان ده چې همیش په هوا کې گرځي او د ښه مناسب او پور امنه ځای په لټه کې وي او کوم ځای چې ورته ښه ښکاره شي هلته کېږي، نو حکومت باید داسې شرایط برابر کړي چې د پانگوالو توجه را جلب کړي. نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَمَنَى أَتَدْرُونَ أَيُّ يَوْمٍ هَذَا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ هَذَا يَوْمٌ حَرَامٌ أَفْتَدْرُونَ أَيُّ بَلَدٍ هَذَا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ بَلَدٌ حَرَامٌ أَتَدْرُونَ أَيُّ شَهْرٍ هَذَا قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا (41).

ترجمه: له ابن عمر (رض) څخه روایت دی وايي چې نبي کریم (ص) په منی کې وفرمایلي: آیا پوهیږئ چې دا کومه ورځ ده؟ دوی وویل چې الله (ج) او رسول ښه پوهیږي، ويې فرمایلي: دا حرامه ورځ ده، آیا پوهیږئ چې دا کوم ښار دی؟ دوی وویل چې الله (ج) او رسول یې ښه پوهیږي، ويې فرمایلي: دا حرام ښار دی، آیا پوهیږئ چې دا کومه میاشت ده؟ دوی وفرمایلي الله (ج) او د هغه رسول ښه پوهیږي ويې فرمایلي: دا حرامه میاشت ده، او ويې فرمایلي: پس الله پاک ستاسې وینې او ستاسو مالونه او ستاسو عزت او آبرو په یو او بل باندې داسې حرام کړي لکه ستاسو دغه ورځ، ستاسو په دغه میاشت کې ستاسو په دغه ښار کې. له دینه دا په ډاگه شوه چې د عوامو د ژوند او مال ساتنه د حکومت کار مسئولیت او دنده ده.

41- المصدر: صحيح البخاري، الكتاب: الادب، الباب: قول الله تعالى يا ايها الذين آمنوا لا يسخر قوم من...، رقم الحديث: ٥٥٨٣

۴- ټولنيز او اقتصادي عدالت:

د اسلام له نظره ټولو خلکو ته په يوه نظر کتل کېږي، د غريب او امير تر مينځ توپير نشته قانون او حکومت ورته په يوه سترگه گوري، نوځکه بايد هيڅ تبعيض ونه شي او حکومت بايد ټولو عوامو ته يوشان اسانتياوې او دکار شرايط برابر کړي. او هم شخصي سکتور وڅاري ترڅو دکارگرواو مصرف کونکو سره بې عدالتي ونشي

نبي کریم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا وَاصِلُ الْأَحْدَبِ قَالَ سَمِعْتُ الْمَعْرُورَ بْنَ سُوَيْدٍ قَالَ رَأَيْتُ أَبَا ذَرٍّ الْغِفَارِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَعَلَيْهِ حَلَّةٌ وَعَلَى غُلَامِهِ حَلَّةٌ فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ إِنِّي سَابَبْتُ رَجُلًا فَشَكَانِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْبَرْتَهُ بِأَمِّهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ إِخْوَانَكُمْ حَوْلَكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيَطْعَمَهُ مِمَّا يَأْكُلُ وَلْيَلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ وَلَا تَكْلِفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ فَأَعْيَنُوهُمْ⁴²

ترجمه: معرور بن سوید وايي: ابوذر غفاري رضي الله عنه مې په داسې حال کې چې يوه نوې جامه (چپنه) يې اغوستې ده او يوه يې غلام اغوستې وه وليد، نو ددې پوښتنه مو ترې وکړله، ويې ويل يوه سړي ته مې ښکښلې وکولې، نو هغه له ما نه نبي کریم صلی الله عليه وسلم ته شکایت وکړ، ما ته نبي کریم صلی الله عليه وسلم وفرمايل: آیا د مور پيغور دې ورکړی؟ بيا يې وفرمايل: ستاسې وروڼه ستاسو چوپړيان دي، الله پاک ستاسې تر لاس لاندې گرځولي، نو د چا چې خپل مسلمان ورور تر لاس لاندې وي له هغه څه نه چې دی يې خوري هغه ته هم ورکوي او له هغه څه نه چې اغوندي يې هغه ته هم ورواغوندي، او داسې کار مه ورته سپاری چې په دوی زورور وي او که مو ورته وسپارلو بيا نو د هغه په سرته رسولو کې مرسته ورسره وکړی. له پورتنی حدیث څخه دا څرگندېږي چې د اصغری تنخوا او دکار د ساعتونو ټاکل د اسلام له نظره جواز لري

⁴² - المصدر: صحيح بخاري، الكتاب: العتق، الباب: قول النبي العبيد اخوانكم فاطعموا مما تأكلون، رقم الحديث:

۵- د امنيت تامين او په عادلانه ډول د عايد ويش:

د امنيت مهيا کول د اقتصادي پرمختگ لپاره لازمي شرط دی، په غير عادلانه ډول د عايد ويشل د بې امنۍ او گډوډۍ مهم عامل دی، د عايد غير عادلانه ويش د غريب او امير تر مينځ نفرت او کرکه پيدا کوي او غريب دې ته اړ باسي چې په نا مشروع لاره له اميرانو څخه مال تر لاسه کړي لکه غلا، قتل ...

د اسلام مبارك دين په هر څه کې د عدل مراعاتولو حکم کوي د حکومت لپاره دا پکار ده چې په ټولنه کې د شريعت او امر پلي کړي لکه د زکات راټولول، د ميراث اسلامي قانون پلي کول، له حرامو څخه منع کول د غلا او رشوت مخه نيول ... ددغو کارونو د ترسره کولو په وسيله په ټولنه کې د غريب او امير تر مينځ د عايد د لوی توپير د مينځ ته راتگ او زياتوالي مخنيوی کېدی شي.

۶- نړيوالې اړيکې او قوي دفاع:

يو اسلامي هيواد بايد له نورو هيوادونو او نړيوالو سره بڼې اړيکې ولري البته د اسلام تر قوانينو لاندې او ددې تر څنګ کفارو ته د اسلام بڼه تصور وړاندې کړي او له کفارو او نورو سره دکړيو لوظنامو او تړونونو مراعات وکړي. مگر ددې تر څنګ بايد د ملک د دفاع توان هم ولري لکه الله (ج) چې فرمايي:

وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَأَنْتُمْ أَعْلَمُ بِاللَّهِ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ،، (الأنفال: 59)

ترجمه: او تياروئ (اې مومنانو) لپاره (د جنگ) ددغو (ماتوونکو د عهد يا د مطلق کفارو) څومره چې توانيږئ (جمع کولی شئ) تاسې له قوت (اسباب د جنگ) چې وويروئ تاسې په دغه (قوت اوتيارۍ) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسې او نورکسان بې له دوی نه چې نه پيژنئ تاسې هغوی الله عالم دی په (عداوت د) هغوی او هر هغه څه چې

نفقة کوی تاسې له یوه شي په لاره د الله کې (لپاره د دین) پوره (بدل د هغه) به درکړی شي تاسې ته حال دا چې پر تاسې به ظلم ونه کړی شي (د ثواب په لږوالي او د عذاب په ډیروالي).

د اقتصادي پرمختګ لپاره د نړیوالو سره د بنو اړیکو ساتل اړین دي تر څو زموږ سوداګر پدې وتوانېږي چې له بهرنیو هیوادونو سره په ښه توګه تجارت وکړي شي او هم نور هیوادونه خصوصاً اسلامي هیوادونه تشویق کړي شي چې زموږ په هیواد کې پانګه واچوي تر څو عوامو ته د کار شرایط برابر کړي شو.

د حکومت د عاید سرچینې:

د یوه اسلامي حکومت د عاید لارې (سرچینې) په لاندې ډول دي:

1. زکات او عشر: زکات د اسلام څلورمه بنا ده، د زکات ورکول په هر بډای مسلمان باندې فرض دی، د زکات راټولول د حکومت دنده ده، له زکات نه د غریبې په له مینځه وړلو او عام المنفعه کارونو کې کار اخستل کېدای شي، عشر د ځمکې یا حاصل زکات دی.

2. عاید د طبیعي منابعو څخه: طبیعي منابع لکه معدن او کان، د تیلو زیرمې او داسې نور

3. وقف او صدقه: د ملکیت یا مال وقف (خاص) کول دي الله تعالی ته او هغه پدې ډول چې خپل مال د الله (ج) په لاره کې د مصرف لپاره ورکړی شي او صدقه هم د الله (ج) د رضا لپاره د مال مصرف ته ویل کېږي او صدقه په دوه ډوله ده یو واجب صدقه (زکات) او دوهم ډول نفلي صدقه ده. د اسلامي حکومت په موجودیت کې صدقه باید خلیفه (بیت المال) ته وسپارل شي، د اسلامي حکومت د نه موجودیت په صورت کې څرنګه چې د عوامو سره دا ویره وي چې د دوی مال (صدقات ...) به د الله

(ج) د اوامرو مطابق ونه کارول شي دوی کولی شي چې په مستقیم ډول صدقات مستحقینو ته ورکړي.

4. جزیه، خراج او خمس: کله چې کوم غیر مسلم د اسلامي حکومت اوامرو ته غاړه کېږدي حکومت د دوی د مال او ځان ساتلو دنده په غاړه لري لکه د نورو هیوادوالو په شان، حکومت له دوی څخه ددې په بدل کې ټکس (جزیه) اخلي. د جزیه په اړوند الله تعالی فرمایي:

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَمْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ.
(التوبة 28)

ترجمه: وجنګېږئ تاسې له هغو کسانو سره چې نه راوړي ایمان پر الله (ج) او نه په ورځې د آخرت باندې او نه حرام ګڼي دوی هغه چې حرام کړي دي الله (ج) او رسول د هغه او نه قبلوي دوی دین حق (اسلام) له هغو کسانو نه چې ورکړ شويدي دوی ته کتاب تر هغه پورې چې ورکړي دوی جزیه له لاسه حال دا چې دوی ذلیل وي.

خراج: که د اسلامي دولت لخوا د کفارو ځمکه فتحه شي او بیا دا ځمکه هغوی ته پرېښودل شي چې د ټکس (مالیې) په بدل کې یې وکړي، دیته خراج وايي. د لومړي ځل لپاره دغه پالیسي د حضرت عمر (رض) لخوا د سوريې او عراق په ځمکو کې عملي شويده، کله چې دغه سیمې فتحه شوي ځینو اصحاب کرامو غوښتنه وکړه چې دا باید د غنیمت په ډول په مجاهدینو وویشل شي، مګر حضرت عمر (رض) دا ونه منله ځکه چې دومره زیاته ځمکه مجاهدینو په موثر ډول نشوي کارولی نو ځکه یې د مالیې (خراج) په بدل کې د همغو ځای خلکو ته پرېښوده.

خمس: د غنیمت او معدن (سره زر، سپین زر ...) پنځمه حصه بیت المال ته ورکول فرض دي او دیته خمس وايي، الله (ج) فرمایلي دي:

وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ أَمْنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّفَقَّىٰ

ترجمه: او پوه شئ بيشکه هر هغه شي چې په غنيمت واخستل تاسې له يوه شي نه نو بيشکه الله (ج) لره دی خمس د هغه او له پاره د رسول او له پاره د خپلوانو (د رسول الله او لپاره) د يتيمانو او مسکپنانو او مسافرانو، که ايمان لرئ په الله (ج) او په هغو چې نازل کړيدي مونږ پر بنده خپل په ورځ د فيصلې کې هغه ورځ چې سره مخامخ شولې دواړه جمعې (ډلې) او الله (ج) پر هر شي باندې بنه قادر دی.

5. ټکس: که چيرې د حکومت لگښتونه يا بودیجه د پورته ذکر شوو منابعو څخه (زکات، عشر، خراج، جزيه، صدقات...) پوره نشي، نو بيا حکومت د ضرورت په اساس ټکس لگولی شي.

6. د وارداتو ټکس يا عشور (Import duty): عشور د لومړي ځل لپاره د حضرت عمر (رض) لخوا ولگول شو په هغو تجارانو چې اسلامي خلافت ته به يې تجارتي مالونه راوړل، ځکه په هغه وخت کې ايران او روم په هغو مسلمانو تجارو چې د دوی هيوادونو ته يې تجارتي توکي وړل د واړيدولو ټکس لگولی و، نو حضرت عمر (رض) متقابلا د دوی پر تجارو هم ټکس ولگولو. دا ټکس په کال کې يو ځل اخستل کېده.

7. د حکومت د عايد نورې لارې: که چيرې د حکومت اړتياوې د پورته ذکر شوو منابعو په وسيله پوره نشي بيا حکومت قرض اخستلای شي خو دا پور به بې سوده وي، ځکه چې سود حرام دی، ددې تر څنگ حکومت د ځينو پروژو د تمويلولو لپاره د مشارکې او مضاربې اسناد يا سرټيفيکېټ او سکوک (اسلامي بانډ) هم مارکېټ ته عرضه کولای شي.

اسم فصل

د اسلامي دولت مالي او پولې پالیسي

له مالي پالیسي (Fiscal Policy) نه هدف حکومتي مصارف او مالیه (ټکس) اخستنه ده. او په پولې پالیسي (Monetary Policy) يا پولې سياست کې د پیسو چاپول او د هغې د ارزښت د ساتنې لارې چارې شاملې دي.

په اسلامي دولت کې د مالي پالیسي اهداف:

په غیر اسلامي هیواد کې مالي پالیسي ددې لپاره کارول کېږي تر څو د خلکو لپاره په دنیا کې عظمي مادي گټه تر لاسه شي او د خلکو اخلاقي او روحي اړتیاوو ته توجه نه کېږي. د مالي پالیسي هدف د وسایلو بنه ویش، اقتصادي ثبات، اقتصادي وده (پر مختگ) او دعوایدو با انصافه ویش دی.

په اسلام کې مالي پالیسي د شرعي اهدافو مقاصد شریعه: حفظ الدین، حفظ العقل حفظ المال، حفظ النسل... د تر لاسه کولو یوه وسیله ده. مالي او پولې پالیسي باید داسې جوړې شي چې د عوامو د مادي بښگڼې تر څنگ د هغوی روحي او اخروي مفاد هم په کې خوندي وي. لنډه دا چې مالي پالیسي باید داسې جوړه شي چې د خلکو د اخروي گټو په نظر کې نیولو سره سره د هغوی د دنیوي ژوند سطحه لاسپسې بنه شي.

مالي پالیسي او د وسایلو ویش:

مالي پالیسي باید داسې جوړه شي چې د مادي او روحي (اخلاقي) اهدافو په لاسته

راوړلو کې مثبت رول ولوبوي. لږمي ده په يوه هيواد کې وسايل داسې استعمال او وکارول شي چې اسراف په کې ونشي او هم د راتلونکو نسلونو اړتياوې په نظر کې ونیول شي. شخصي او حکومتي سکتور بايد حلال يا روا شيان توليد کړي. دولت بايد د عوامو اړينو (ضروري) شيانو ته لکه بڼوونې، روغتيا، سرکونو او داسې نورو عام المنفعه کارونو ته توجه وکړي. ددې تر څنگ بايد دولت د هيوادوالو روحي روزنې ته هم پام وکړي.

د ابن خلدون په نظر هغه کارونه بايد وشي کوم چې عوامو ته ډېره گټه رسوي او داسې کار بايد ونشي کوم چې له گټې څخه يې تاوان ډېر وي. په ظاهره خو دغه خبره ډېره ساده معلومېږي مگر دا ډېره مهمه مسئله ده، ډېر ځلې زمونږ حکومتونو داسې کارونه کړي چې له گټې نه يې تاوان ډېر وي، د بيلگې په توگه د مطبوعاتو د آزادۍ تر عنوان لاندې په تلویزيون کې د داسې فلمونو او بدلو (سندرو) د خپرولو اجازه ورکول کېږي کوم چې زمونږ په ځوان نسل کې روحي او اخلاقي امراض خپروي او د هغې په نتيجه کې په ټولنه کې نا آرامي مينځته راځي او يا داسې مرضونه خپرېږي چې بيا يې دولت د کنټرول وس نلري. همدا شان په بازار کې د نامشروع توکېو خرڅلاو درواخله.

مالي پاليسي او اقتصادي ثبات:

د کال 1930 د لوی اقتصادي زوال (رکود، بحران) څخه وروسته اقتصادي مالي پاليسي د اقتصادي ثبات په لاسته راوړلو کې اهم مقام تر لاسه کړيدی. معنی دا چې د توليدي موثريت په بڼه کولو او د عمومي تقاضا په منظمولو او ترتيبولو کې اهم رول لري. د ابن خلدون په نظر اقتصادي زوال هغه وخت مينځته راځي کله چې له دولت څخه عوامو ته د پيسو انتقال بند شي.

د روپيو (پولي واحد) د ارزښت يا بيه ثابت ساتل د انفلاسيون کنټرول او اقتصادي پرمختگ لپاره اهم گڼل کېږي. د نرخونو ډير جگيدل او بنکته کېدل دواړه د اقتصادي ثبات او پرمختگ لپاره گواښ گڼل کېږي.

مالي پاليسي او اقتصادي وده:

د اقتصادي ودې (پرمختگ) لپاره مالي سيستم بايد داسې جوړ شي کوم چې عوام د کار کولو او سپما (Save) کولو څخه ډډه کولو ته ونه هڅوي، ډېر زيات ټکس لگول عوام د کار کولو او پانگونې (سرمایه اچونې) څخه منع کوي او پدې ډول د اقتصادي ودې (پرمختگ) په وړاندې خنډ گرځي.

په مخ په وده (وروسته پاتې) هيوادونو کې مالي پاليسي د شتمنۍ په توليد او زياتولو کې اهم رول لري. په اسلامي هيوادونو کې شتمني جوړول (Capital Formation) له هغې پانگونې (سرمایه گزاري) څخه عبارت ده کوم چې د بشري قوې او مادي وسايلو په پرمختگ او وده کې او هم د عوامو په اخلاقي او روحي روزنه کې اغيزمنه واقع شي.

د مالي پاليسۍ هدف له ټولو وسايلو څخه عظمې کاراخيستنې، خلکو ته د کار برابرول او د بيکارۍ له مينځه وړل گڼل کېږي. احتکار په اسلام کې ناروا او زکات په هر مسلمان باندې چې صاحب د نصاب وي فرض کړی شوی چې دا ټول په اقتصادي پرمختگ کې اهم رول لري چې په راتلونکو کړبنو کې به د زکات تر عنوان لاندې په تفصيل سره يادونه ورنه وکړو:

د اقتصادي پرمختگ لپاره ضروري ټکي:

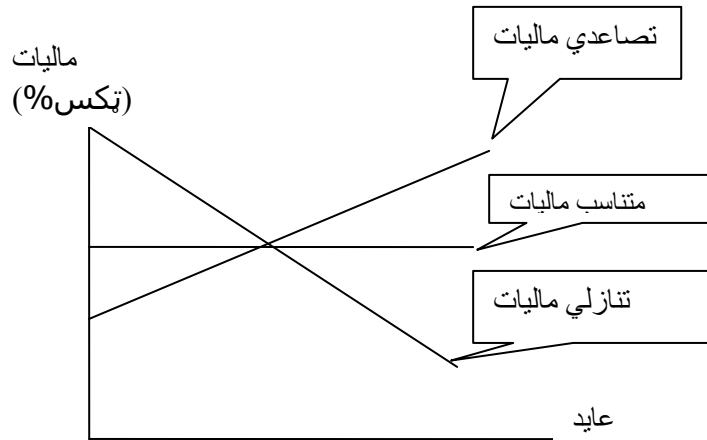
وسايل له غير ضروري شيانو څخه د سرمايه جوړونې (Capital formation) او يا په اقتصادي پرمختگ کې د اغيزمنې اقتصادي زير بنا جوړونې خوا ته لېږدول. پانگي اچونې ته بايد ځانگړې توجه وشي او کومې فابريکې چې په اقتصادي پرمختگ کې اهم رول لوبوي په هغوی باندې بايد تر ټولو کمه ماليه (ټکس) ولگول شي. او هم بهرنۍ پانگه اچونه او سرمايه اچونکي را جذب او تشويق شي.

I. د هیواد له کانونو او معدنونو څخه په موثر ډول استفاده کول.

II. مالي پالیسي باید په داسې شکل جوړه شي چې د اقتصادي پرمختګ تر څنګ د عايد ویش په منصفانه او عادلانه توګه سره وشي. ځکه مساوات (عدل، انصاف) د اسلام له بنسټيزو اصولو څخه دي. اسلام په عادلانه او با انصافه ډول ټولو خلکو ته د وسایلو او مواقعو د ویش امر کوي. اسلام په یو څو لاسونو کې د دولت د جمع کېدو مخالف دی [د دغه اهدافو د لاسته راوړلو لپاره د مالیاتو څخه کار اخستل کېدی شي]. د حضرت عمر (رض) څخه روایت دی چې فرمایي: که چیرې یو کال نورهم ژوندی پاتې شوم دولت (عايد) او وسایل به په داسې ډول وویشم چې غریب به له امیر سره برابر شي. د زکات په موثر ډول استعمال د غریب او بډای تر مینځ توپیر تر ډېره حده را کمولی شي.

په اسلامي هیواد کې مالیه (ټکس):

ټکس که راسا له چا څخه واخستل شي لکه د عايد مالیات هغه ته مستقیم ټکس وایي او که په غیر مستقیم ډول سره مثلاً د نورو تجارتي توکپو د خرڅلاو د قیمت په صورت کې تر لاسه شي هغې ته غیر مستقیم مالیات وایي. له بل پلوه ټکس په درې ډوله دی تصاعدي مالیات، متناسب مالیات او تنازلي مالیات، زکات د متناسب مالیاتو په ډله کې راځي. او دغه ډولونه په لاتدي ګراف کې بنودلای شو.

د مالیاتو په وسیله لاندې اهداف لاسته راوړل کېدی شي.

په پورته شکل کې مونږ مالیات په عمودي خط باندې کچه کوو او په افقي خط باندې عايد (درآمد) بنودل شوی دی، په متناسبه مالیه کې د عايد په زیاتیدو او کمیدو سره په مالیه څه اثر نه پریوزي بلکه هغه معینه وي، په تصاعدي مالیاتي سیستم کې څومره چې د یوه سړي درآمد (عايد) زیاتېږي په هماغه کچه په هغه باندې مالیه زیاتېږي. او په تنازلي مالیه کې ددې عکس خبره ده.

- د غیر ضروري شیانو د پیروندې کمونه، یعنی د هغو شیانو پیروندل چې د صحت لپاره ګټور نه وي باید کم کړی شي، د بیلګې په توګه هیواد ته د سګریتو واردول او خرڅلاو.

- د دولت د مصارفو او یا بودیجې برابرول، دا څرګنده ده چې هیواد د تل لپاره په پورونو او د بهرنیانو په مرستو سره نه شي چلیدلی نو مالیات د دولت د بودیجې د

برابرو لویو یوازینی لار ده.

- له مالیاتو (ټکس) څخه د اقتصادي ثبات لپاره او هم د عمومي تقاضا د کنټرول او تنظیم په لاره کې کار اخستل کېدې شي. اموڼډ کولی شو چې په وارداتو باندې لوړ مالیات ولگوو او په دې وجه خپل وادرات (طلب، تقاضا) را کمه کړو.

- په ټولنه کې د غریب او بډای تر مینځ د عاید د تفاوت د له مینځه وړلو (کمولو) په موخه حکومت کولی شي چې په در امد باندې تصاعدي مالیات ولگوي، یعنې څومره چې د یوه سړي در امد زیات وي په همغه اندازه ور باندې زیاته مالیه ولگيږي.

په اسلامي هیواد کې د مالیاتي (ټکس) سیستم جوړونه

ټکس تر یوه حده تصاعدي کېدې شي خو له هغه نه پورته او زیات د اقتصادي پرمختګ مانع ګرځي. د ټکس د سیستم د جوړولو لپاره ځنې اړین اصول په لاندې ډول دي:

- ټکس باید د غیر ضروري شیانو پیرودل کم کړي پرته له دې نه چې په تولیدي پیداوارو باندې ناوړه اغیزه وکړي او باید په سرمایه جوړونه (Capital Formation) کې مرسته وکړي.
- لوړ ټکس باید د تحسیني او غیر مفیدو تجارتي توکېو په وارداتو او خرڅلاو باندې ولگيږي. د بیلګې په توګه په ډیش آتنن، ویديو، سګریتو او داسې نورو شیانو

لوړ ټکس غوره دی

- هغه کمپنۍ (سکتور) چې په اقتصادي پرمختګ کې اهم رول لوبوي باید کم ټکس ورکړي او یا د امکان په صورت کې له ټکس څخه معاف او ددې تر څنګ ورسره لږمه مرسته هم وشي.

- د ټکس لگولو په وخت کې باید د خلکو مالي حالت په نظر کې ونیول شي، یعنې داسې ټکس ولگول شي چې عوام یې د ورکولو توان ولري. ډیر لوړ مالیات خلک دینه اړ کوي چې کم کار وکړي او خپله پانګه له هیواد څخه بهر ته نقل کړي، چې په دې سره د نورو مضرو اثراتو ترڅنګ د بیکارۍ کچه لوړېږي او دا د اقتصادي پرمختګ لپاره لوی ګواښ مینځته راوړي.

په اسلامي هیواد کې د حکومت لګښت:

د عوامو او ملت هوساینه د اسلامي دولت د لګښتونو یو هدف دی، حکومت خپلواک نه دی چې څرنګه وغواړي د بیت المال پیسې وکاروي، بلکې په هغو شیانو یې باید مصرف کړي چې د مقاصد شریعه په لاسته راوړنه او د عوامو د ژوند د سطحې په لوړوالي او هوساینه کې مفید او ګټور واقع کېږي.

د حکومت لګښتونه باید داسې وي چې د عامو خلکو د ژوند سطحه ورسره لوړه شي او هم عامه وسایل لکه ښوونه، روغتیا، دفاع او داسې نور برابر شي او ددې تر څنګ اقتصادي ثبات وساتل شي، د انفلاسیون په حالت کې حکومت ته ښایي چې خپل لګښتونه کم او د اقتصادي زوال په حالت کې یې لوړ کړي.

لکه څرنگه مو چې مخکې یادونه وکړه، زکات د اسلام دریمه بنا ده او د اسلامي مالي پالیسی د ملا د تیر حیثیت لري. زکات په لغت کې پاکوالي او په اصطلاح کې ودې ته وايي. الله تعالی د زکات په اړوند داسې فرمایي:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (البقرة: 109)

ترجمه: او سم دروي (اداکوي) له ټولو حقوقو سره (لمونځ او ورکوي) زکات او هغه شي چې مخ کې ليرې لپاره د ځانو خپلو له نیکۍ (لکه صلاه او صدقه) وپه مومۍ (ثواب د) هغه په نزد د الله، بيشکه چې الله په هغه شي چې کوي يې تاسې بڼه ليدونکی دی.

د زکات نه ورکونکي جزا:

1. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مِثْلَ لُحْمٍ مِثْلَ لُحْمٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعًا لَهُ زَيْبَتَانِ يُطَوِّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُ بِلَهْزَمَتَيْهِ يَعْنِي بِشِدْقَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا مَالِكٌ أَنَا كَنْزُكَ ثُمَّ تَلَا لَأَيُّحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ آيَةَ 43.

ترجمه: له ابي هريرة رضي الله عنه روايت دی وايي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: چا ته چې الله پاك مال ورکړ او ده يې زکات ورنه کړ، نو دغه مال به يې

د قيامت په ورځ د لغړ سړي کمچه مار په څير چې دوه نيشونه به لري دده تر غاړه را تاو شي او له وښکېو نه به يې ونيسي بيا به ورته وايي زه ستا مال يم زه ستا خزانه يم، بيا يې دا آيت ولوست: يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ آيَةَ 44.

2. عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ جِئْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ جَالِسٌ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَلَمَّا رَأَيْتُ مُقْبِلًا قَالَ لَهُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ فَقُلْتُ مَا لِي لَعَلِّي أَنْزِلَ فِي شَيْءٍ قُلْتُ مَنْ هُمْ فَذَكَرَ أَبِي وَأُمِّي قَالَ الْكَافِرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا حَتَّى بَيْنَ يَدَيْهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ ثُمَّ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَمُوتُ رَجُلٌ فَيَدْعُ إِلَيَّ أَوْ يُقْرَأُ لِي يَوْمَ زَكَاتِهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأَسْمَنَهُ تَطَوُّهُ بِأَخْفَافِهَا وَتَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا كُلَّمَا نَفَدَتْ أُخْرَاهَا أُعِيدَتْ أُولَاهَا حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ 45.

ترجمه: له ابي ذر رضي الله عنه څخه روايت دی وايي نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته په داسې حال کې چې د کعبې شريفې په سيوري کې ناست ؤ راغلم، کله چې يې مخامخ ورتلونکی وليدم ويې فرمايل: د کعبې په پالونکي مې قسم چې همدوی تاوانيان دي، له ځان سره مې وويل ما له څه دي؟ کېدای شي زما په هکله څه را نازل شوي وي، نو ومې ويل مور او پلار مې له تا قربان څوک دي دوی؟ ويې فرمايل: د مالونو ډېروونکي، مگر هغه څوک نه چې خيراتونه ورکوي تر دې پورې چې مخې، ښي اړخ او کښي اړخ ته يې وشيندي، بيا يې وفرمايل: زما دې قسم په هغه ذات وي چې زما نفس د هغه په لاس کې دی، نه مري يو سړی چې اوبنان يا غوايان پرېږدي او د هغه زکات يې نه وي ورکړی، مگر دا چې دغه اوبنان او غوايان به په ورځ د قيامت له هغه نه چې وو غټ او چاغ وي را به شي په پښو به يې پاي مالوي او په ښکرو به يې وهي، کله چې پای ته ورسېږي، لومړنی به بيرته پرې را وگرځي تر څو چې د خلکو تر منځ فيصله وشي.

د زکات راټولول د حکومت دنده ده، په تيرو اسلامي ادوارو کې اسلامي زکات را

44- المصدر: صحيح البخاري، الكتاب: الزكاة، الباب: اثم مانع الزكاة، رقم الحديث: 1315

45- المصدر: سنن النسائي، الكتاب: الزكاة، الباب: التعليل في حبس الزكاة، رقم الحديث: 2397

43- المصدر: صحيح البخاري، الكتاب: الزكاة، الباب: اثم مانع الزكاة، رقم الحديث: 1315

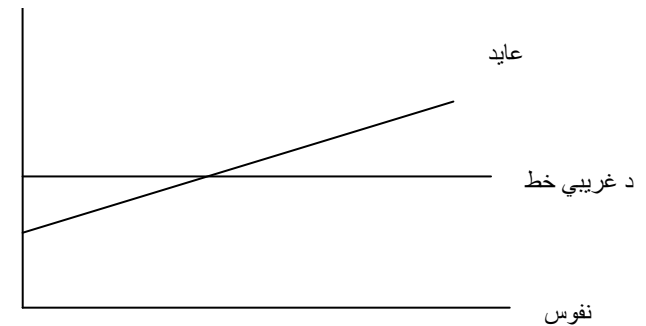
ټولول د حکومت وظیفه وه، له بده مرغه چې په عباسي دور کې دوکه بازي شروع شوه، خلك په ويره کې شول چې حکومت شايد د زكات پيسې سمې ونه كاروي او ځينو علماو داسې فتوى ورکړه چې خلك يې په خپله مستحقينو ته ورکولى شي، له هغه څخه وروسته خلکو د زكات پيسې حکومت ته نه ورکولې او په خپله يې مستحقينو ته زكات ورکول شروع کړل.

په زور سره هم د زكات را ټولول جواز لري حضرت ابوبکر (رض) د زكات نه ورکونکو خلاف جهاد وکړ، ترهغې پورې چې هغوى يې د زكات ورکولو ته اړ کړل.

په کومو شيانو کې زكات فرض دی او څومره؟

سره له دې چې د زكات اندازه مخکې ذکر شوه دلته يې يو ځل بيا په لنډه توگه تکرارو. اسلامي علماء په دې باندې متفق دي چې په پيسو باندې (2,5%) په کانونو او معدنونو (20%) د توليد يا پيداوار : په باراني مخکه (10%) او په غير باراني ځمکه (5%) د فابريکې په توليداتو هم (10%-5%) لگېدى شي

درآمد يا عايد

د اسلام له نظره نصاب د زكات د غريبې د خط⁴⁶ په وسيله ټاکل کېږي. ټول هغه خلك چې صاحب د نصاب وي يعنې عايد يې د ضروري اړتياوو له پوره کولو څخه زيات وي، هغوى ددغه غريبې له خط نه برسيره راځي او زكات ورباندې فرض دی. د غريبې د خط ټاکل يا د هغه مقدار پيسو ټاکل چې د يوه سړي لومړنۍ اړتياوې رفع کولى شي په هر هيواد کې مختلف دي او د هغه هيواد په حالاتو او د نوموړي شخص په ضرورياتو پورې اړه لري.

خلك ټول درى طبقې دي:

- i. يو هغه گروپ خلك دي چې عايد يې د ژوند اړتياوې نشي پوره کولى دوى د زكات مستحقين دي
- ii. هغه گروپ خلك چې عايد يې د ژوند اړتياوې پوره کوي، خو بيا هم صاحب د نصاب نه وي، دا ډله نه زكات ورکوي او نه يې اخلي
- iii. هغه خلك چې عايد يې له نصاب نه زيات وي دوى زكات ورکوي.

اللّٰهُ يَٰكُفَىٰ بِكَرَامَتِهِ ۖ ذٰلِكَ مِمَّا اَتَتْهُمُ الْمَلَٰئِكَةُ مِنَ الرِّقَابِ

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
(التوبة 59)

ترجمه: بې شکه همدا خبره ده چې صدقې (زكات صرفيږي) لپاره د فقيرانو او مسکېنانو او عاملانو پر هغه او هغوته چې الفت اچولى شي په زړونو دوى کې (له

⁴⁶ - Poverty Line د عايد هغه اندازه چه د يوه شخص د ژوندي پای کيدو ضرورت رفع کولى شي

اسلام سره) او (صرفیږي) په (خلاصولو) د غاړوکې او پور وړو او په لاره د الله (ج) کې او مسافرانو (چې مال ورسره نه وي، مقرره او لازم کړی شویده دغه) فریضه (زکات) له (جانبه) د الله (ج) او الله (ج) په هرڅه بڼه پوه او د حکمت خاوند دی

اوس دا سوال پیدا کړې چې آیا دغه لست ته وسعت ورکول کېدی شي او که نه؟ او یا په بل عبارت آیا حکومت د زکات پیسې په نورو حکومتي کارونو کې لکه سړک جوړولو ... مصرف کولی شي او که نه؟

زیات شمیر علماء پدې نظر دي چې دغه لست ته وسعت نشو ورکولای، ځکه چې په پورته آیت کې د زکات مستحقین ټاکل او تثبیت شويدي، امام شافعي (رح) استدلال کوي چې د لام تمليك په وجه (للفقراء...) مونږ نشو کولی دې لست ته وسعت ورکړو ځکه لام التملیک ملکیت بڼیي. مگر ځینې نور علماء بیا وایي چې دغه لست ته وسعت ورکول کېدی شي. هغوی وایي چې په في سبیل الله کې ټول نیک کارونه لکه ښوونځي اوسړک جوړول... او په عاملین کې د حکومت ټول کار کونکي شامل دي.

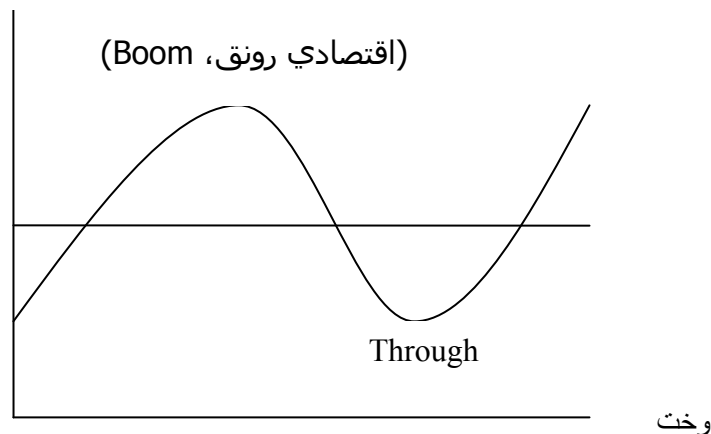
هغه کسان چې زکات ورکول ورته جواز نلري عبارت دي له والدین (مور او پلار)، خپل ماشومان او کفار، دا ځکه چې یو سړی نشي کولی چې د زکات څخه په خپله گټه او کار واخلي، د والدینو او خپلې کورنۍ نفقه خو هسې هم پر سړي فرض ده او که چیرې یو سړی د خپلو ماشومانو او والدینو نفقه نشي برابرولی هغه صاحب د نصاب نه دی او پر هغه باندې زکات ورکول لازم نه دي. له دینه علاوه نورو خپلوانو ته نه یوازې دا چې زکات ورکول جواز لري بلکې بهتره هم دی.

زکات او اقتصادي ثبات:

په هر هیواد کې کله بڼه اقتصادي حالت وي (اقتصادي رونق، دکار وکسب اوج چې په بڼه اقتصادي حالت کې تولیدات زیات، بیکاري کمه او عایدات یا درآمد زیات وي بالعکس په خراب اقتصادي حالت کې (اقتصادي زوال یا رکود وي) تولیدات کمیږي، بیکاري زیاتیږي او عاید ورسره ښکته کېږي. مونږ دغه اقتصادي حالات په لاندې شکل (دکار او کسب دور یا د اقتصادي فعالیت دور) ښودلای شو.

او ددې لپاره چې اقتصادي حالت اوسط وساتل شي (اقتصادي ثبات) او په لاندې شکل کې هغه په مستقیم خط باندې ښودل شوی مونږ د زکات څخه اغیزمنه استفاده کولی شو. له همدې وجې (د زکات سیستم) له امله ویلی شو چې اسلامي اقتصادي سیستم د غیر اسلامي اقتصادي سیستم په پرتله ډیر اقتصادي ثبات لري چې ستره وجه یې د زکات موجودیت او له سود څخه منع ده.

داخلي ناخالص
(GDP) محصول

په پورتنی شکل کې مونږ په اقتصاد کې د کار او کسب رول، یا د اقتصادي فعالیت رول (Business cycle) وینو. کله چې اقتصاد په رونق کې وي (دکار و بار اوج وي

(Boom) I عمومي تقاضا، توليدات او د وگړو لپاره د روزگار شرایط برابرېږي د بیکاری سطحه ورسره ټیټیږي، او په عمومي ډول د خلکو د ژوند سطحه لوړیږي پدې حالت کې ډېر کسان د نصاب خاوندان کېږي او د زکات څخه لاسته راغلې پیسې یا بودیجه زیاتېږي، خو په مقابل کې دومره غریبان نه پیدا کېږي چې دغه د زکات ټولې روپۍ ورباندې مصرف شي، نو حکومت کولی شي دغه زیاتې او یا تفاضلي پیسې وساتي. او کله چې خراب اقتصادي حالت [اقتصادي بحران، اقتصادي رکود] مینځته راشي بیا نوموړې پیسې په کار واچوي. ځکه په خراب اقتصادي حالت کې عمومي توليدات کمیږي، د بیکاری سطحه لوړیږي او د شیانو د اخستنې عمومي تقاضا کمیږي [کله چې د شیانو د اخستنې عمومي تقاضا کمه شي، هغه کمپنۍ چې نوموړي تجارتي توکي تولیدوي خپل تولید کموي او ډیر کارگران له کاره گوښه کوي چې دا د بیکاری مشکل نور هم زیاتوي]. نو حکومت کولی شي چې هغه د زکات ذخیره شوي پیسې په غریبانو وویشي او پدې ډول عمومي تقاضا بیا پورته او دغه بد اقتصادي حالت [اقتصادي رکود یا تنزیل] له مینځه یوسي. خلاصه دا چې د زکات په وسیله مونږ تر ډیره حده د اقتصادي ثبات په ساتنه او مینځته راوړنه کې بریالي کېدی شو.

نوټ: په غوره اقتصادي حالت کې د وگړو عاید (گټه) زیاته وي، نو ځکه د هغوی د لگښت فیصدي راټیټیږي [Marginal Propensity to consume (MPC) کمیږي بالمقابل په خراب اقتصادي حالت [اقتصادي رکود یا تنزیل] کې څرنگه چې د ډېرو وگړو عاید کمیږي نو ډېر خلک د غریبۍ له کربنې نه د لاندې راځي، که په دغه حالت کې د زکات ذخیره شوې پیسې غریبانو ته ورکړل شي نو عمومي تقاضا ورسره زیاتېږي. باید په یاد ولرو که چیرې د شتمنو خلکو څخه پیسې واخستل شي او غریبو یا نیستمونو خلکو ته ورکړل شي عمومي تقاضا ډېره ورسره لوړیږي ځکه نهایی میل په مصرف (MPC) او متوسط میل په مصرف (APC) دواړه لوړیږي.

ځنې خلک دا وایي چې د زکات پیسې غریبان له کار کولو څخه ډډې کولو یا سستی.

او بیکاری ته هڅوي، ځکه دوی وایي چې په مفتحه د زکات پیسې رارسېږي نو کار کولو ته څه اړتیا؟ خو دغه وهم په ځای نه دی ځکه مسلمانان په دې عقیده دي چې د زکات پیسې یا دولت نا پاکي ده [د زکات ورکولو په وسیله خلک خپل مال پاکوي] نو ځکه زکات اخستونکي کوښښ کوي چې په خپله ډېر کار وکړي تر څو حلال رزق وگټي او ددې جوگه شي چې په خپله غریبو خلکو ته زکات ورکړي.

د زکات او ټکس تر منځ توپیر:

- زکات د الله (ج) له اړخه په هر بډای مسلمان فرض دی، خو ټکس د حاکم له خوا په عوامو باندې لگول کېږي، معنی دا چې زکات دیني وجیبه ده چې په ورکولو یې ثواب او په نه ورکولو یې عذاب دی.
- د زکات حد (کچه، اندازه) معینه ده، پداسې حال کې چې ټکس حاکم په خپله خوښه لگوي او هر څومره چې وغواړي حد یې لوړولی شي.
- زکات دایمي دی، خو ټکس دایمي نه بلکې موقتي دی او د اړتیا په وخت کې د حکومت له خوا په عوامو لگول کېږي هغه هم هغه وخت کله چې د زکات په وسیله مشکل حل نشي.
- د زکات مستحقین الله پاک ټاکلي دي، خو ټکس حاکم په هر ځای کې چې وغواړي مصرفولی شي.

مالیه (ټکس):

په قرآنکریم کې د مالي چارو په برخه کې یوازې د دوو شیانو د اجباري ورکړې امر

شويدی: زکات پر مسلمان او جزیه پر کا فر باندې کوم چې د اسلامي حکومت تر حکم لاندې ژوند کوي. پدې برخه کې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم او لومړي خلیفه (رض) احکام تر همدغو دوو پورې محدود وور حضرت عمر (رض) د زکات تر څنگ خراج هم ولگولو. د ټکس مسئله له انفاق او صدقې سره تړلی شو، انفاق او صدقه په قرآنکریم کې ذکر شوی، انفاق تقریبا (۶۰) ځلې او زکات او صدقه تقریبا (۳۰) او (۱۵) واری په قرآنکریم کې ذکر شويدي. نبی کریم صلی الله علیه وسلم مستقیم ټکس نه و لگولی، ځکه چې اړتیا ورته نه وه او د ضرورت (جهاد) په وخت کې او یا بل وخت چې به د وسایلو اړتیا وه نو صحابه کرامو (رض) ته به یې وویل چې دا وسایل برابر کړئ هغوی به په داو طلبانه ډول دا کار کولو.

اوس دا سوال پیدا کېږي چې اسلامي دولت د زکات تر څنگ ټکس لگولی شي او که نه؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم په یوه حدیث کې فرمایلي:

«، وفي اموالکم حق معلوم للسائل والمحروم،»

ترجمه: ستاسو په مالونو کې د سوال کونکي او بې برخې فقیر لپاره په فرض زکات سربیره نور حق هم شته

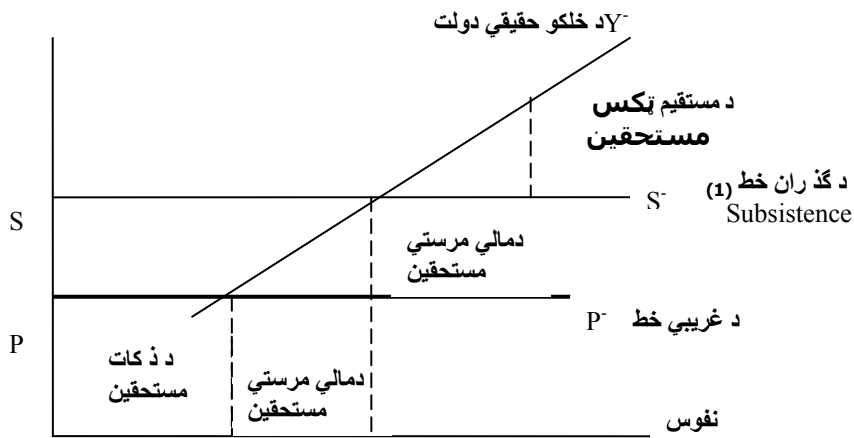
لدینه دا څرگندېږي چې حکومت ټکس لگولی شي، امام غزالي په خپل وخت کې د حکومت لخوا د ډېر ټکس لگولو خلاف و، ځکه ده ویل چې دغه زیاتوالی د شریعت مطابق ندی، خو هغه وایي چې حکومت کولی شي د عوامو د گټې پخاطر د زکات تر څنگ ټکس هم ولگوي او هغه په دوه حالتونو کې:

۱- د هیواد د دفاع او د عوامو د امنیت ساتلو لپاره.

۲- که چیرې اسلامي ټولنه د بېایانو (فیوډال، شتمنو) له اړخه له خطر سره مخ وي او یا که چیرې شتمن یا دولت مند په ټولنه کې د ورورگلوۍ فضا ګوډوي.

لکه څرنگه مو چې مخکې وویل ټکس په دوه ډوله دی مستقیم او غیر مستقیم: غیر مستقیم ټکس ددې لپاره لگول کېږي چې د انفاق نړیوال هدف پوره کړی شي. مستقیم ټکس د لوړ عاید او پر دولت لرونکو خلکو لګیرې تر څو عاید په انصاف او عدل سره وویشل شي او د اسلام د انصاف او عدل اصل تطبیق شي. سره له دې چې دغه غیر مستقیم ټکس به په ځینو غریبو او بیوزلو عوامو بوج وي، خو بیا هم حکومت کولی شي چې د زکات او یا د حکومت له بودیجې نه له هغوی سره مرسته وکړي. په لاندې گراف کې په ټولنه کې مستقیم او غیر مستقیم مالیات دواړه ښودل شويدي او دا په ډاګه شويده چې د زکات له بودیجې نه د حکومت له خوا له غریبانو سره د مرستې (انتقالي پرداخت) په وسیله پر غریبو او بیوزلو خلکو د غیر مستقیم ټکس مضر اثرات جبران کېدلی شي.

شخصي عاید

د زکات حد، سبسیدي، مالیاتو (ټکس)

(۱) د گذران خط (Subsistence Line) د پیسو(عاید) هغه مقدار ښيي چې دومره د ژوند ضروري شيان پرې واخستل شي چې د یوه سړي د ژوندي پاتې کېدلو لپاره بس وي.

هغه خلک چې د غریبې له کرښې نه ښکته دي د زکات اخستلو مستحق دي او په دوی باندې ټکس (مستقیم ټکس) نه شته، هغه خلک چې عاید یې د غریبې له کرښې نه پورته وي مگر بیا هم د ژوند ټولې اړتیاوې نشي پوره کولی، دوی ته له حکومتی خزانه څخه مرسته ورکول کېدی شي (انتقالي پرداخت، سبسیدي)، او هغه کسان چې حقیقي دولت (حقیقي درآمد) یې د گذران خط څخه (Subsistence Line) پورته وي پر هغوی باندې مستقیم ټکس لگېږي.

اسلامي پولې پالیسي (Monetary Policy in Islam):

پولې پالیسي هم د مالي پالیسي په شان په اقتصادي پرمختګ او ثبات کې اهم رول لوبوي، د پولې پالیسي په سمې کارونې سره مونږ ډېر اقتصادي اهداف لکه د نرخونو ثبات، د عاید منصفانه ویش، د بیکارۍ له مینځه وړل او داسې نور لاسته راوړی شو. پولې سیاست د یوه هیواد د مرکزي بانک چې زموږ په هیواد کې د افغانستان بانک په نوم یادېږي اداره کېږي.

مرکزي بانک د پورته ذکر شویو اهدافو د لاسته راوړلو په خاطر ډېرې لارې یا طریقې لري، چې له دې جملې څخه ځنې داسې طریقې دي چې په سود ولاړې دي (د سود کچه کم وی یا زیاته) اسلامي بانک ته دا لارې نه دي خلاصې مگر ددې څخه علاوه نورې لارې چې سود په کې نه وي موجودې دي لکه: د بسپنې نسبت (Rserve Ratio)، د گټې

شریکونې نسبت (Profit Sharing Ratio)، د قرض ورکونې نسبت (Lending Ration)، د بیا مالي کولو امداد نسبت (Refinance Ration)، او داسې نورې لارې شته چې په وسیله یې اسلامي بانک پولې سیاست په ښه او موثر ډول سره پرمخ بیولی شي، دا په دې معنی چې د سودي لارو په نه کارولو سره د اسلامي بانک موثریت او د پولې سیاست اداره کول نه زیانمن کېږي. په لاندې کرښو کې به د اسلامي بانک په وسیله د پولې سیاست د کنټرول لارې تر څېړنې لاندې ونیسو:

• د بیا مالي امداد نسبت (Refinance Ratio):

د بیا مالي امداد نسبت: د مرکزي بانک له خوا تجارتي بانکونو ته د قرض حسنه، د یوه نسبت دوه وارې تادیه کولو ته وایي کوم چې بانک یې بیرته نشي ترلاسه کولای. مثلاً: که چیرې تجارتي بانکونو ته قرض حسنه ورکړی شی او ځنې قرضونه بیرته واپس نه شي، نو مرکزي بانک ددغه تاوان یوه برخه نوموړي بانک ته ورکوي، د مرکزي بانک په وسیله ددغه نسبت بدلون د تجارتي بانکونو د لنډ مهالي قرض ورکونې په قدرت باندې اثر پریاسي.

• د قرض ورکونې نسبت (Lending Ration):

د پور ورکونې نسبت، د قرض حسنه د هغې نسبت څخه عبارت دی چې تجارتي بانکونه په قانوني توګه مجبور دي چې کم تر کمه هغه ټاکل شوی مقدار قرض حسنه ورکړي او ددې کچه د مرکزي بانک لخوا ټاکل کېږي چې د هغو پیسو یو نسبت دی چې عوامو په بانک کې اچولې (Demand Deposits)، وي، مثلاً بانک د ټولو هغو پیسو چې په کې اچول شوي ۲٪ په لزمې توګه په قرض ورکړي، دغه نسبت د مرکزي بانک لخوا ټاکل کېږي او په دې سره مرکزي بانک کولی شي چې په اقتصاد یا بازار کې د پیسو عرضه کنټرول کړی شي.

ماخذونه

References

1. Quran karim [د قران کریم کمپیوټري سافټویر]
د قران کریم د مبارکو آیتونو ترجمه له قران کریم څخه [قران کریم ترجمه او تفسیر
په پښتو ژبه کې، چې د سعودي عربستان لخوا چاپ شوی دی] اخستل شوی ترڅو
له غلطۍ او اشتباه څخه مخنیوی شوی وي
2. Sahahi Sitha (Ahadith) کمپیوټري سافټویر
3. IIE's Blueprint of "Islamic Financial System":
4. Dr, Tahir Mansory, "Islamic Law of Contract and Business Transactions"
5. Prof. Abdul Hameed Dar and Pro. Main Muhammad Akram "Islamic Economics"
6. Mivhael P. Todaro, Stephen C. Smith "Economic Development"
7. Studies in the science of Islamic Economic, Abdurhaman Usri

۸- اسلام مین رباکې حرمت اور بلا سود بینکاری، دکتور غازی، د نړیوال
اسلامي پوهنتون (رئیس).

۹- د اسلامي اقتصاد تر نامه لاندې کنفرانسونو کې د مختلفو اقتصاد پوهانو لخوا
وړاندې شوي مقالې

۱۰- د انټرنیټ ځنې ویب پاڼې . پای

و من الله التوفيق

• د گټې شریکولو نسبت (Profit sharing Ratio)

- د تجارتي بانک او پیسو کارونکي یا صنعتکار تر مینځ د گټې گډولو نسبت د
مرکزي بانک په وسیله کنترول کېدی شي او پدې وسیلې سره مرکزي بانک د پیسو په
تقاضا او عرضه باندې اثر پرېباسي.
- له دې څخه علاوه مرکزي بانک د مضاربوي بودیجې په زیاتولو او یا کمولو سره کولي
شي د خپلې بودیجې یوه برخه گونبې کړي، کومه چې د نورو تجارتي بانکونو سره د
مضاربوي پانگې په ډول سره کارول کېدی شي.
- مرکزي بانک کولی شي چې د گټې شریکونې باندې (سکوک) مارکېټ ته وړاندې
کړي او په دې وسیلې سره د پیسو تقاضا او عرضه کنترول کړي